

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI**

HADİS USÛLÜNDE MU'DAL HADİS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EREN ÜÇKAN

İSTANBUL, 2020

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI**

HADİS USÛLÜNDE MU'DAL HADİS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EREN ÜÇKAN
180111012**

**Danışman
DOÇ. DR. HALİL İBRAHİM KUTLAY**

İSTANBUL, 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda **180111012** numaralı Eren ÜÇKAN'ın hazırladığı "**Hadis Usulünde Mu'dal Hadis**" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, 20/07/2020, Pazartesi günü saat 15.00'de FSMVÜ Fatih Yerleşkesinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı [...]/.../20[...], tarihinde, saat da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının **Hadis Usûlünde Mu'dal Hadis** şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (*)	İMZA
Doç. Dr. Halil İbrahim KUTLAY	KABUL	
Dr.Öğr.Üyesi Seyit Ali GÜŞEN	KABUL	
Dr.Öğr.Üyesi Ahmet EFE	KABUL	

BEYAN/ ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Eren ÜÇKAN

HADİS USULÜNDE MU'DAL HADİS

Eren ÜÇKAN

ÖZET

Her ilmin kendisine has terminolojisi ve temel kuralları vardır. En yoğun terminolojiye sahip ilimlerden biri, Hadis Usûlü İlmî'dir. Bu ilimde Hadis İstılahları/Hadis Terminolojisi önemli bir ilim dalı olarak değerlendirilmiştir.

Hadisler, senedinin kesintili olup olmaması bakımından genel olarak iki ana kategoriye ayrılmış, senedinde kopukluk olmayan hadis muttasıl (kesintisiz) olarak isimlendirilirken; senedinde bir veya birkaç râvînin düştüğü hadis munkatı' (kesintili) olarak isimlendirilmiş ve munkatı' hadisler zayıf hadis olarak kabul edilmiştir.

Senedinde art arda en az iki veya daha fazla râvînin düştüğü hadis, "mu'dal" olarak isimlendirilmiş, bu çeşit hadisler senedi kesintili diğer hadislere göre "daha zayıf" kabul edilmiştir. Bu çalışmada Hadis Usûlünde Mu'dal Hadis'in çok yönlü ve ayrıntılı olarak ele alınması hedeflenmiştir.

Çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte, araştırmanın konusu, amacı, araştırmada izlenen metod ve araştırmanın kaynaklarından kısaca söz edilmiştir. Birinci bölümde, senedin ittisali açısından hadis çeşitleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde mu'dal hadis tanımı, çeşitleri, hükmü ve tarihsel süreci ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde hadisleri mu'dal diye tavsif edilen râvîler, Sahihayn'da ve Sünen-i Erbaa'da geçen mu'dal hadisler zikredilmiştir.

Bu araştırma sırasında hadis ve hadis usulü ile ilgili temel klasik eserler yanında çağdaş eserlerden de yararlanılmış, bu çalışma sonucunda mu'dal hadis teriminin hadis âlimleri tarafından tarihî süreç içerisinde hadis kaynaklarında kullanıldığı manalar üzerinde durulmuştur

Anahtar Kelimeler: Mu'dal hadis, Munkatı' hadis, Muttasıl hadis, Zayıf hadis çeşitleri, Munkatı' hadis çeşitleri, Senedde kopukluk, senedde râvî düşmesi

MU'DAL HADİTH İN HADİTH METHODOLOGY

Eren ÜÇKAN

ABSTRACT

Each science has its own terminology and basic rules. The science of hadith methodology is a science which holds the most intensive terminology. In this science, Hadith Terminology has been evaluated as an important branch of science.

Hadiths are divided into two main categories in terms of whether the chain of narrations disconnected or not, while the hadith Muttaseel /non-disconnection is described as non-interruption in the chain of narrations; The hadith in which one or more narrators fell in the chain of narrations was described as Munqati / disconnected and this kind of hadith is accepted as weak hadith.

The omission of at least two or more consecutive narrators from the chain of narrations is called Mu'dal / problematic and this kind of hadiths are considered "weaker" than other hadiths in which the chain of narrations disconnected. In this study, it is aimed to work on Mu'dal Hadith in multiple ways and in detail in Hadith methodology.

The study consists of introduction, three parts and a conclusion part. In the introduction part, subject of the research, and its purpose, and the method followed in it and its sources are briefly mentioned. In the first chapter, types of hadiths are mentioned in terms of continuity in the chain of narrations. In the second part, definition of mu'dal hadith, its types, and the conclusion is mentioned in detail. In the third chapter, the narrators, whose hadiths are recommended as mu'dal and the mu'dal hadiths in Saheehayn and Sunan al-arbaa are mentioned.

During this research, besides basic classic works, new works and current studies were also used in relation of hadith and hadith methodology. As a Rasûl of this study, the meaning of the term mu'dal hadith used by hadith scholars in the sources of hadith in the historical process has been emphasized.

Keywords: Mu'dal hadith, Munqati hadith, Muttaseel hadith, Weak hadith types, Munqati hadith types, Breakage in the chain of narrators, fall of a narrator

ÖNSÖZ

Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sözleri, fiilleri, takrîrât ve şemâilini kapsayan "Sünnet", İslam dininin Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci temel kaynağı olarak kabul edilmektedir. İçerdiği akaid, ibadât, ahlak ve muamelât ve ukûbat konularıyla Kur'an-ı Kerim'in en muteber tefsiri ve en müstesna tatbikatı olan Sünnet, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini ya te'yid etmekte ya açıklamakta veya umumî hükümlerini tahsis etmekte yahut mutlak hükümleri takyid etmekte yahut mücmel ve müşkil lafızları açıklığa kavuşturmuştur.

Dolayısıyla Sünnet'in doğru bir şekilde anlaşılması ve tatbik edilmesi, hayatî bir öneme sahiptir. Sahâbe döneminden itibaren Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) Sünnetine büyük önem verilmiş ve Sünnetin tahrîf ve tebdîle uğramadan günümüze kadar korunması için azamî gayret gösterilmiştir. Bu muazzam gayretin neticesi olarak pek çok ilim dalı ortaya çıkmıştır.

Sünnetin korunması, tahrîf ve tebdîle maruz kalmadan günümüze kadar ulaşabilmesi için ortaya konan ve tarihî süreçte sürekli geliştirilen Hadis Usûlü İlmî'nde, hadisin sened ve metniyle ilgili çeşitli temel kurallar konularak hadislerin günümüze kadar sıhhatli bir şekilde nakledilmesi sağlanmıştır.

Hadis âlimleri, tarihî süreç içerisinde hadislerin senedleri ve metinleri üzerinde yaptıkları incelemeler sonunda senedinin kesintili olup olmaması bakımından hadisleri iki ana çerçevede değerlendirmişlerdir. Senedinde kopukluk olmayan hadis, muttasıl olarak nitelendirilmiş, senedin muttasıl olması hadisin kabulü için gerekli şartlardan biri olarak kabul edilmiştir. Senedinde bir veya birkaç râvînin düştüğü hadis ise munkatı' olarak nitelendirilmiş, bu çeşit hadis zayıf olarak kabul edilmiştir.

Çalışmamızın konusu, art arda olmak şartıyla senedindeki en az iki râvînin düşmesi sebebiyle meydana gelen kopukluktan dolayı zayıf hadis olarak kabul edilen mu'dal hadistir.

Mütেকaddim hadis âlimleri tarafından "münker, batıl, mürsel" gibi anlamlarda kullanılan mu'dal hadis kavramı, kavramlaşma sürecinde hicrî IX. yüzyıldan itibaren net bir anlam kazanmış; "senedinde art arda en az iki râvînin düştüğü hadisler",

"mu'dal" olarak isimlendirilmiş, bu çeşit hadisler senedinde kopukluk olan diğer hadislere göre "daha zayıf" kabul edilmiştir.

Tarihî süreç içerisinde farklı anlamlarda kullanılan mu'dal hadis ile bazı hadis terimleri aralarında bulunan bazı benzerliklerden dolayı görülen kavram karışıklığının önlenmesi için mu'dal hadisin zengin örneklerle net bir şekilde açıklanması önem kazanmaktadır.

Kadîm ve muâsır hadis usûlü kaynakları gözden geçirildiğinde mu'dal hadis konusunun müstakil bir eserde ayrıntılı bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir. Özellikle son dönemde hadis alanında ciddî ve ilmî değeri yüksek akademik çalışmaların yapıldığı İslam dünyasında tespit edebildiğim kadarıyla mu'dal hadisi konu edinen sadece bir tez ve bir makale çalışması bulunmaktadır.

İnternette yaptığım araştırmada Suudi Arabistan Kral Suûd Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nde mu'dal hadis konusunun müstakil bir çalışma olarak ele alındığı bir yüksek lisans çalışması olduğunu öğrendim. Şu anda Eğitim Fakültesi Öğretim Görevlisi olan Müntehâ bt. Fehd el-Mugîre tarafından hazırlanmış olan *İtlâkâtu mustalahi'l-i'dâl 'inde'l-muhaddisîn dirâse tatbikiyye hattâ nihâyeti'l-karni'r-râbi'* isimli bu teze henüz ulaşamadım. Tez sahibine, mensup olduğu Fakülte Dekanlığına ve Bölüm Başkanlığına yazdığım yazılarıma henüz cevap alamadım.

Kasım Muhammed Gannam'ın *Mecelletü's-Şeria ve'l-İktisad* dergisi için kaleme aldığı "*el-Hadisü'l-mu'dal, dirase nazariyye tatbikiyye fi kütübi'l-evâil*" başlıklı bir makalesi konumuzla yakın ilişkili bir makaledir.

Beş yıl önce yazılan bu makalede bazı güzel tespitler yapılmakla birlikte; mu'dal hadis tanımları, çeşitleri, örnekleri, mu'dal hadisin hadis usûlü tarihindeki süreci açısından yeterince ele alınmamıştır. Adı geçen makalede yapılan bazı tespitlerin eksikliği ve yanlışlığına tezimizde yeri gelince temas edilecektir.

Tezimiz, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı, araştırmada izlenen metod ve araştırmanın kaynaklarından kısaca söz edilmiştir. Birinci bölümde, senedindeki kopukluktan dolayı zayıf kabul edilen hadis çeşitlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde mu'dal hadis tanımı, çeşitleri, hükmü ve

tarîhî süreci hakkında ayrıntılı bir şekilde söz edilmiştir. Üçüncü bölümde hadisleri mu'dal diye tavsif edilen râvîler, *Sahihayn ve Sünen-i Erbaa'* da geçen mu'dal hadisler zikredilmiştir.

Çalışmanın her safhasında yoğun meşguliyetine rağmen yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen, karşılaşmış olduğum zorluklara karşı daima yol gösteren ve teşvik eden, usûl ve üslup açısından daima desteğini gördüğüm değerli tez danışmanım Doç.Dr. Halil İbrahim KUTLAY hocama, tezi okuyup inceleme ve eleştirilerini sunma lütfunda bulunan çok değerli Dr. Öğ. Üyesi Ahmet EFE ve Dr. Öğ. Üyesi Seyit Ali GÜŞEN hocalarıma ve tezin başından sonuna kadar daima yanımda bulunan ve beni destekleyen eşime, tezimin bu hale gelmesinde hissesi ve katkısı olan herkese teşekkür ederim. Çalışmak bizden, muvaffakiyet Allah'tandır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMADA İZLENEN METOD	1
III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. SENEDİN İTTİSALİ AÇISINDAN HADİS ÇEŞİTLERİ	6
1.1. SENEDİN İTTİSALİ AÇISINDAN HADİSLER	6
1.1.1. Muttasıl Hadis	7
1.1.1.1. Tarifi	7
1.1.1.2. Muttasıl Hadis Çeşitleri	7
1.1.1.3. Hadisin Muttasıl Olduğunun Tespiti	8
1.1.1.4. Hükmü	10
1.1.2. Munkatı' Hadis (Genel Anlamıyla)	10
1.1.2.1. Munkatı' Hadis (Özel Anlamıyla)	11
1.1.2.1.1. <i>Tarifi</i>	11
1.1.2.1.2. <i>Munkatı' Hadis Çeşitleri</i>	12
1.1.2.1.3. <i>Munkatı' Hadisin Tespiti</i>	14
1.1.2.1.4. <i>Hükmü</i>	18
1.1.2.2. Muallak Hadis	19
1.1.2.2.1. <i>Tarifi</i>	19
1.1.2.2.2. <i>Muallak Hadis Çeşitleri</i>	19
1.1.2.2.3. <i>Muallak Hadisin Hükmü</i>	21
1.1.2.2.4. <i>Sahîhayn'da Muallak Hadisler</i>	21
1.1.2.3. Mürsel Hadis	26
1.1.2.3.1. <i>Tarifi</i>	26
1.1.2.3.2. <i>Mürsel Hadis Çeşitleri</i>	28
1.1.2.3.3. <i>Tabûnin Tabakâlara Taksimattı</i>	29
1.1.2.3.4. <i>Mürsel Hadisin Mertebeleri</i>	31
1.1.2.3.5. <i>Bedelere Göre Kendilerinden En Çok Mürsel Hadis Rivayet Edilenler</i>	31
1.1.2.3.6. <i>Mürsel Hadisin Hükmü</i>	32
1.1.2.4. Müdelles Hadis	33
1.1.2.4.1. <i>Tarifi</i>	33
1.1.2.4.2. <i>Tedlisin Çeşitleri</i>	33
1.1.2.4.3. <i>Müdelleslerin Kullanmış Oldukları Sığalar</i>	44

1.1.2.4.4. <i>Müdelislerin Tabakaları</i>	45
1.1.2.4.5. <i>Beldelere Göre Tedlîs</i>	46
1.1.2.4.6. <i>Müdelis Râvî Sayısı</i>	47
1.1.2.5. <i>Mürsel-i Hafî</i>	48
1.1.2.5.1. <i>Tarîfi</i>	48
1.1.2.5.2. <i>Mürsel-i Hafîye Örnek</i>	49
1.1.2.5.3. <i>Mürsel-i Hafî Hadisle Bazı Hadis Terimleri Arasındaki İlişki</i>	50
1.1.2.5.4. <i>Mürsel-i Hafînin Hükümü</i>	53
1.1.2.6. <i>Değerlendirme</i>	53
İKİNCİ BÖLÜM	54
2. MU'DAL HADİS TANIMI, ÇEŞİTLERİ VE HÜKMÜ	54
2.1. TANIMI	54
2.1.1. Sözlük Olarak Mu'dal	54
2.1.2. Terim Olarak Mu'dal	54
2.1.3. Âlimlerin Kullanımına Göre Mu'dal Hadis	62
2.1.4. Mu'dal Hadis Kavramını En Çok Kullanan Muhaddisler	79
2.2. MU'DAL HADİS ÇEŞİTLERİ	79
2.3. MU'DAL HADİSİN HÜKMÜ	83
2.3.1. Mu'dal Hadisin Genel Hükümü	83
2.3.2. İmam Mâlik'in Belağâtının Hükümü	84
2.4. MU'DAL HADİSLE MUALLAK VE MÜRSEL HADİS TERİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	86
2.5. MU'DAL HADİSİN TESPİTİ	87
2.6. MU'DAL HADİSİN ÇOK BULUNDUĞU ESERLER	88
2.7. DEĞERLENDİRME	98
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	100
3. MU'DAL HADİS RAVİLERİ VE KÜTÜB-İ SİTTEDE MU'DAL HADİS ÖRNEKLERİ	100
3.1. MU'DAL HADİS RİVAYET ETTİKLERİ TESPİT EDİLEN RAVİLER	100
3.2. KÜTÜB-İ SİTTEDEKİ MU'DAL HADİS ÖRNEKLERİ	135
3.2.1. Sahihayn'daki Mu'dal Hadisler	135
3.2.1.1. Sahîh-i Buhârî	135
3.2.1.2. Sahîh-i Müslim	136
3.2.2. Sünen-i Erbaa'da Geçen Mu'dal Hadisler	136
3.2.2.1. Sünen-i Ebî Dâvûd	136
3.2.2.2. Sünenü't-Tirmizî	144
3.2.2.3. Sünen-i Nesâî	145
3.2.2.4. Sünen-i İbn Mâce	151
3.2.2.5. Kütüb-i Sittede ve Sünen'lerdeki Mu'dal Hadislerle İlgili Genel Değerlendirme	155
SONUÇ	157

KAYNAKÇA.....	161
ÖZGEÇMİŞ	181

KISALTMALAR

b.	: İbn (oğlu)
bs.	: Baskı
bt.	: Binti (kıızı)
c.	: Cilt
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedis
ed.	: Editör
Fak.	: Fakültesi
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicrî
MÜİF Vakfı Yayınları	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallâhü anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.y.	: Sayı
s.s.	: Sayfa sayısı
TDV Yayınları	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
Üniv.	: Üniversitesi
vd.	: ve diğerleri
y.y.y.	: Basım yeri yok
y.e.y.	: Yayınevi yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Araştırmanın konusu, senedindeki kopukluktan dolayı zayıf hadis olarak kabul edilen mu'dal hadistir. Bu araştırmada mu'dal hadisin bütün yönleriyle ele alınması hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, hadis, hadis usûlü, merâsîl, ilel, târîh, terâcim, ensâb, cerh ve ta'dîl, sikât, duafâ, metrûkîn, tabakât ve ricâl kaynaklarını ayrıntılı bir şekilde inceleyerek mu'dal hadisin tariflerini, tarihî gelişimini, çeşitlerini, hükmünü, diğer hadis usûlü terimleriyle olan ilişkisini açıklayıp, mu'dal hadise ilişkin verilen örneklerin ve hadisleri mu'dal diye tavsif edilen râvîlerin tespit edilip toplanması, *Sahihayn*'da ve *Sünen-i Erbaa*'da geçen mu'dal hadislerin belirtilmesidir.

II. ARAŞTIRMADA İZLENEN METOD

Tezimizde anahtar kelimelerin tespitinden sonra literatür taraması ilk kullanılan metot olmuştur. Burada kadîm kaynaklar ön plana alınmış, günümüze kadar yapılan telifat adım adım izlenmiş modern ve çağdaş bilimsel araştırmalar atlanmadan Arşiv Araştırmaları metoduyla tarama yapılmıştır.

Tezimizin en bariz özelliği, tezde akademik etik kurallara elimizden geldiği kadar uymaya çalıştık. İlmî emanete riayet gereği nakledilen her ifadenin sahibinin açıkça belirtilmesi ilkesi dikkate alınmış, eserde intihalin kokusunun bile olmamasına özen gösterilmiştir. Bilginin detaylarına inme metodu olan İstikrâ (Tümevarım) Metodu da önemle başvurulan metot olmuştur.

Tarih boyunca ilmek ilmek örülerek geliştirilen ve muazzam bir birikim haline gelen usûl ve ilkeler seçilip süzülerek yeni nesle güzel bir üslupla modern sunum metodu uygulanmıştır. Orijinal kadîm ve modern eserlerden yararlanılmıştır. Konunun özü gereği akademik araştırma teknikleri arasında yer alan örnekleme, analiz ve eleştiri metotları kullanılmıştır.

Biraz özele inilirse Şu ilkelerin izlendiği sylenabilir: Tezde imlâ hataları olmaması için azamî gayret harcanmıŐ, gerekli görülen yerlerde ıstılahların orijinal Őekli verilmiştir. Istılahların kavramlaşma süreci izlenmiş, farklı görüşler zikredilmiş, tercihler ilmî ölçülerle ortaya konulmuştur. Tezde adı verilen her kaynağa bizzat başvurulmuş, ikinci elden nakle itibar edilmemiŐtir.

Tezde adı geçen Őahsiyetlerin vefat tarihleri hicrî ve miladî olarak verilmiş, bu konuda genellikle *DİA (Dıyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)* esas alınmıştır. Lisansüstü EĞitim Enstitüsü lkeleri gereği eser isimleri metinde italik, dipnotlarda bold punto ile verilmiş, eserlerin basım tarihleri de çoğu Arapça olması sebebiyle hicrî ve miladî olarak belirtilmiştir.

Dipnotlarda ve kısaltmalarda akademik teamüller dikkate alınmış, başvurulan her kaynağın isminin ilk geçtiği yerde dipnotta tam künyesi verilmiştir. Sonraki alıntılarda yazar ve eserin kısa, anlaşılır ve tanınmıŐ isimleri tercih edilmiştir. Dipnotlarda, yazar ismi, eser adı, muhakkik, yayınevi, yayın yeri, yayın tarihi, eserin baskı numarası, romen rakamıyla cilt numarası ve normal rakamla sayfa numarası sırayla verilmiştir.

rnek olarak zikredilen hadis metinleri aynen alınmış, gerekli yerlerde çevirileri de verilmiştir. Hadis tahrîclerinde başvurulan kaynaklar referans verilirken; eser kitab ve bab esasına göre tasnif edilmiŐse, kitap ismi ve bab numarası ile yetinilmemiŐ, ayrıca cilt, sayfa hatta hadis numarası verilerek nokta tespiti yapılmıştır. Kitab ve bab numarasına göre tasnif edilmeyen diğer kaynaklarda cilt, sayfa ve hadis numarası yeterli görülmüştür.

Ülkemizde tez konusu olarak hiç alınmayan, İslam dünyasında sadece bir teze konu olan bir konunun iŐlenmesinin; Hadis Istılahları/Hadis Terminolojisi konusunda çalıŐacaklara metot olarak da içerik olarak da ufuk açıcı olacağını düŐünüyorum.

III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Bu çalışmada anahtar kelimelerin tespiti ve tahlilinde İbn Fâris'in (.395/1004), *Mu'cemü mekâyiŐi'l-luğa*, İbn Manzûr'un (.711/1311) *Lisânü'l-arab*,

Zebîdî'nin (ö.1205/1791) *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* adlı eseri gibi mu'teber kâmuşlara başvurulmuştur.

Hadis Usûlü ile ilgili konuların tafsilatlı bir şekilde ele alınmasında mütekaddimûn dönemi eserlerinden İmam Şâfiî'nin (ö.204/820) *er-Risâle*, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö.405/1014) *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö.463/1071) *Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*, müteahhirûn dönemi eserlerinden Kâdî İyâz'nın (ö.544/1149) *el-İlmâ'*, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (ö.643/1245) *Ulûmu'l-hadis*, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.852/1449) *Nüzhetü'n-nazar* ve *en-Nüket alâ kitabi İbni's-Salah* gibi eserlere başvurulmuştur.

Son dönem hadis usûlü eserlerinden ise Zafer Ahmed et-Tehânevî'nin (ö.1394/1974) *Kavâ'id fi 'ulûmi'l-hadis*, Subhî es-Sâlih'nin (ö.1407/1986) *Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahuh*, Nureddin İtr'in *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadis* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Çalışmamızda verilen örneklerde hadis ve hadis şerhleri, hadis usûlü, tahrîc, merâsîl, ilel ve cüz'lerden istifade edilmiştir.

Başvurulan hadis kaynakları arasında Mâlik b. Enes'in (ö.179/795) *el-Muvatta*, Alî b. el-Ca'd'ın (ö.230/844) *Müsned*, Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsnedi ve Kütüb-i sitte* zikredilebilir.

İstifade edilen hadis şerhleri arasında Begavî'nin (ö.516/1122), Şerhu's-sünne, Bedruddin Aynî'nin (ö.855/1451) *Şerhü Süneni Ebî Dâvûd*, Kastallânî'nin (ö.923/1517) *İrşâdü's-sârî*, Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübki'nin (ö.1352/1933) *el-Menhelü'l-'azbü'l-mevrûd* eseri özellikle zikredilebilir.

Tahrîc eserlerinden Zeylaî'nin (ö.762/1360), *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye* ve *Tahrîcü'l-ehâdîs ve'l-âsârî'l-vâkı'a fi tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, İbnü'l-Mülakkın'ın (ö.804/1401) *el-Bedrü'l-münîr fi tahrîci ehâdîsi's-Şerhi'l-kebîr*, Irâkî'nin (ö.806/1404) *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-ahbâr* adlı eserine başvurulmuştur.

Merâsîl eserlerinden Ebû Dâvûd'un (ö.275/889) *el-Merâsîl*, İbn Ebî Hâtim'in (ö.327/938), *el-Merâsîl*, Alâî'nin (ö.761/1359), *Câmi'u't-tahsîl li-ahkâmi'l-merâsîl*,

İbnü'l-İrâkî'nin (ö.826/1423), *Tuhfetü't-tahsil fî zikri ruvâti'l-merâsîl* adlı eseri başvuru kaynakları arasında yer almıştır.

İlel eserlerinden Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Kitâbü'l- 'ilel ve ma'rifeti'r-ricâl*, İbn Ebî Hâtîm'in (ö.327/938) *el-İlel*, Tirmizî'nin (ö.279/892) *el-İlelü'l-kebir*, İbn Receb el-Hanbelî'nin (ö.795/1393) *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* adlı eserinden yararlanılmıştır.

Cüz eserleri olarak İbn Ebi'd-Dünyâ'nın (ö.281/894) *Sıfatü'n-nâr*, *Mekârimü'l-ahlâk*, *Kitâbü'l-menâmât*, *Zemmü'd-dünyâ*, *Kitâbü'z-zühd*, *Kitâbü's-samt ve âdâbü'l-lisân*, *el- 'Ukûbât* ve *Kitâbü'l- emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Hadisleri mu'dal diye tavsif edilen râvîler hakkında kaynak olarak târîh, terâcîm, ensâb, cerh ve ta'dîl, el-künâ ve'l-esmâ', es-sikât, ed-duafâ' ve'l-metrûkîn, el-mevzû'ât, tabakât ve ricâl eserlerinden istifade edilmiştir.

Buhârî'nin (ö.256/870) *et-Târîhu'l-kebir*, Hatîb el-Bağdadî'nin (ö.463/1071) *Târîhu medineti's-selâm*, İbn Asâkir'in (ö.571/1176) *Târîhu Dimaşk* Zehebî'nin (ö.748/1348) *Târîhu'l-İslâm* gibi eserler de başvuru rical ve tarih kaynakları arasında yer almıştır.

Cerh ve ta'dîl eserlerinden İbn Ebî Hâtîm'in (ö.327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Seyyîd Ebü'l Meâtî en-Nevrî (en-Nurî)'nin, *el- Câmi' fî Cerh ve Ta'dîl*, Târîk b. Muhammed Ali b. Nâcî'nin *et-Tezyîl 'alâ kutübi'l-cerh ve't-ta'dîl* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Duafâ' ve metrûkîn konulu eserlerden Ebû İshâk el-Cûzcânî'nin (ö.259/873) *Ahvâlü'r-ricâl*, İbn Hibbân'nın (ö.354/965) *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn* ve *Meşâhîru'ulemâ'i'l-emsâr*, İbn Adî'nin (ö.365/976) *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (ö.430/1038) *Du'afâ*, İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) *Kitâbü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, Zehebî'nin (ö.748/1348) *Mîzânü'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, *el-Muğnî fî'd-du'afâ'* ve *Dîvânü'd-du'afâ'sı* özellikle başvuru eserlerden olmuştur.

Sikât eserlerinden İbn Hibbân'nın (ö.354/965) *es-Sikât*, Zehebî'nin (ö.748/1348) *Men tüküllime fîhi ve hüve müvessak* ve *Tezkiretül-huffâz*, İbn Kutluboğa'nın (ö.879/1474) *es-Sikât* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Mevzû'ât kitaplarından Cûzekânî'nin (ö.543/1148) *el-Ehâdisü'l-ebâtîl*, İbnü'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) *el-Mevzû'ât*, Süyûtî'nin (ö.911/1505) *el-Le'âli'l-masnû'a*, İbn Arrâk'ın (ö.963/1556) *Tenzîhü'ş-şerîa* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Tabakât eserlerinden İbn Sa'd'ın (ö.230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, İbnü'l-Kayserânî'nin (ö.507/1113) *Kitâbü'l-ma'rife* ve *Tezkiretü'l-huffâz*, Zehebî'nin *Tezkiretü'l-huffâz* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Ricâl eserlerinden İbn Nukta'nın (ö.629/1231) *Tekmiletü'l-İkmâl*, Mizzî'nin (ö.742/1341) *et-Tehzîb fî esmâi'r-ricâl*, Zehebî'nin (ö.748/1348) *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-kütübi's-sitte*, Moğultay b. Kılıç'ın (ö.762/1361) *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*, İbn Hacer'in (ö.852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Ensâb ve Künyeler hakkında Dûlâbî'nin (ö.310/923) *el-Künâ ve'l-esmâ'*, İbn Mâkûlâ'nın (ö.475/1082) *el-İkmâl*, Sem'ânî'nin (ö.562/1166) *el-Ensâb* adlı eseri ve benzeri eserlere başvurulmuştur.

Tezde adı geçen şahsiyetler, vefat tarihleri ve eser isimlerinin yazılışında genellikle *DİA*'ya (Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi) başvurulmuş; “Mürsel”, “Tedlîs”, “*Mu'dal*” gibi terimlerin açıklamalarında klasik ve modern kaynakların yanında *DİA*'dan da yararlanılmıştır.

Bu çalışmada Arapça ve Türkçe yazılmış tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Başvurulan tezler arasında Salahaddin Polat'ın *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, Cüneyt Coşkun'un *Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri*, Muhammed Seyyidî Muhammed Emîn'nin, Sehâvî'nin *Kitâbü'l-Ğâye fî şerhi'l-Hidâye fî 'ilmi'r-rivâye* üzerine yapmış olduğu tahkik tezi zikredilebilir. Ayrıca Razân Muhammed Mâcid Arafé'nin “*el-Hadisü'l-müdelles dirâse ta'sîliyye tatbikiyye*”, Sâdık Kürşîd'nin “*el-Tedlîs fî'l-hadisi'n-nebevî, kavâid ve davâbit*” ve benzeri makalelere başvurulmuştur.

Gayet tabii burada ismi zikredilmeyen kaynakçada tek tek belirtilen ikiyüzü aşkın kaynağa doğrudan başvurulmuş, dipnotlarda kaynaklar belirtilmiştir. Konu ile ilgili Arapça veya Türkçe kadîm ve muâsır kaynaklardan ulaşılabilen kaynaklara başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SENEDİN İTTİSALİ AÇISINDAN HADİS ÇEŞİTLERİ

"Sahih Hadis" şartlarından biri, bilindiği üzere hadisin senedinin muttasıl olması, başka bir ifadeyle hadisin senedinde bulunan her râvînin hadisi üstadından doğrudan ve aracısız almış olmasıdır.

Hadisin senedindeki kopukluk, senedinde adalet ve zabt açısından durumu bilinmeyen râvîlerin olduğunu gösterir. Bu ise hadise olan güven duygusunu zedeler.

Râvînin hadisi rivayet ettiği kişiden almadığı bilirse, o takdirde o hadisin senedinin munkatı' olduğuna hükmedilir. Senedi munkatı' olan hadis ise "zayıf" hadis olarak kabul edilir. Bundan dolayı muhaddisler, bir hadisin senedinin muttasıl olmasına önem vermiş ve bunu sahih hadiste aranan en önemli şartlardan biri olarak kabul etmişlerdir.¹

Dolayısıyla hadis, ya birbirlerinden doğrudan rivayet eden râvîler kanalıyla muttasıl olarak rivayet edilir, ya da râvîler arasında boşluk ve kopukluk bulunur. Bir üçüncü ihtimal söz konusu değildir.

1.1. SENEDİN İTTİSALİ AÇISINDAN HADİSLER

Senedinin ittisali açısından hadisler, genel olarak iki ana kategoride değerlendirilmektedir:

A. **MUTTASIL** (الموصول) Senedinde râvîler arasında kopukluk olmayan hadis

B. **MUNKATI'** (المنقطع) Senedinde râvîler arasında kopukluk olan hadis

---

¹ Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, **Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye**, thk. Ebu İshak İbrahim b. Mustafa ed- Dimyâtî, Daru'l Hüda, Kahire, 1.bs., 1423/2003, I, 93, 102, 103; İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddin Osmân b. Salâhuddin Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, **Ulûmü'l-hadis**, thk. Nureddin İtr, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut, 1406/1986, s. 12, dipnot 1; İbn Hacer, **Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker**, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rahilî, Riyad, Mektebetü'l-Melik Fehd, 1.bs., 1422/2001, s.70; Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, **Tedrîbü'r-râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevâvî**, thk., Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî, Mektebetü'l Kevser, Riyad, 1415/1995, I, 61.

1.1.1. Muttasıl Hadis

1.1.1.1. Tarifi

Muttasıl (المتصل) kelimesi, ‘V-S-L’(وصل) kökünün ifti’al babından türemiş olup ism-i fâildir. Türkçede ‘bitişik, bağlı, yan yana’ anlamında kullanılmaktadır.² Muttasıl hadis bazen Mevsûl (موصول) hadis³ bazen de Mu’tasıl (موتصل) hadis⁴ diye adlandırılmıştır. Muttasıl ifadesinin; “bitişik” yerine “kesintisiz” ifadesiyle Türkçeye çevrilmesi daha uygun olacaktır. Medd-i muttasıl bitişik med demektir ama hadis-i muttasıl kesintisiz hadis demektir.

Terim olarak ister merfû’ ister mevkûf olsun senedin başından sonuna kadar kesintisiz olup ve her bir râvînin hadisi üstadından işitip başkasına aktardığı hadise muttasıl hadis denir.⁵

1.1.1.2. Muttasıl Hadis Çeşitleri

Muttasıl hadis, muttasıl merfû’, muttasıl mevkûf ve muttasıl maktû diye üçe ayrılmaktadır.

1. Muttasıl Merfû’: Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) muttasıl bir senedle dayandırılan hadise denir. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

عَنْ يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الَّذِي تَفَوُّتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ كَأَنَّهَا وَتَرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ."

İmam Mâlik’in (ö.179/795) *Muvatta*’da⁶ tahrîc ettiği yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi hadis, Peygamber Efendimiz’e (s.a.v) dayanmaktadır. Nafi

² Zebîdî, Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Hüseynî, **Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs**, thk. Abdüssettar Ahmed Ferac, Kuveyt, 1385/1965, XXXI, 79.

³ İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s.44; Abdullah Aydınli, “*Muttasıl*”, **DİA**, İstanbul, 1427/2006, XXXI, 405.

⁴ İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **en-Nüket alâ kitabi’bni’s-Salah**, thk. Rebi b. Hadî b. Muhammed Umeyr el-Medhalî, İhyâü’t-Türasi’l İslâmî, Medine, 1.bs., 1404/1984, I, 81.

⁵ Hatîb, **Kifâye**, I, 96; İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s. 44; İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 70.

⁶ Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, **el-Muvatta**, thk. Fuâd b. Abdilbâkî, Dâru’l İhyâit-Turâsu’l Arabî, Beyrut, 1406/1985, I, 11, Vaktus-Salât, 5, hadis no: 21.

(ö.117/735), İmam Mâlik'in ricâl kitaplarındaki biyografisinde üstadları arasında, Yahya da talebeleri arasında zikredilmektedir.⁷ Nafi'nin ricâl kitaplarındaki biyografisinde üstadı olarak Abdullah b. Ömer (r.a) (ö.73/693) talebesi olarak ta İmam Mâlik geçmektedir.⁸ Abdullah b. Ömer'in ricâl kitaplarındaki biyografisinde talebesi olarak Nafi yer almaktadır.⁹

2. Muttasıl Mevkûf: Sahâbeye muttasıl bir şekilde dayandırılan hadise denir. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

عَنْ يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ: "مَنْ أَسْلَفَ سَلْفًا فَلَا يَشْرُطُ إِلَّا قَضَاءَهُ."

İmam Mâlik'in *Muvatta*'da¹⁰ tahrîc ettiği yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi hadis, sahâbî olan Abdullah b. Ömer'e (r.a) dayanmaktadır.

3. Muttasıl Maktû: (mevkûf ale't-tabîîn), tabîînden birine kesintisiz bir şekilde dayandırılan hadise denir. Bu çeşit hadisin muttasıl olup olmadığı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

عَنْ يَحْيَى عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ: سَمِعَ الْإِقَامَةَ وَهُوَ بِالْبَقِيعِ، فَأَسْرَعَ الْمَشْيَ إِلَى الْمَسْجِدِ.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'da¹¹ tahrîc ettiği yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, hadis, tabîîn tabakasından olan Nafi'ye dayanmaktadır.

1.1.1.3. Hadisin Muttasıl Olduğunun Tespiti

Bir hadisin muttasıl olup olmadığının tespiti için bazı âlimler bazı görüşler beyan etmişlerdir. Bu görüşlerden en meşhuru şu iki görüştür:

1. Lika (Râvînin rivayet ettiği kimse ile bizzat karşılaşması)

Bazı âlimler senedin muttasıl sayılabilmesi için hadisi rivayet eden ile kendisinden rivayet edilen kişinin karşılaşması gerektiğini söylemişlerdir. Bu görüşü

⁷ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, nşr. Dâiratü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, Haydarâbâd, 1325/1907, XI, 5- 6.

⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 521-522.

⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 579.

¹⁰ Mâlik, *Muvatta*, II, 682, Büyû, 44, hadis no: 93.

¹¹ Mâlik, *Muvatta*, I, 72, Salât, 1, hadis no: 9.

savunanlar da kendi aralarında karşılaşmanın sabit olması (تُبُوْتُ اللَّقَاءِ) veya imkân dairesinde olması (إِمْكَانُ اللَّقَاءِ) diye görüş ayrılığına düşmüşlerdir.¹²

2. Sema' (Râvînin hadisi rivayet ettiği kimseden bizzat işitmesi)

Bazı âlimler senedin muttasıl sayılabilmesi için hadisi rivayet eden ile kendisinden rivayet edilen kişinin karşılaşmasının yeterli olmadığını bunun yanında rivayet eden kimsenin hadisi rivayet ettiği kişiden bizzat işitmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹³

Yukarıda zikredilen görüşleri savunan âlimlerin lika ve sema'nın tespiti için başvurdukları üç yöntem bulunmaktadır:

a. Ricâl literatüründen yararlanma

Bir hadisin senedinin muttasıl olduğunu tespit edebilmek için ricâl, terâcim, cerh ve ta'dâl, sikât, duafâ ve merâsîl kitaplarına bakılır. Senedde geçen bütün râvîlerin teker teker üstadı ve talabesi kontrol edilir. Eğer râvînin üstadları arasında seneddeki üstadının veya talabesinin ismi geçiyorsa, bu senedin muttasıl olduğunu gösterir.¹⁴

b. Münekkîd âlimlerin sema'nın olup olmadığını belirten ifadeleri

Bir hadisin senedinin muttasıl olduğunu tespit edebilmek için hadisin râvîsinin rivayet ettiği kişiden hadisi işittiğini veya işitmediğini dile getiren ehl-i nakd olan âlimlerin sözüne bakılır. Zira âlimler kimin kimden hadis işittiğini ya da işitmediğini kitaplarında veya kendisine sorulduğunda cevap vererek açıklamışlardır.

Meselâ: Süfyan b. Uyeyne (ö.198/814), Amr b. Dinar (ö.126/744 [?])'a;

-Sen Esved b. Yezid (ö.75/694)'i gördün mü? Diye sormuş, O da:

-Evet, gördüm, demiş, sonra:

-Ondan bir şey ezberledin mi? Diye sorduğunda Amr:

¹² İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 75; Abdullah Şaban, **et-Ta'sîlü's-şer'î li-kavâidi'l-muhaddisîn**, Daru's-Selâm, Kahire, 2.bs., 1429/2008, s. 461.

¹³ Abdullah Şaban, **Ta'sîl**, s. 461.

¹⁴ İbrahim b. Abdullah el-Lâhim, **el-İttisal ve'l-inkitâ'**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1.bs., 1426/2005, s.51; Halil İbrahim Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, Elif Yayınları, İstanbul, 1436/2015, s.84.

-Hayır, demiştir. Bu örnekten anlaşıldığına göre Amr b. Dinar, Esved b. Yezid'i gördüğünü fakat ondan bir şey işitmediğini dile getirmiştir.¹⁵ Artık Amr b. Dinar'ın Esed b. Yezid'den yaptığı rivayetler buna göre değerlendirilecektir.

(كُتِبَ إِلَيَّ فُلَانٌ)، (حَدَّثَنِي كِتَابَةً)، (حَدَّثَنَا كِتَابَةً)، (أُنْبَأَنِي كِتَابَةً)، (أُنْبَأَنَا كِتَابَةً)، (أَخْبَرَنَا كِتَابَةً)، (أَخْبَرَنِي كِتَابَةً)

1.1.1.4. Hükümü

Muttasıl hadis, makbul hadisin diğer şartlarını kendisinde bulundurursa o zaman bu hadis makbul hadis olarak kabul edilir. Muttasıl hadis kendisinde sahih hadis şartlarından herhangi birini taşımazsa, senedi muttasıl olsa da sahih olarak kabul edilemez.¹⁶

1.1.2. Munkatı' Hadis (Genel Anlamıyla)

Yukarıda zikredildiği gibi munkatı' hadis (genel anlamıyla); senedinde râvîler arasında kopukluk olan her çeşit hadise denir. Seneddeki bu inkitâ senedin başında, ortasında veya sonunda da gerçekleşebilir. Senedinde düşen râvî sayısı bir tane, iki tane veya daha fazla da olabilir.

Bundan dolayı âlimler bu ihtimalleri göz önünde bulundurarak munkatı' hadisin her çeşidi için Munkatı' Muallak, Mürsel, Müdelles, Mürsel-i Hafî ve Mu'dal gibi farklı terimler kullanmışlardır.

Burada senedindeki kopukluktan dolayı zayıf hadis olarak kabul edilen bu munkatı' hadis çeşitlerini fazla ayrıntıya girmeden tanıtmak uygun olacaktır. Ancak tezimizin ana konusu olan Mu'dal hadis, İkinci Bölüm'de ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹⁵ Ebû Zür'a, Abdurrahmân b. Amr b. Abdullâh ed-Dimaşkî, **et-Târîh**, thk. Halil Mansur, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1417/1996, s.249; el-Lâhim, **el-İttisal ve'l-inkitâ'**, s.60.

¹⁶ Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.87.

1.1.2.1. Munkatı' Hadis (Özel Anlamıyla)

Genel anlamıyla munkatı' olan hadisin bir de özel anlamı bulunmaktadır. Burada özel anlamı olan munkatı' hadis ele alınacaktır.

1.1.2.1.1. Tarifi

Munkatı' kelimesi, 'K-T-A'(قطع) kökünün infî'al babından türemiş olup ism-i fâildir. Türkçede 'kesilmiş, koparılmış, kesintiye uğramış, ayrılmış' anlamında kullanılmaktadır.¹⁷

Yapılan tespitlere göre munkatı' terimini ilk kullanan kişi İmam Şafî'dir (ö.204/820). İmam Şafî, munkatı' terimini senedi muttasıl olmayan tüm rivayetler için -yani genel anlamda- kullanmıştır.¹⁸

Hadis usulü alimleri munkatı' hadisi farklı şekillerde tarif etmişlerdir:

Birinci Tarif:

İster Peygamberimiz'e (s.a.v) ister başka birisine dayandırılınsın, senedi kesintili olan her hadise munkatı' hadis denir.¹⁹ Bu, çoğunlukla tabiîn tabakası altında bir tabakada olan birinin sahâbeden rivayet ettiği hadisler için kullanılmıştır.

Bu görüşü savunanlar arasında Hatib el-Bağdâdî (ö.463/1071)²⁰, İbn Abdilberr (ö.463/1071)²¹ ve bazı fakihler bulunmaktadır.²² Bu tarif munkatı' hadis yanında diğer zayıf hadis çeşitleri arasında yer alan mürsel, muallak, mu'dal, mürsel-i hafi ve müdelles hadisi de içermektedir.

---

¹⁷ İbn Manzûr. Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrem el-Mısrî, **Lisânü'l-arab**, Dâru's-Sâdir, Beyrut, t.y., VIII, 276; Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 1.bs., 1434/2013, IV, 3475.

¹⁸ Ahmet Yücel, **Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, II.bs., 1435/2014, s.182.

¹⁹ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, **et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd**, thk. Mustafa b. Ahmed el-Hulvî, vd., Vezâratu'l-Evkâf, Fas, 1387/1967, I, 21; Mehmet Efendioğlu, "Münkati'", **DİA**, İstanbul, 1427/2006, XXXII, 12.

²⁰ Hatîb, **Kifâye**, I, 97.

²¹ İbn Abdilber, **Temhîd**, I, 21.

²² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürrî eş-Şafî, **et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr**, thk. Muhammed Osman el-Haşî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1.bs., 1405/1985, s.35.

İkinci Tarif:

Tabiîn veya tabiîn altındaki tabakada bulunan kişiden mevkûf bir şekilde rivayet edilen fiilî ve kavlî hadise munkatı' hadis denir.²³

Nevevî (ö.676/1277), *Takrib*'de bu tarifin garib bir tarif olduğunu belirtmiştir.²⁴ Ayrıca bu tarif, munkatı' hadisin tarifi değil, maktû'' hadisin tarifidir.

Üçüncü Tarif

Tabiîne varmadan önce senedinde râvînin düştüğü hadise munkatı' hadis denir.²⁵ Bu tarif eksik bir tarif olup, munkatı' hadisin muteber tarifini tam olarak kapsamamaktadır. Zira bir senedde tabiîn düşse, bu hadise yine munkatı' hadis denir.

Dördüncü Tarif:

Sahâbeden önce senedin bir yerinde râvîlerinden bir râvînin düştüğü veya senedin başında ve peş peşe olmamak şartıyla senedin farklı yerinde râvîsinin düştüğü hadise munkatı' hadis denir.²⁶

Genel olarak âlimler tarafından kabul edilen tarif, bu tariftir. Zira bu tarif, diğer zayıf hadis çeşitlerini içermemektedir. Diğer tarifler ise ya munkatı' hadis muteber tarifini kapsamamakta ya da diğer zayıf hadis tariflerini içermektedir.

1.1.2.1.2. Munkatı' Hadis Çeşitleri

Munkatı' hadis kendi arasında muttefakun aleyh olan munkatı' ve muhtelefun fih olan munkatı' olarak ikiye ayrılmaktadır:

---

²³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.59; Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik sallallâhu'aleyhi ve sellem*, thk. Abdulbari Fethullah es-Selefi, Mektebetü'l-İman, Medine, 1.bs., 1407/1987, I, 181; İbn Hacer, *Nüket*, II, 573.

²⁴ Nevevî, *Takrib*, s.36.

²⁵ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed en-Nîsâbüri, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*, thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1.bs., 1424/2003, s.176; Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî, *et-Tabsıra ve't-tezkire*, thk. Abullatif el- Hümeym, Mahir Yasin el- Fahl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1423/2002, I, 215; Cezairî, Tahir b. Salih b. Ahmed, *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, Daru's-Salam, Kahire, 2.bs., 1430/2009, I, 402.

²⁶ İbn Hacer, *Nüzhe*, s. 102; Süyûtî, *Tedrîb*, I, 236; Nureddin Itr, *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadis*, Daru'l- Fikr, Dimaşk, 2.bs., 1399/1979, s.367-368.

1. Müttefakun aleyh olan Munkatı' Hadis

Alimlerin munkatı' hadis çeşidine dâhil edilme hususunda ittifat ettikleri hadise denir. Âlimlerin ittifak etmiş oldukları munkatı' hadis çeşitleri, kendi aralarında senedinde bir râvînin düştüğü munkatı' hadis ve senedinde birden fazla râvînin düştüğü munkatı' hadis diye iki ayrılmaktadır.

a. Senedinde Bir Râvînin Düştüğü Munkatı' Hadis

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قال التِّرْمِذِيُّ فِي سُنَنِهِ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمُحَارِبِيِّ، وَأَبُو سَعِيدِ الْأَشْجِيِّ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «فِي ثَلَاثِينَ مِنَ الْبَقَرِ تَبِيعٌ أَوْ تَبِيعَةٌ، وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةٌ.»

Tirmizî (ö.279/892)'nin *Sünen*'inde²⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadis hakkında Tirmizî, Ebu Ubeydullah'ın babası olan Abdullah'dan bu hadisi işitmediğini söylemiştir.

b. Senedinde Birden Fazla Râvînin Düştüğü Munkatı' Hadis

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قال التِّرْمِذِيُّ فِي الْعِلَلِ الْكَبِيرِ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا مَعْمَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ الرَّقِئِيُّ، حَدَّثَنَا الْحُجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ، عَنْ عَبْدِ الْجُبَّارِ بْنِ وَاثِلٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: اسْتُكْرِهَتْ امْرَأَةٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَدَرَأَ عَنْهَا الْحَدَّ وَأَقَامَهُ عَلَى الَّذِي أَصَابَهَا، وَلَمْ يَذْكُرْ أَنَّهُ جَعَلَ لَهَا مَهْرًا.

Tirmizî, *el-İlelu'l-kebir*'de²⁸ tahrîc ettiği yukarıdaki hadisi Buhârî (ö.256/870)'ye sormuş; Buhârî de; Haccac b. Ertât (ö.145/762)'nin Abdulcebbar b.

²⁷ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, vd, Matbaatü'l- Mustafa El-Bâbî El-Halebî, Kahire, 2.bs., 1398/1978, III, 10-11, Zekât, 5, hadis no: 622.

²⁸ Tirmizî, *el-İlelu'l-kebir*, tertib. Ebu Talib Kadî, thk. Seyid Subhi es-Sâmarrâî, vd., Âlemu'l- Kütüb, Beyrut, 1.bs., 1409/1989, s.235, hadis no: 436.

Vâil'den işitmediğini, aynı şekilde Abdulcebbar'ın babasının ölümünden sonra dünyaya gelmesi sebebiyle babasından işitmediğini söylemiştir.

2. Muhtelefun fih olan Munkatı' Hadis

Hâkim en-Nisâbûrî (ö.405/1014), senedinde ismi mübhem bir şekilde zikredilen hadisleri de munkatı' hadis çeşidinden saymıştır.²⁹ Oysa pek çok hadis âlimine göre senedinde ismi mübhem bir şekilde zikredilen râvîlerin hadislerine munkatı' değil, mübhem hadis denir.³⁰ Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

حدثنا الجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ بْنِ الشَّيْخِ، عَنْ رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي حَنْظَلَةَ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسِقَالٍ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدَنَا أَنْ يَقُولَ فِي صَلَاتِهِ : «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ التَّثْبُتَ فِي الْأُمُورِ وَالْعَزِيمَةَ فِي الرُّشْدِ، وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا وَلِسَانًا صَادِقًا، وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ، وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعَلَّمْتُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعَلَّمْتُ وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعَلَّمْتُ.»

Tirmizî'nin *Sünen*'inde³¹ ve Nesâî (ö.303/915)'nin de *es-Sünenü'l-Kübra*'sında³² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadis, Ebu'l-A'lâ b. Şihhîr ile Şeddad b. Evs arasındaki iki râvînin bilinmemesinden dolayı munkatı' hadis olarak sayılmıştır.

1.1.2.1.3. Munkatı' Hadisin Tespiti

Bir hadisin munkatı' olduğuna delalet eden pek çok ifadeler, karîneler ve yollar vardır. Bu ifadeler, karîneler ve yollarla hadisin işitilmediği anlaşılır. Dolayısıyla bu hadisin munkatı' bir hadis olduğuna hükmedilir. Burada hadisin munkatı' olduğunu belirten ifade ve karînelerden birkaçı açıklanacaktır.

1. Hadisin işitilmediğinin söylenmesi ile seneddeki inkıtâ'ın bilinmesi

²⁹ Hâkim, *Ma'rife*, s.173-174; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.58; İbn Kesîr, *Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâîl b. Şihâbüddin Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî ed-Dimaşkî eş-Şâfîî, İhtisâru 'Ulûmi'l-hadis*, thk. Mâhir Yasin el-Fahl, Daru'l-Meymen, Riyad, 1.bs., 1434/2013, s.142-143; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, TDV Yayınları, Ankara, 16.bs., 2017, s.106.

³⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.375; Nevevî, *İrşâd*, II, 762; İbn Hacer, *Nüzhe*, s.125.

³¹ Tirmizî, *Sünen*, V, 476, Deavât, 23, hadis no: 3407.

³² Nesâî, *Ebü Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, es-Sünenü'l-kübra*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1.bs., 1421/2001, III, 288- 289, Mesâcid, hadis no: 1320.

Râvînin bir hadisin işitmediğinin tespiti, rivayet eden râvînin rivayet ettiği kişiden hadisi işitmediğini söylemesiyle, râvîden rivayet eden güvenilir kişilerin râvînin hadisi işitmediğini bildirmesiyle veya araştırmalar sonucu ehl-i nakd olan âlimlerin hadisin işitilmediğini bildirmesiyle anlaşılabilir.

a. Râvînin hadisi işitmediğini ikrar etmesi. Bu duruma şu örnek verilebilir:

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِي الْعِلَلِ: قَالَ مِسْكِينُ بْنُ بُكَيْرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرُو بْنِ مُرَّةَ، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عُبَيْدَةَ:
تَذَكُرُ مِنْ أَبِيكَ شَيْئًا؟ قَالَ: لَا.

İmam Ahmed (ö.241/855)'in *İlel*'inde³³ ve İbn Ebî Hâtim (ö.277/890)'in de *el-Merâsîl*'inde³⁴ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadede Amr b. Murra'nın Ebû Ubeyde'ye babasından hadis işitip işitmediğini sormuş, Ebu Ubeyde babasından hadis işitmediğini dile getirmiştir.

b. Râvîden rivayet eden güvenilir kişinin, râvînin hadisi işitmediğini ifade etmesi. Bu duruma şu örnek verilebilir:

قَالَ أَبُو حَاتِمٍ: قَالَ شُعْبَةُ: قَالَ لِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَيْسَرَةَ: " الصَّحَّاحُ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، إِنَّمَا لَقِيَ سَعِيدَ بْنَ
جُبَيْرٍ بِالرَّيِّ، فَسَمِعَ مِنْهُ التَّفْسِيرَ.

İbn Ebî Hâtim'in de *Merâsîl*'inde³⁵ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadede Abdulmelik b. Meysara, Dahhak (ö.105/723)'in İbn Abbas (ö.68/687-88)'dan (r.a) işitmediğini, Said b. Cübeyr (ö.94/713 [?])'le (r.a) Rey'de karşılaştığını ve tefsiri ondan işittiğini ifade etmiştir.

c. Ehl- i nakd olan âlimin râvînin hadisi işitilmediğini beyan etmesi. Bu duruma şu örnek verilebilir:

³³ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Kitâbü'l-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Daru'l-Hanî, Riyad, 2.bs., 1422/2001, I, 284.

³⁴ İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Merâsîl*, thk. Şükru'llah b. Nimetullah Kôcânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2.bs., 1418/1998, s.256.

³⁵ İbn Ebî Hâtim, *Merâsîl*, s.95.

قَالَ النَّسَائِيُّ فِي السُّنَنِ الْكُبْرَى: قَالَ الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى، عَنِ الضَّحَّاكِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ يَرَى بِالْحِجَامَةِ لِلصَّائِمِ بَأْسًا، قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: الضَّحَّاكُ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ.

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında³⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, imam Nesâî, Dahhak'ın İbn Abbas'dan (r.a) hadis işitmediğini söylemiştir.

2. Tarihle seneddeki inkıtâ'nın bilinmesi

Seneddeki bir râvî, kendisi daha dünyaya gelmeden önce vefat eden bir kişiden rivayet ederse veya rivayet ettiği kişi öldüğünde yaşı hadisi işitme yaşında olmayıp, o kişiden hadis rivayet ederse, o hadisin senedinde inkıtâ olduğuna hükmedilir. Bu duruma şu örnek verilebilir:

قَالَ أَبُو يَعْلَى فِي مُسْنَدِهِ: قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، قَالَ: نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَعَثَتْ إِلَيْهِ امْرَأَةٌ مَعَ ابْنِهَا بِشَاةٍ، فَحَلَبَ، ثُمَّ قَالَ: انْطَلِقْ بِهِ إِلَى أُمِّكَ، فَشَرِبْتُ حَتَّى رُوَيْتُ، ثُمَّ جَاءَ بِشَاةٍ أُخْرَى، فَحَلَبَ، ثُمَّ سَقَى أَبَا بَكْرٍ، ثُمَّ جَاءَ بِشَاةٍ أُخْرَى، فَحَلَبَ، ثُمَّ شَرِبَ.

Ebû Ya'lâ (ö.307/919)'nın *Müsned*'inde³⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste Abdurrahman b. Ebî Leylâ, tâbiînlerin büyüklerinden olup hadisi Hz. Ebu Bekir'den (r.a) rivayet etmektedir. Ebû Zür'a (ö.264/878), Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ö.83/702)'nın Hz. Ebu Bekir'den (r.a) rivayet etmiş olduğu hadislerin tamamının mürsel olduğunu söylemiştir.³⁸ İbn Ebî Hâtim, *Merâsîl* kitabında Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın Hz. Ömer'in (r.a) halife olmasından altı yıl önce dünyaya geldiğini yazmıştır.³⁹

3. Hadisin, rivayet edenle rivayet edilen arasında başka birisinin olduğuna delalet eden lafızlarla gelmesiyle seneddeki inkıtâ'nın bilinmesi

³⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübra*, V, 387, Sıyâm, hadis no: 3382.

³⁷ Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mavsilî, *el-Müsned*, thk. Merkezü'l- buhûs ve tikanîyyeti'l-malûmât, Daru't-Ta'sîl, Kahire, 1.bs., 1438/2017, I, 259-260, hadis no:96.

³⁸ Ebû Hâtim, *Merâsîl*, s.126.

³⁹ Ebû Hâtim, *Merâsîl*, s.126.

Eğer râvî (حَدَّثْتُ عَنْ فُلَانٍ) ve bu manaya gelen meçhul siğa ile hadisi başkasından rivayet ederse, hadisin senedinde bir inkıtâ olduğu anlaşılır. Bu duruma şu örnek verilebilir:

قَالَ النَّسَائِيُّ : قَالَ يَجِيءُ بِنِ أَبِي كَثِيرٍ : حَدَّثْتُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَفْطَرَ عِنْدَ أَهْلِ بَيْتٍ، قَالَ: «أَفْطَرَ عِنْدَكُمْ الصَّائِمُونَ، وَأَكَلَ طَعَامَكُمْ الْأَبْرَارُ.»

Nesâî'nin *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* kitabında⁴⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste Yahya b. Ebî Kesîr (ö.129/747), Enes b. Mâlik (ö.93/711-12)'den (r.a) hadisi meçhul bir siğa ile rivayet etmektedir. Nesâî, Yahya b. Ebî Kesîr'in Enes b. Mâlik'den (r.a) hadisi işitmediğini kitabında zikretmektedir.

4. Râvî ile rivayet edilen arasında görüşme olmadığına dair bir karîne ile seneddeki inkıtâ'nın bilinmesi

Seneddeki râvînin rivayet ettiği kişiyle karşılaşmadığına dair bir karîne bulunduğu halde o kişiden hadis rivayet etmesidir. Bu duruma şu örnek verilebilir:

Ebû Zür'a, Ahmed b. Hanbel'e;

- Saîd b. Müseyyeb (ö.94/713)'in Ebû Sa'labe (ö.75/694-95)'den (r.a) rivayetlerini sormuş, O da:

- Saîd b. Müseyyeb ve Ebû Sa'labe ye ne oluyormuş? Demiş, sonra:

Ebû Zür'a, Ahmed b. Hanbel'e;

-O rivayetlerin aslının olmamasından mı korkuyorsun, O da:

-Evet, demiş.⁴¹

Zira Ahmed b. Hanbel, Saîd b. Müseyyeb'in Medineli, Ebû Sa'labe'nin de Şamlı olduğunu ve ehl-i şamdan rivayet ettiğini biliyordu. İkisinin memleketlerinin

⁴⁰ Nesâî, Ebu Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, thk. Fârûk Hamâde, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1399/1978, s.268, hadis no: 298.

⁴¹ Ebû Zür'a, *Târîh*, I, 459.

uzak olmasından ve karşılaşmama ihtimalinden dolayı hadisinde inkıtâ olduğuna hükmetmiştir.

Yukarıda zikredilen munkatı' hadisin tespitiyle ilgili ifadelerin, karînelerin ve yolların bilinmesinde ricâl, terâcim, cerh ve ta'dîl, sikât, duafâ, târâh ve merâsîl kitaplarından yararlanır.

1.1.2.1.4. Hükümü

Munkatı' hadis senedinde bir veya birkaç râvînin düşmesinden dolayı zayıf hadis çeşitlerinden bir çeşit olarak kabul edilmektedir. Çünkü senedde düşen râvînin ne hali ne zatı bilinmektedir. Bundan dolayı munkatı' hadis makbûl hadis olarak kabul edilmez. Munkatı' hadis, başka bir yolla kendisi gibi zayıf veya daha güçlü bir senedle gelirse, zayıflık derecesinden hasen derecesine çıkar. O zaman makbûl hadis olarak kabuledilir.

1.1.2.2. Muallak Hadis

1.1.2.2.1. Tarifi

Muallak (المعلق) kelimesi, ‘A-L-K ’ (علق) kelimesinin tef’îl babından türemiş olan ism-i mef’ûldür. Türkçede ‘asılmış, askıda bırakılmış, bir şeye takılmış, bir şeye bağlanmış, desteği olmayan’ anlamında kullanılmaktadır.⁴²

Yapılan tespitlere göre muallak’ terimini ilk kullanan kişi Dârekutnî’dir. Daha sonra Ebu Abdillah el-Humeydî (ö.488/1095) ve bazı Mağrib âlimleri kullanmışlardır.⁴³

Terim olarak muallak hadis; senedin başında bir veya peş peşe olmak şartıyla birden fazla râvînin düştüğü hadise denir. Hatta bazı âlimlere göre sonuna kadar senedinin zikredilmediği hadise muallak denir.⁴⁴

1.1.2.2.2. Muallak Hadis Çeşitleri

Burada muallak hadis çeşitleri örnekleriyle beraber zikredilecektir.

1. Senedin Tamamının Zikredilmediği Muallak Hadis

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: بَابُ قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الِدِّينُ النَّصِيحَةُ: لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ".

⁴² İbn Manzûr, **Lisân**, X, 261; Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûs**, V, 4107; İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, **Mu‘cemü mekâyisi’l-luğa**, Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Daru’l Fikr, y.y.y., 1399/1979, IV, 125.

⁴³ İbnü’s-Salâh, **Sıyânetü Sahîhi Müslim mine’l-ihlâl (halel) ve’l-galat ve himâyetühû mine’l-iskât ve’s-sakat**, thk. Muaffak b. Abdullah b. Abdulkâdir, Daru’l-Ğarbi’l-İslamî, Beyrut, 1404/1984, s. 76; Nevevî, **el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc**, Beytu’l-Efkari’d Devliyye, Riyad, t.y., s.22; Süyûtî, **Tedrib**, I, 250; Abdullah Aydınlı, “*Muallak*”, **DİA**, İstanbul, 1426/2005, XXX, 309.

⁴⁴ İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, 69; Nevevî, **İrşâd**, I, 97; Irâkî, **Tabsıra**, I, 141; İbn Hacer, **Nüzhe**, s. 98; Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf et-Tehânevî el-Osmânî, **Kavâid fi ‘ulûmi’l-hadis**, thk. Abdülfetâh Ebû Gudde, Mektebü’l-Matbûâtî’l-İslamiyye, Riyad, 5.bs., 1405/1984, s.39; Itr, **Menhec**, s.374.

Buhârî, *Sahîh*'inde⁴⁵ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi senedinin tamamını zikretmeksizin doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiştir.

2. Senedinde Sadece Sahâbînin Zikredildiği Muallak Hadis

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: وَقَالَ أَبُو مُوسَى غَطَّى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُكْبَتَيْهِ حِينَ دَخَلَ عَثْمَانُ.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁴⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Buhârî hadisin senedinin tamamını zikretmeksizin doğrudan sahâbî olan Ebû Mûsa el-Eş'ârî (ö.42/662-63)'den (r.a) rivayet etmiştir.

3. Senedinde Sadece Sahâbî ve Tabîînin Zikredildiği Muallak Hadis

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: وَقَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ عَنِ جَابِرٍ: أَهْلَلْنَا مِنَ الْبَطْحَاءِ.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁴⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Buhârî, hadisin senedinin tamamını zikretmeksizin doğrudan tabîînden olan Ebû Zübeyr Muhammed b. Müslim'den rivayet etmiştir.

4. Râvînin Rivayet Ettiği Şeyhini Düşürüp Şeyhinin Şeyhinden Rivayet Ettiği Muallak Hadis: Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: وَقَالَ الْمَاجِشُونُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ قَالَ: "فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ بُعِثَ فَإِذَا مُوسَى آخِذٌ بِالْعَرْشِ."

⁴⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb Buğâ, Daru İbn Kesîr, Dimaşk, 1414/1993, I, 30, İmân, 40. (Bab başlığında).

⁴⁶ Buhârî, *Sahîh*, I, 145, Salât, 11.

⁴⁷ Buhârî, *Sahîh*, II, 596, Hac, 81.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁴⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Buhârî, hicrî 164 senesinde vefat eden Abdülazîz b. Abdullah b. Ebî Seleme el-Mâcişûn'dan⁴⁹ işitmediği ve onunla karşılaşmadığı halde bu hadisi rivayet etmiştir.

1.1.2.2.3. Muallak Hadisin Hükümü

Muallak hadis, senesinde bir veya birkaç râvînin düşmesinden dolayı zayıf hadis çeşitlerinden bir çeşit olarak kabul edilmektedir. Çünkü senedde düşen râvînin ne hali ne zatı bilinmektedir. Bundan dolayı muallak hadis makbûl hadis olarak kabul edilmez. Muallak hadis, başka bir yolla kendisi gibi zayıf veya daha güçlü bir senedle gelirse, zayıflık derecesinden hasen derecesine çıkar. O zaman makbûl hadis olarak kabuledilir.

1.1.2.2.4. Sahîhayn'da Muallak Hadisler

Burada *Sahih-i Buhârî* ve *Sahîh Müslim*'de bulunan muallak hadis sayısına, örneklerine ve hükümüne değinilecektir.

1. Sahîhayn'daki muallak hadis sayısı

Sahih-i Buhârî'de bulunan muallak hadis sayısı bin üç yüz kırk bir hadistir. Bunların yüz atmış tanesi hariç, Buhârî mevsûl bir şekilde *Sahîh*'inde zikretmiştir.⁵⁰ İbn Hacer, İmam Buhârî'nin *Sahîh*'inde mevsûl olarak zikretmediği yüz atmış hadisi *Tevfîk* kitabında mevsûl bir şekilde zikretmiştir. Daha sonra daha mufassal olan *Tağlîku't-Ta'lik* kitabında bütün muallak hadisleri mevsûl bir şekilde yazmıştır.⁵¹

⁴⁸ Buhârî, *Sahîh*, VI, 2701, Tevhid, 22, Hadis no: 6991.

⁴⁹ Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîb fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2.bs., 1403/1983, XVIII,152; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 194-196; *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Ebû Eşbâl Sağîr Ahmed Şağîf el-Pakistânî, Daru'l-Âsima, Riyad, 2000/1421, s.512; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-kütübi's-sitte*, Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemir Hatîb, Daru'l-Kible, Cidde, 1413/1992, I, 559.

⁵⁰ Nevevî, *İrşâd*, I,127, dipnot 4; Irâkî, *Tabsıra*, I, 134, dipnot 1; Süyûtî, *Tedrîb*, I, 110; San'ânî, Muhammed b. İsmâil el-Emîru's-San'ânî, *Tavdîhu'l-efkâr li-maânî Tenkîhi'l Enzâr*, thk. Ebû Üveys el-Kürdî, Bedr b. Receb, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1.bs., 1431/2010, I, 103-104; Abdullah Şaban, *Ta'sîl*, s.511.

⁵¹ Süyûtî, *Tedrîb*, I, 124; Abdullah Şaban, *Ta'sîl*, s.511; Âdil Ebû Bekir Abdulazîz, *el-Kavlü'l-latif fil' hadisi'd-daîf*, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1433/2012, s.40.

Ebû Ali el-Gassânî ve Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Mâzerî (ö.530/1135), *Sahîh-i Müslim*'de bulunan muallak hadis sayısının on dört olduğunu söylemişlerdir.⁵² İbnü's-Salâh ve bazı âlimlere göre *Sahîh-i Müslim*'de bulunan muallak hadis sayısı on iki tanedir.⁵³ Müslim, muallak olan on iki hadisin teyemmüm hadisi⁵⁴ hariç on birini kendi kitabında mevsûl olarak zikretmiştir.⁵⁵ Bunun yanında Reşîd el-Attar ve İbnü's-Salâh kitaplarında, *Sahîh-i Müslim*'de senesinde inkitâ var olduğu sanılan bütün hadisleri mevsûl bir şekilde zikretmişlerdir.

2. Hükümü

a. Sahîh Buhârî

Yukarıda zikredildiği gibi imam Buhârî, *Sahîh*'inde bulunan muallak hadislerin bir kısmını mevsûl olarak kendi kitabında zikretmiştir. Âlimlerin ittifak ettikleri üzere kitabının başka bir yerinde mevsûl olarak zikrettiği hadislerin hükümü sahihtir.⁵⁶ Çünkü hadislerin senedlerini mevsûl bir şekilde başka bir yerde vermiştir.

Buhârî'nin Sahih'inin başka bir yerinde senedi mevsûl olarak zikretmediği muallak hadisler, Cezm (الجزم) siğasıyla rivayet ettiği hadisler ve Temrîz (التَّمْرِيزُ) siğasıyla rivayet ettiği hadisler olmak üzere iki kısma ayrılır.⁵⁷

1. Cezm siğasıyla rivayet ettiği hadisler

⁵² İbnü's-Salâh, *Sıyâne*, s.76; Reşîd el-Attâr, Ebü'l-Hüseyn Reşîdüddin Yahyâ b. Ali b. Abdillâh el-Kureşî el-Ümevî en-Nablusî, *Ğurerü'l-fevâ'idi'l-mecmû'a fî beyâni mâ vaka'a fî Sahîhi Müslim mine'l-esânîdi'l-maktû'a*, thk. Sa'd b. Abdullah Âlü Humeyyid, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1422/2001, s.108; Nevevî, *Minhâc*, I, 22.

⁵³ Nevevî, *İrşâd*, I, 127, dipnot 5; Irâkî, *Tabsıra*, I, 134, dipnot 1; İbn Hacer, *Nüket*, I, 352; İtr, *Menhec*, s.378; Bekkâr, *Bulûğu'l-âmâl*, s.226.

⁵⁴ Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârayâbaî, Daru't-Tayyibe, Riyad, 1.bs., 1427/2006, I, 174-175, Hayz, 28, hadis no: 114

⁵⁵ Ebnâsî, Burhaneddin İbrahim b. Musa b. Eyyub, *eş-Şeze'l-fevvâh min Ulûmi'l-Hadis li'bni's-Salah*, thk. Salah Fethî Helal, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1419/1998, I, 96; Irâkî, *Tabsıra*, I, 137; İbn Hacer, *Nüket*, I, 352; Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *Zaferü'l-emânî bî şerhi Muhtasari'l-Cürçânî*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Daru's-Selâm, Kahire, 5.bs., 1438/2016, s.135-136.

⁵⁶ Ebnâsî, *eş-Şeze'l-fevvâh*, I, 93; Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.135.

⁵⁷ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.24-25; Nevevî, *İrşâd*, I, 128.

Râvînin (قَالَ، ذَكَرَ، رَوَى، فَعَلَ، حَكَى) gibi malûm siğasıyla rivayet etmiş olduğu lafızlara cezm siğası denir.⁵⁸ Buhârî'nin bu lafızlarla rivayet etmiş olduğu hadisler de Buhârî'nin şartına göre cezm siğasıyla rivayet edilen muallak hadis ve başka âlimlerin şartlarına göre cezm siğasıyla rivayet edilen muallak hadis diye ikiye ayrılır.⁵⁹

a. Buhârî'nin şartına göre

Buhârî kendi şartına uygun muallak bir hadisi cezm siğasıyla rivayet ederse ve dayandırdığı kişi sahâbe ve tabiînden olursa, istikrâ sonucu hadis makbul kabul edilir. Fakat dayandırdığı kişi sahâbe ve tabiînin dışında biri ise muallak olarak naklettiği kişiye kadar sened sahih kabul edilir.⁶⁰

Muallak olarak naklettiği kişiden sonraki seneddeki diğer kişiler araştırılır da sahih hadis şartlarına uyuyorsa hadis, sahih hadis olarak kabul edilir, uymuyorsa hasen veya zayıf olarak kabul edilir.⁶¹ Bu duruma şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: قَالَ مُجَاهِدٌ: لَا يَتَعَلَّمُ الْعِلْمَ مُسْتَحْيٍ وَلَا مُسْتَكْبِرٍ

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bab başlığında⁶² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Buhârî cezm siğası olan (قَالَ) ile rivayet ettiği için; bu hadis, Buhari'ye göre sahihtir. Buhârî'nin hadisleri muallak bir şekilde rivayet etmesinin sebepleri şunlardır⁶³:

1. Başka bir yerde senedini zikretmesinden dolayı ihtisâr ederek senedlerdeki râvîlerin tümünü hazf etmiş olabilir.

2. Üstadından işitmemesinden dolayı muallak olarak rivayet etmiş olabilir.

3. Muallâk olarak riayet ettiği hadisi, Üstadından işitip işitmediği hususunda şüpheye düşmesinde dolayı muallak olarak rivayet etmiş olabilir.

⁵⁸ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, 24-25; Süyûtî, *Tedrib*, I, 251.

⁵⁹ Schavî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Fethu'l-mugîs bi şerhi Elfiyyeti'l-Hadis li'l-İrâkî*, thk. Abdulkerim b. Abdullah el- Hudayr, Muhammed b. Abdullah Âl-i Fehd, Daru'l-Menhec, Riyad, 1.bs.,1426/2005, I, 100; İbn Hacer, *Nüket*, I, 326.

⁶⁰ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.24; Nevevî, *İrşâd*, I, 128.

⁶¹ Ebnâsî, *eş-Şeze'l-fevâh*, I, 94; Irâkî, *Tabsıra*, I, 138 ;Cudey', *Tahrîr*, s.852.

⁶² Buhârî, *Sahîh*, I, 290, İlim, 50 (Bab başlığında).

⁶³ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.68 İbn Hacer, *Nüket*, I, 325-326; Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.136; Abdullah Şaban, *Ta'sîl*, s.512.

4. Üstadından müzâkere (مُذَاكِرَة) veya icâzet (إِجَازَة) yoluyla aldığından aslı gibi rivayet etmeyi uygun görmemesinden dolayı muallak olarak rivayet etmiş olabilir.

b. Başka âlimlerin şartına uygun muallak hadisler

Buhârî bir hadisi muallak bir şekilde cezm siğasıyla rivayet ederse ve bu hadis kendi şartına göre değilse, bu hadis sahîh, hasen veya zayıf olabilir.

1. Sahîh Hadis: Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ وَقَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللَّهَ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁶⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Buhârî hadisi senedin tümünü zikretmeksizin doğrudan Hz. Âişe'den (r.a) rivayet etmiştir. Bu hadis cezm siğasıyla geldiği ve *Sahîh-i Müslim*'de⁶⁵ mevsûl bir şekilde geçtiği için sahihtir.

2. Hasen Hadis: Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: قَالَ بِهِزُ بْنُ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اللَّهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَا مِنْهُ مِنَ النَّاسِ."

Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁶⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Buhârî hadis Behz b. Hakîm'e kadar kendi şartına göre olduğu için muallak bir şekilde rivayet etmiştir. Behz b. Hakîm⁶⁷ den sonrası kendi şartına göre olmadığı için senedli bir şekilde rivayet etmiştir. Bu hadis hasen hadis olarak meşhur olmuş bir hadistir.⁶⁸

3. Zayıf Hadis: Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ: قَالَ طَاوُسٌ، قَالَ مُعَاذُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لِأَهْلِ الْيَمَنِ: ائْتُونِي بِعَرَضٍ ثِيَابٍ حَمِيصٍ أَوْ لَبِيسٍ فِي الصَّدَقَةِ مَكَانَ الشَّعِيرِ وَالذَّرَّةِ أَهْوَنُ عَلَيْكُمْ وَخَيْرٌ لِأَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ.

⁶⁴ Buhârî, *Sahîh*, I, 227, Ezân, 19.

⁶⁵ Müslim, *Sahîh*, I, 176, Hayz, 30, hadis no: 117 (373).

⁶⁶ Buhârî, *Sahîh*, I, 107, Ğustül, 20.

⁶⁷ Mizzî, *Tehzîb*, IV, 259; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 467.

⁶⁸ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.138.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁶⁹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Buhârî, Tâvûs b. Keysân (ö.106/725)'a kadar kendi şartına göre olduğu için hadisi muallak bir şekilde rivayet etmiştir. Yani Tâvûs b. Keysân'a kadar hadis sahihtir. Fakat Tâvûs b. Keysân, bu hadisi Muâz b. Cebel'den (r.a) işitmediğinden dolayı aralarındaki inkıtâ sebebiyle hadis zayıf olarak kabul edilmiştir.⁷⁰

2. Buhârî'nin Temrîz siğasıyla rivayet ettiği hadisler

Râvînin (قِيلَ، يُقَالُ، ذَكَرَ، يُذَكِّرُ، رُوِيَ، بُرُوِيَ، حُكِيَ، يُحْكَى) gibi mechûl siğasıyla rivayet etmiş olduğu lafızlara “temrîz siğası” denir.⁷¹ Buhârî, muallak bir hadisi temrîz siğasıyla nakl edip ve kitabının başka bir yerinde mevsûl bir şekilde zikrederse, bu hadis sahîh hadis olarak kabul edilir.⁷²

Buhârî hadisi mevsûl bir şekilde kitabının başka bir yerinde zikretmezse, bu hadis sahîh, hasen veya zayıf da olabilir.⁷³ Bu çeşit hadisler, Buhârî'nin şartına göre temrîz siğasıyla rivayet edilen muallak hadis ve başka âlimlerin şartlarına göre temrîz siğasıyla rivayet edilen muallak hadis diye ikiye ayrılır.⁷⁴

a. Buhârî'nin şartına göre

İbn Hacer, Buhârî'nin temrîz siğasıyla çok az rivayette bulunduğunu, rivayet bulunduğu takdirde sadece manası ile rivayet ettiğini söylemiştir.⁷⁵ Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُحَارِيُّ: بَابُ الرَّفْقِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، وَيُذَكَّرُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde⁷⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Buhârî temrîz siğasıyla rivayet etmiştir. Fakat Buhârî, bu hadisi mevsûl bir şekilde Kitabü't-Tıb'da⁷⁷

⁶⁹ Buhârî, *Sahîh*, II, 525, Zekât, 32.

⁷⁰ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.138; Âdil, *el-Kavlü'l-latîf*, s.43.

⁷¹ Süyûtî, *Tedrib*, I, 251.

⁷² Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.138; Abdullah Şaban, *Ta'sîl*, s.520.

⁷³ İbnü's-Salâh, *Ulümü'l-hadis*, s.25; İbn Hacer, *Nüket*, I, 326; Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.138; Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasît fi ulûmi ve mustalahi'l-hadis*, Âlemü'l-Marife, Beyrut, 1403/1983, s.253-254.

⁷⁴ Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 100; İbn Hacer, *Nüket*, I, 326.

⁷⁵ İbn Hacer, *Nüket*, I, 326; Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.138.

⁷⁶ Buhârî, *Sahîh*, V, 2166, Tıb, 32, (Bab başlığında).

⁷⁷ Buhârî, *Sahîh*, V, 2166, Tıb, 33, hadis no: 5405.

nakletmiş, burada manası ile rivayet etmiştir. Bundan dolayı bu hadis sahîh bir hadis olarak kabul edilmiştir.

b. Sahîh-i Müslim

Sahîh-i Müslim 'de bulunan muallak hadis sayısı yukarıda zikredildiği üzere on iki tanedir.⁷⁸ Bunların on biri mevsûl bir şekilde Sahih-i Müslim'in başka yerinde geçmektedir. Bundan dolayı on bir tane hadis sahih kabul edilmiştir. Mevsûl bir şekilde geçmeyen teyemmüm hadisi⁷⁹ ise Sahîh Buhârî'de⁸⁰ mevsûl bir şekilde geldiği için sahih kabul edilmiştir.

1.1.2.3. Mürsel Hadis

1.1.2.3.1. Tarifi

Mürsel (المرسَل) kelimesi, 'R-S-L' (رسل) kelimesinin if'âl babından türemiş olup ism-i mef'ûldür. Türkçede 'salıverilmiş, serbest bırakılmış, tahliye edilmiş, gönderilmiş, sevk edilmiş, kendi halinde bırakılmış' anlamında kullanılmaktadır.⁸¹

Yapılan tespitlere göre mürsel terimini ilk kullanan kişi, Ebû Saîd Yahyâ b. Saîd b. Ferruh el-Kattân et-Temîmî el-Basrî (ö.198/813)'dir. Daha sonra İmam Şâfiî ve Yahyâ b. Maîn (ö.233/848) kullanmışlardır.⁸² Hadis usûlcüleri mürsel hadisi farklı şekillerde tarif etmişlerdir:

Birinci Tarif:

---

⁷⁸ Nevevî, **İrşâd**, I, 127, dipnot 5; Irâkî, **Tabîrât**, I, 134, dipnot 1; İbn Hacer, **Nüket**, I, 352; Itr, **Menhec**, s.378; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.226.

⁷⁹ Müslim, **Sahîh**, I, 174-175, Hayz, 28, hadis no: 114 (369).

⁸⁰ Buhârî, **Sahîh**, I, 129, Teyemmüm, 2, hadis no: 330.

⁸¹ İbn Manzûr, Lisân, XI, 281; Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûs**, V, 4515; Zebîdî, **Tâcü'l-'arûs**, XXIX, 68.

⁸² Salahaddin Polat, **Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri**, (Basılmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum, 1402/1981, s.47.

Bir grup sahâbeyi görüp, onların sohbetinde bulunmuş büyük tabînin “Rasûlullah s.a.v şöyle buyurdu” diyerek rivayet ettiği hadise mürsel hadis denir.⁸³ Bu görüşe göre küçük tabînin Peygamberimiz’den (s.a.v) rivayet etmiş olduğu hadis, mürsel hadis değildir.

İkinci Tarif:

Râvînin, aynı çağda yaşamadığı ve karşılaşmadığı kişiden rivayet ettiği hadise veya aynı çağda yaşayıp, karşılaşmadığı kişiden rivayet ettiği hadise mürsel hadis denir. Bu görüşe göre Said b. Müseyyeb’ in Peygamberimiz’den (s.a.v) rivayet etmiş olduğu hadisler ve Şu’be (ö.160/776)’nin Zührî (ö.124/742)’den rivayet etmiş olduğu hadisler mürsel hadis kabul edilmektedir.⁸⁴ Bu tarif, mürsel hadisi tam kapsamamakla birlikte mürsel-i hafıyy ve müdelles hadisin tarifini içermektedir.

Üçüncü Tarif:

Senedin herhangi bir yerinde bir veya birden fazla râvînin düştüğü hadise mürsel hadis denir.⁸⁵ Bu tarif fıkıhçı ve usûlcülerin tarifidir. Bu tarif mürsel hadisin tarifi olmayıp munkatı’ hadisin tarifidir.

Dördüncü Tarif:

Küçük veya büyük tabînin; “Rasûlullah s.a.v şöyle buyurdu, Rasûlullah s.a.v şöyle yaptı veya Rasûlullah s.a.v huzurunda şöyle yapıldı ama sükût etti” diyerek rivayet ettiği hadise mürsel hadis denir⁸⁶

Genel olarak âlimler tarafından kabul edilen tarif, bu tariftir. Zira bu tarif, diğer zayıf hadis çeşitlerini içermemektedir.

---

⁸³ İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s.51; Nevevî, **İrşâd**, I, 167, İbn Cemâa, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. İbrâhîm b. Sa’dillâh b. Cemâa el-Kinânî el-Hamevî, **el-Menhelü’r-revî fi ‘ulûmi’l-hadisi’n-nebevî**, thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazân, Daru’l-Fikr, Dimaşk, 1985/1406, s.42.

⁸⁴ Hatîb, **Kifâye**, II, 435; Sehavî, **Fethu’l-mugîs**, I, 241.

⁸⁵ İbnü’s-Salâh, **Ulûmü’l-hadis**, s.51; İbn Cemâa, **el-Menhel**, s.42; Sehavî, **Fethu’l-mugîs**, I, 240; Itr, **Menhec**, s.370; Ali Nâyîf Bikâî, **el-Menhecü’l-hadis fi teshîli ulûmi’l-hadis**, Daru’l-Beşairi’l-İslamiyye, Beyrut, 1434/2013, s.104.

⁸⁶ Tebrîzî, Ali b. Ebi Muhammed el-Erdebilî, **el-Kâfi fi ulûmi’l-hadis**, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân, ed-Dâru’l-Eseriyye, Ürdün, 1.bs., 1429/2008, s.203-204; İbn Hacer, **Nüzhe**, s.101; Itr, **Menhec**, s.370; Ebû Şehbe, **Vasît**, s.280.

1.1.2.3.2. Mürsel Hadis Çeşitleri

Yukarıda mürsel hadisin tarifinde zikredildiği gibi; küçük veya büyük tabiînin; “Rasûlullah s.a.v şöyle buyurdu, Rasûlullah s.a.v şöyle yaptı veya Rasûlullah s.a.v huzurunda şöyle yapıldı, sükût etti” diyerek rivayet ettiği hadise mürsel hadis denir. Bu tariften anlaşılmaktadır ki tabiînin Peygamberimiz’in (s.a.v) kavli, fiilî ve takrîfî hallerini aktarmaktadır. Bundan dolayı mürsel hadis, mürsel-i kavli, mürsel-i fiilî ve mürsel-i takrîfî diye üç kısma ayrılmaktadır:

1. Mürsel-i Kavli

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

عَنِ الْمُبَارَكِ بْنِ مُجَاهِدٍ، عَنِ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا رَبًّا إِلَّا فِي ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ أَوْ مِمَّا يَكَالُ أَوْ يُوزَنُ وَيُؤْكَلُ وَيَشْرَبُ».

Dârekutnî'nin *Sünen*'inde⁸⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Saîd b. Müseyyeb tabiînin büyüklerinden olmasına rağmen Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) kavliyi içeren bu hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiştir. Dârekutnî bu hadisin mürsel olduğunu söylemiştir.

2. Mürsel-i Fiilî

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

عَنِ مَالِكِ، عَنِ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَنْ قَدِمَ الْمَدِينَةَ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، ثُمَّ حَوْلَتْ الْقِبْلَةُ قَبْلَ بَدْرِ بِشَهْرَيْنِ.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'da⁸⁸ tahrîc ettiği yukarıdaki hadiste, Saîd b. Müseyyeb tabiînin büyüklerinden olmasına rağmen Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) fiilini içeren bu hadisi doğrudan hadisi Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiştir. İbn Abdilber bu hadisin mürsel olduğunu söylemiştir.⁸⁹

⁸⁷ Dârekutnî, *Sünen*, II, 582, Büyü', 39, hadis no: 2797.

⁸⁸ Mâlik, *Muvatta*, II, 196, Kible, 4, hadis no: 7.

⁸⁹ İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIII, 134.

3. Mürsel-i Takrîrî

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْخُرَّاسِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّهُ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضْرِبُ نَحْرَهُ وَيَنْتِفُ شَعْرَهُ وَيَقُولُ: هَلْكَ الْأَبْعَدُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَمَا ذَاكَ

فَقَالَ: أَصَبْتُ أَهْلِي وَأَنَا صَائِمٌ فِي رَمَضَانَ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

–"هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُعْتِقَ رَقَبَةً؟" فَقَالَ: لَا. فَقَالَ:

–"هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُهْدِيَ بَدَنَةً؟" قَالَ: لَا، قَالَ:

–"فَاجْلِسْ"، فَأُتِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَقِ تَمْرٍ، فَقَالَ:

–"خُذْ هَذَا فَتَصَدَّقْ بِهِ". فَقَالَ: مَا أَحَدٌ أَحْوَجَ مِنِّي. فَقَالَ:

–"كُلْهُ وَصُمْ يَوْمًا مَكَانَ مَا أَصَبْتَ."

İmam Mâlik'in *Muvatta'*'da⁹⁰ tahrîc ettiği yukarıdaki hadiste, Saîd b. Müseyyeb tabiînün büyüklerinden olmasına rağmen, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) takrîrini içeren bu hadisi doğrudan hadisi Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiştir. İbn Abdilber bu hadisin mürsel olduğunu söylemiştir.⁹¹

1.1.2.3.3. Tabiînün Tabakâlara Taksimatı

“Tâbiîn kelimesi ilk defa, “Tâbiînün en hayırlısı Üveys'tir” anlamındaki hadiste⁹² Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından kullanılmıştır.”⁹³ Tabiîn, sahâbeyi gören veya sahâbilerle karşılaşan kimseye denir.⁹⁴ Hatîb, tarife sahâbenin sohbetinde bulunan kimse şartını da dâhil etmiştir.⁹⁵ Âlimler, tabiînleri farklı açılardan tabakalara

⁹⁰ Mâlik, *Muvatta*, I, 297, Sıyâm, 9, hadis no: 29.

⁹¹ İbn Abdilber, *Temhîd*, XXI, 8.

⁹² Müslim, *Sahîh*, II, 1183, Fezâ' ilü's-şahâbe, 55, hadis no: 224.

⁹³ Arif Ulu, “Tabiîn”, *DİA*, İstanbul, 1431/2010, XXXIX, 328.

⁹⁴ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.302; Nevevî, *İrşâd*, II, 606.

⁹⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.302; Süyûtî, *Tedrîb*, II, 692.

ayırmişlardır. Hâkim en-Nîsâbûrî, tabiîn tabakasını on beş tabakaya,⁹⁶ Muhammed b. Sa'd (ö.230/845) dört tabakaya⁹⁷ Müslim, ise üç tabakaya ayırmiştır.⁹⁸ Tabiînlerden hicrî. 30 da ilk vefat eden Ebû Zeyd Muammar, son vefat eden tabiîn ise hicrî 180 da vefat eden Halef b. Halîfe'dir.⁹⁹ Sahâbîleri görüp onlardan hadis işitmeleri açısından tabiînler üç kısma ayrılmaktadır.

1. Tabiînin Büyükleri (كِبَارُ التَّابِعِينَ)

Rivayetlerinin çoğu sahâbeden olan kimselere tabiînin büyükleri denir.¹⁰⁰ Tabiînin büyükleri Hz. Ebû Bekir (r.a), Hz. Ömer (r.a), Hz. Osman (r.a), Hz. Ali (r.a) ve Muâz b. Cebel (r.a) gibi sahâbenin büyüklerine yetişen, onları gören ve onlardan hadis işiten kişilerdir.¹⁰¹ Muhadramûnlar da bu kısma dâhildirler.¹⁰²

2. Tabiînin Orta Tabakası (أَوْسَاطُ التَّابِعِينَ)

Rivayetleri sahâbe ve tabiînden olan kimselere tabiînin orta tabakası denir.¹⁰³ Hz. Ali (r.a) ve Hz. Âişe (r.a), Ebû Hüreyre (r.a), Huzeyfe b. el-Yemân (r.a), Ebî Mûsâ el-Eş'arî (r.a), Ebî Eyyûb el-Ensârî (r.a), İmrân b. Husayn (r.a), Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a), Berâ' b. Âzib (r.a), Abdullâh b. Ömer (r.a), Abdullâh b. el-Abbâs (r.a) gibi sahâbeyi gören ve onlardan hadis işiten kişilerdir.¹⁰⁴

3. Tabiînin Küçükleri (صِغَارُ التَّابِعِينَ)

Rivayetlerinin çoğu kendisi gibi tabiînden olan kimselere tabiînin küçükleri denir.¹⁰⁵ Bunlar, sahâbeden çok kimse ile görüşmeyen sadece Enes b. Mâlik (r.a), Sehl

⁹⁶ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.302; Nevevî, **İrşâd**, II, 608; Itr, **Menhec**, s.148; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.64.

⁹⁷ Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.64.

⁹⁸ Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.64; Arif Ulu, "Tabiîn", **DİA**, XXXIX, 328.

⁹⁹ Itr, **Menhec**, s. 148.

¹⁰⁰ Itr, **Menhec**, s. 148.

¹⁰¹ Cudey', **Tahrîr**, II, 929; Ebû Şehbe, **Vasît**, s.280; Itr, **Menhec**, s.148; Arif Ulu, "Tabiîn", **DİA**, XXXIX, 328.

¹⁰² İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.303.

¹⁰³ Itr, **Menhec**, s. 148.

¹⁰⁴ Cudey', **Tahrîr**, II, 929; Itr, **Menhec**, s.148; Arif Ulu, "Tabiîn", **DİA**, XXXIX, 328.

¹⁰⁵ Itr, **Menhec**, s. 148.

b. Sa'd (r.a) ve Ebû Ümâme el-Bâhilî (r.a) gibi birkaç sahâbîyi gören ve onlardan hadis işiten kişilerdir.¹⁰⁶

1.1.2.3.4. Mürsel Hadisin Mertebeleri

Âlimler her mürsel hadisin bir olmadığını, aralarında üstünlük ve farklılık olduğunu dile getirdikten sonra mertebelerini şu şekilde sıralamışlardır:¹⁰⁷

1. Rivayet ettiği kişiden işittiği sabit olan sahâbînin rivayet ettiği mürsel hadis
2. Rivayet ettiği kişiden işittiği sabit olmayıp, rivayet ettiği kişiyi gören sahâbînin rivayet ettiği mürsel hadis
3. Muhadramûnun rivayet ettiği mürsel hadis
4. Mukin bir âlimin rivayet ettiği mürsel hadis. Saîd b. Müseyyeb gibi
5. Şeyhlerini iyice araştıran âlimlerin rivayet ettiği mürsel hadis, Şa'bî ve Mücâhid gibi.
6. Herkesten alan bir kimsenin rivayet ettiği mürsel hadis. Hasen el-Basrî gibi.
7. Küçük tabînin rivayet ettiği mürsel hadis. Zührî, Katâde gibi.

1.1.2.3.5. Beldelere Göre Kendilerinden En Çok Mürsel Hadis Rivayet Edilenler

Bölgelere göre en çok mürsel hadis rivayet eden âlimler şu şekilde özetlenebilir:¹⁰⁸

Medine ehli Saîd b. Müseyyeb'ten, Mekke ehli Atâ b. Ebû Rebâh'tan, Basra ehli Hasen el-Basrî'den, Kûfe ehli İbrâhîm b. Yezîd en-Nehaî (ö.96/714)'den, Mısır

---

¹⁰⁶ Cudey', **Tahrîr**, II, 930; Ebû Şehbe, **Vasît**, s.280; İtr, **Menhec**, s.148; Arif Ulu, "Tabîin", **DİA**, XXXIX, 328.

¹⁰⁷ Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 274; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s. 257; Hassa bt. Abdülazîz es-Sagîr, **el-Hadisü'l-mürsel beyne'l-kabûl ve'r-red**, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1421/2000, II, 432-433.

¹⁰⁸ Hâkim, **Ma'rife**, s.168; Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfî, **Nüket 'alâ Mukaddimeti'bni's-Salâh**, thk. Zeynelâbidin b. Muhammed bilâ Fureyc, Advâus-Selef, Riyad, 1.bs., 1419/1998, I, 510; Süyûtî, **Tedrib**, I, 229; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.251.

ehli Saîd b. Ebî Hilâl (ö.135/753)'dan ve Şam ehli Mekhûl ed-Dimaşkî (ö.112/730)'den mürsel hadisler rivayet etmektedir.

1.1.2.3.6. Mürsel Hadisin Hükümü

Ebû Dâvud'a göre İmam Şafî'ye kadar Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), Mâlik ve Evzâî (ö.157/774) gibi âlimler mürsel hadisi delil olarak kabul etmişlerdir. İmam Şafî ise mürsel hadisin delil oluşu ve olmayışı hakkında ilk söz söyleyendir.¹⁰⁹ İbn Abdilber, mürsel hadisleri ilk kabul etmeyen imam Şafî olduğunu söylemektedir.¹¹⁰ Nakillerden anlaşılmaktadır ki mürsel hadisin delil gösterilmeyişinin veya şartlarla delil gösterilişin ilk dile getiren imam Şafî olduğudur.

Âlimler, mürsel hadisin kabulü ve delil gösterilmesi hususunda farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Mürsel hadisi mutlak olarak kabul eden¹¹¹ âlimler yanında tamamen reddeden¹¹² veya bazı şartlarla kabul eden¹¹³ âlimler bulunmaktadır.

---

¹⁰⁹ Zerkeşî, **Nüket**, I, 493; İbn Hacer, **Nüket**, II, 568; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 246; Cezairî, **Tevcih**, II, 559.

¹¹⁰ Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, **İslâhu kitâbi İbni's-Salâh**, thk. Nâsır Abdülazîz Ferac Ahmed, Edvau's-Selef, Riyad, 1428/2007, II, 204

¹¹¹ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.55; İbn Kesîr, **İhtisâr**, s.138; Irâkî, **Tabsıra**, I, 205-206; İbn Hacer, **Nüket**, II, 569; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 246; Süyûtî, **Tedrib**, I, 223; San'ânî, **Tavdîh**, I, s.429; Itr, **Menhec**, s.372; Tehânevî, **Kavâ'id**, s.138; Salahattin Polat, "Mürsel", **DİA**, İstanbul, 2006, XXXII, 53.

¹¹² Nevevî, **İrşâd**, I, 172; İbn Kesîr, **İhtisâr**, s.138-139; Zerkeşî, **Nüket**, I, 478, 479, 483; Irâkî, **Tabsıra**, I, 206; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 251; Süyûtî, **Tedrib**, I, 222; San'ânî, **Tavdîh**, I, 429; Itr, **Menhec**, s.371; Salahattin Polat, "Mürsel", **DİA**, XXXII, 53.

¹¹³ Nevevî, **İrşâd**, I, 176; Tîbî, **Hulâsa**, s.73; İbn Kesîr, **İhtisâr**, s.138-139; Zerkeşî, **Nüket**, I, 463, 469, 470, 471, 491; Irâkî, **Tabsıra**, I, 208; **Fethu'l-mugîs**, I, 257-258; Bulkînî, Ebû Hafis Sirâcüddin Ömer b. Raslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî, **Mukaddimetü İbni's-Salâh ve Mehâsinü'l-Istılâh**, thk. Âişe Abdurrahman, Daru'l-Maârif, Kahire, 1409/1989, s.208; İbn Hacer, **Nüket**, II, 551-552; Süyûtî, **Tedrib**, I, 223-224 Itr, **Menhec**, s.371-372; Cezairî, **Tevcih**, II, 558; Tehânevî, **Kavâ'id**, s.138.

1.1.2.4. Müdelles Hadis

1.1.2.4.1. *Tarifi*

Müdelles (المُدَلَّس) kelimesi. ‘D-L-S’(دلس) kelimesinin tef’îl babından türemiş olup ism-i mef’ûldür. Türkçede ‘karanlığa bürünmüş, karanlığa karışmış, ayıbı gizlenmiş, hileye uğramış, gözü boyanmış, kandırılmış’ anlamında kullanılmaktadır.¹¹⁴

Müdelles terimi, hicrî II. asrın ilk yarısından itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Yapılan tespitlere göre müdelles teriminin ilk tarifini yapan kişi İmam Şafî’dir.¹¹⁵ İmam Şafî, haber-i vâhidin delil olması için gerekli şartları sayarken, müdelles hadisin tarifine de değinmiştir. İmam Şafî’ye göre tedlîs râvînin karşılaştığı kimseden işitmediği hadisi rivayet etmesidir.¹¹⁶

Terim olarak müdelles hadis, genel olarak, senesinde tedlis bulunan hadis olarak tarif edilmektedir. Ancak müdelles hadisin pek çok çeşidi bulunması sebebiyle her çeşidin kendine özel bir tarifi bulunmaktadır. Bundan dolayı ilk önce müdelles hadisin çeşitlerine daha sonra da her çeşidin tarifine değinilecektir.

1.1.2.4.2. *Tedlisin Çeşitleri*

Tedlis, Tedlîsü’l-İsnâd ve Tedlîsü’s-Şüyûh olmak üzere iki ana kısma ayrılmaktadır.

1. Tedlîsü’l-İsnâd

a. Tedlîsü’l-İsnâdın Tarifi

¹¹⁴ İbn Fâris, **Mu‘cemü’l-mekâyis**, III, 296; İbn Manzûr, **Lisân**, VI, 86; Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûs**, III, 2617; Zebîdî, **Tâcü’l-‘arûs**, XVI, 84.

¹¹⁵ Yücel, **Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, s.184; Cüneyt Coskun, **Hadis Rivayetinde Tedlis ve Çeşitleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 1427/2006, s.4; Ömer Mehmet Ulusoy, **Hadis Rivayetinde Tedlis Uygulaması Ve İbn Hacer’in “Tabakatü’l-Müdellesin” Adlı Eseri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Kahramanmaraş, 1429/2008, s.17; Mustafa Tanrıverdi, **Müdelles Hadis ve Tedlis Yapan Râvîler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi SBE, Iğdır, 1435/2013, s.11; Bünyamin Erul, “Tedlîs”, **DİA**, İstanbul, 1432/2011, XL, 263.

¹¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, **er-Risâle**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Daru’l-İlmiyye, Beyrut, t.y., s.371.

Râvînin karşılaştığı kişiden işitmediği hadisi işitmiş gibi rivayet ettiği hadise veya râvînin aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet ettiği hadise tedlîsü'l-isnâd denir.¹¹⁷

Râvînin karşılaştığı kişiden işitmediği hadisi işitmiş gibi rivayet ettiği hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ ابْنُ الْجَعْدِ: حَدَّثَنَا ابْنُ زَنْجُوَيْهِ، نَاعِيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، نَاعِيْسَى بْنُ يُوْنُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «الِاسْتِثْنَاءُ، وَلَوْ إِلَى سَنَتَيْنِ» فَقِيلَ لِلْأَعْمَشِ: سَمِعْتَهُ مِنْ مُجَاهِدٍ؟ قَالَ: لَا، حَدَّثَنِي لَيْثُ بْنُ أَبِي سَلَيْمٍ.

İbnü'l-Ca'd (ö.230/844-45)'ın *Müsned*'inde¹¹⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste¹¹⁹ görüldüğü üzere A'meş hadisi Mücâhid'den rivayet etmektedir. A'meş'e hadisi Mücâhid'den işitip işitilmediği sorulduğunda, hadisi Mücâhid'den işitmediğini, Leys b. Ebî Süleym'den işittiğini söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, A'meş'in Mücâhid'den hadis işittiğini söylemiştir. İşitmediği halde rivayet ettiği bütün hadislerin mürsel ve müdelles olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Yakub b. Şeybe ise A'meş'in Mücâhid'den çok az hadis rivayet ettiğini söylemiştir.¹²¹

Râvînin aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet ettiği hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الرَّزْمِيُّ: حَدَّثَنَا فُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ أَنَسٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ الْحَاجَةَ لَمْ يَرْفَعْ نَوْبَهُ حَتَّى يَدْنُو مِنَ الْأَرْضِ.

¹¹⁷ İbn Abdilber, **Temhîd**, I, 27; İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.73 ;Itr, **Menhec**, s.381; el-Cudey', **Tahrîr**, II, 952.

¹¹⁸ Müslim, **Sahîh**, I, 166 Hayz, 21, hadis no: 82 (344).

¹¹⁹ Ali b. Ca'd, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Ca'd el-Cevherî, **Müsned**, thk. Abdulmehdî b. Abdulkâdir b. Abdilhâdî, Mektebetü'l-Felâh, Küveyt, 1405/1985, I, 462-463.

¹²⁰ Yahyâ b. Maîn, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî, **Min kelâmi Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn fi'r-ricâl**, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Daru'l-Me'mun li't-Turâs, Dimaşk, 1979/1400, s.46.

¹²¹ İbn Hacer, **Tehzîb**, III, 59.

Tirmizî, *Sünen*'inde¹²² tahrîc ettiği yukarıdaki hadiste A'meş'in Enes b. Mâlik'i (r.a) gördüğünü ama ondan hadis işitmediğini söylemiştir. Hâkim, A'meş'in Enes b. Mâlik'den (r.a) hadis işitmediğini zikretmektedir.¹²³

b. Tedlîsü'l-İsnâdın Çeşitleri

Tedlîsü'l-İsnâd da kendi arasında beş kısma ayrılmaktadır.

1. Tedlîsü'l-Kat'

Râvînin şeyhinden işittiği bir hadisi rivayet ederken edâtür-rivâyeyi (أداة الرواية) düşürüp, sadece şeyhinin ismini zikretmesine veya edâtür-rivâyeyi zikredip, sonra tedlîsü'l-kat' kast ederek susup ardından şeyhin ismini zikretmesine tedlîsü'l-kat' denir.¹²⁴ Tedlîsü'l-kat', âlimler arasında (an) kelimesi gibi râvînin rivayet edatını (أداة الرواية) düşürmesinden dolayı Tedlîsü'l- Hazf olarak ta bilinmektedir.¹²⁵

Râvînin şeyhinden işittiği bir hadisi rivayet ederken rivayet edatını (أداة الرواية) düşürüp, sadece şeyhinin ismini zikretmesine şu örnek verilebilir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَشْرَمٍ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ ابْنِ عُيَيْنَةَ، فَقَالَ: الرَّهْرِيُّ، فَقِيلَ لَهُ: حَدِّثْكُمْ الرَّهْرِيُّ؟ فَسَكَتَ، ثُمَّ قَالَ: الرَّهْرِيُّ، فَقِيلَ لَهُ: سَمِعْتَهُ مِنَ الرَّهْرِيِّ؟ فَقَالَ: لَا، لَمْ أَسْمَعْهُ مِنَ الرَّهْرِيِّ، وَلَا مِمَّنْ سَمِعَهُ مِنَ الرَّهْرِيِّ، حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الرَّهْرِيِّ.

İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadis*'inde¹²⁶ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadede, görülmektedir ki, Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814) bu hadisi şeyhi olan Zührî'den

¹²² Tirmizî, *Sünen*, I, 21-22, Tahârat, 10, hadis no: 14.

¹²³ Hâkim, *Ma'rife*, s.354.

¹²⁴ Bekkâr, *Bulûğu'l-âmâl*, s.272-273; Âdil, *el-Kavlü'l-latif*, s.82; Sâlih b. Saîd Avmâr el-Cezâirî, *et-Tedlîs ve ahkâmuhû ve âsâruhü'n-nakdiyye*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1403/2002, s.65; Seyyid Abdülmâcid Gavri, *el-Medhal ilâ dirâseti ulûmi'l-hadis*, Daru İbn Kesîr, Dimaşk, 1.bs., 1430/2009, s.786.

¹²⁵ Abdullah Şaban, *Ta'sîl*, s.529; Bekkâr, *Bulûğu'l-âmâl*, s.273; Sâdık Kürşîd, "*el-Tedlîs fil hadisi'l-nebevî kavâid ve davâbit*", Mecelletü'l-Miškât Câmiatü Zeytûne, sy. 3, Tunus, 1426/2005; ss.290.

¹²⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.74.

doğrudan işitmemiştir. Şeyhi ile arasında bulunan kişilerden işitmiştir.¹²⁷ Süfyân b. Uyeyne bu hadiste edâtür-rivâyeyi düşürüp, sadece şeyhinin ismini zikretmektedir. Kendisine hadisi Zührî'den işitip işitmediği sorulduğunda ise Zührî'den de ondan işitenden râvî de işitmediğini söylemektedir. Sonra hadisin asıl senedini zikretmektedir.

Edâtür-rivâyeyi zikredip, sonra tedlîsü'l-kat' kast ederek susup ardından şeyhin ismini zikretmesine şu örnek verilebilir:

رَوَى ابْنُ عَدِيٍّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الطَّنَافِسِيِّ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَسْكُتٍ وَيَبْنُوِي الْقَطْعِ، ثُمَّ يَقُولُ: هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا.

Sehavî (ö.902/1497)'nin, *Fethu'l-mugîs*'inde¹²⁸ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadede, Ömer b. Ubeyd et-Tanâfisî'nin edâtür-rivâyeyi zikrettikten sonra tedlîsü'l-kat' kast ederek sustuğu ve ardından şeyhin ismini zikrettiği görülmektedir.

2. Tedlîsü'l-Atf

Râvî hadisi işitmiş olduğu şeyhinin ismini zikrettikten sonra işitmediği şeyhin ismini onun üzerine atıf bulunarak ondan da işitmiş gibi izlenimi vererek rivayet ettiği hadise tedlîsü'l-atf denir.¹²⁹ Râvî rivayet ederken (حَدَّثَنَا فُلَانٌ وَفُلَانٌ عَنْ فُلَانٍ) siğasını kullanmaktadır.

Tedlîsü'l-atfa şu örnek verilebilir:

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتٍ وَأَبَانَ وَعَبْدِ وَاحِدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا شِعَارَ فِي الْإِسْلَامِ."

¹²⁷ Razân Muhammed Mâcid Arafe, "el-Hadisü'l-müdelles dirâse ta'sîliyye tatbîkiyye", Mecelletü Câmiati'l-Kudsi'l-Meftûha, c.II, sy. 30, Ürdün, Haziran 1434/2013; ss.345.

¹²⁸ Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 319-320.

¹²⁹ Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddîmeti'bni's-Salâh*, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh, Daru'l-Hadis, Beyrut, 1404/1984., s.78; İbn Hacer, *Nüket*, II, 617; Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 320; Itr, *Menhec*, s.382; Gavri, *Medhal*, s.785.

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde¹³⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Ma'mer (ö.153/770) tedlîsü'l-atfta bulunmuştur. İbn Receb (ö.795/1393), bu hadisin asıl râvîsinin Ebân olduğunu ve Ma'mer'in tedlîste bulunduğunu söylemektedir.¹³¹

3. Tedlîsü't-Tesviye

Râvînin bir biriyle karşılaşmış iki sikâ arasında bulunan zayıf râvîyi düşürüp, iki sikânın bir birinden rivayet etmiş gibi izlenimi vererek rivayet ettiği hadise tedlîsü't-tesviye denir.¹³² Bu ifadeyi ilk kullanan kişi Yahyâ b. Saîd el-Kattân'dır.¹³³ Eski âlimler tecvîd (التجويد) olarak isimlendirmişlerdir.¹³⁴ Tedlîsü't-tesviyeyi yapan âlimler arasında¹³⁵ ; Bakıyye b. el-Velîd (ö.197/812)¹³⁶, Süfyân es-Sevrî, A'meş,¹³⁷ Velîd b. Müslim (ö.195/810), İbrahîm b. Abdullah el-Mıssîsî¹³⁸ vardır.

Bu çeşit tedlise şu örnek verilebilir:

قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَاتِمٍ: سَمِعْتُ أَبِي، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ الَّذِي رَوَاهُ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهُوَيْه، عَنْ بَقِيَّةَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو وَهَبٍ الْأَسَدِيُّ قَالَ: نُنَّا نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: لَا تَحْمَدُوا إِسْلَامَ امْرِئٍ حَتَّى تَعْرِفُوا عُقْدَةَ رَأْيِهِ.

Ebu Hâtim'in *İlel* 'inde¹³⁹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki ifadede, Bakıyye, hadisin isnadında iki sika (Ebû Vehb el- Esedî ve Nâfi) arasında bulunan ve zayıf râvî

¹³⁰ Ahmed, *Müsned*, XX, 117, hadis no: 12686.

¹³¹ İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, thk. Nûreddin İtr, Daru'l-Mellah, Dimaşk, 1.bs., 1398/1978, II, 764.

¹³² Irâkî, *Takyîd*, s.78; İbn Hacer, *Nüket*, II, 620; Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 339; Alâî, Ebû Saîd Salâhuddin Halîl b. Keykeldî, *Câmi' u't-tahsîl li-ahkâmi'l-merâsîl*, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefi, Âlemu'l- Kütüb, Beyrut, 1401/1981, s.102; İtr, *Menhec*, s.382; Bikâî, *el-Menhecü'l-hadis*, s.91; Lokmân el-Hakîm el- Endûnîsî, *İmdâdu'l-mugîs bi - teshîli ulumi'l-hadis*, Dârus-Sâlih, Kahire, 2.bs., 1439/2018, s.70; el-Cudey', *Tahrîr*, II, 956.

¹³³ Bikaî, Burhaneddin İbrahim b. Ömer, *en-Nüketü'l-vefiyye bi-mâ fi şerhi'l Elfiyye*, thk. Mahir Yasin el- Fahl, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1428/2007, I, 438; Zerkeşî, *Nüket*, II, 105; Ebnâsî, *eş-Şeze'l-fevâh*, I, 174; Süyûtî, *Tedrîb*, I, 259.

¹³⁴ Bikaî, *en-Nüketü'l-vefiyye*, I, 451; Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 339.

¹³⁵ Nevevî, *İrşâd*, I, 206; Irâkî, *Takyîd*, s.79; Tîbî, *Hulâsa*, s.81; Zerkeşî, *Nüket*, II, 102; el-Cudey', *Tahrîr*, II, 957.

¹³⁶ Süyûtî, *Tedrîb*, I, 257.

¹³⁷ Süyûtî, *Tedrîb*, I, 259.

¹³⁸ İbn Hacer, *Nüket*, II, 622.

¹³⁹ Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-İlel*, thk. Hâlid b. Abdurrahman el-Cüreysî, vd, Mektebetü'l-Melik Fehd, Riyad, 1.bs, 1437/2006, I, 115.

olan İshâk b. Ebû Ferve'yi düşürmüş, Ebû Vehb el- Esedî'yi hadisi Nâfi'den rivayet etmiş gibi göstermiştir.¹⁴⁰ Zehebî (ö.748/1348), *Tezkiretü'l-Huffâz* kitabında Bakıyye b. el-Velîd'in zayıf kişilerden tedlîsde bulunduğunu zikretmiştir.¹⁴¹

Tedlîsü't-Tesviyenin Hükümü:

Tedlîsü't-Tesviye, tedlîs çeşitlerinin en kötüsü ve en çirkini olarak kabul edilmiştir.¹⁴² Çünkü tedlîsü't-tesviyede bulunan râvînin şeyhi müdellis olmayabilir. Müdellis olmayan şeyhi de güvenilir bir kişiden rivayet ettiği için hadiste bir illeti olmadığı kanısına varılır. Ve hadisin sahih olduğuna hükmedilir. Bu da Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) sünnetine karşı yapılan çirkin bir davranıştır.

4. Tedlîsü's-Sıyağ

Tedlîsü's-sıyağ: Râvînin icâze olarak aldığı hadisi "ihbar" ile vicâdede ve işitmediği hadisi "tahdis" ile tasrih etmesi gibi ehl-i hadisin uygun görmediği sıya ile zikretmesidir.¹⁴³ İcâze olarak aldığı hadisi "ihbar" ile tasrih eden Ebû Nuaym, vicâde olarak aldığı hadisi "tahdis" ile tasrih eden İshâk b. Râşid el-Cezerî ve işitmediği hadiste de "tahdis" ile tasrih edenler arasında Fıtr b. Halîfe sayılmaktadır.¹⁴⁴

Râvînin işitmediği hadisi tahdis ile tasrih etmesine şu örnek verilebilir:

قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْمَدِينِيِّ: قُلْتُ لِيَحْيَى بْنِ سَعِيدِ الْقَطَّانِ: يُعْتَمَدُ عَلَى قَوْلِ فِطْرِ: "ثَنَا"، وَيَكُونُ مَوْصُولًا؟ فَقَالَ: لَا،
فَقُلْتُ: أَكَانَ ذَلِكَ مِنْهُ سَجِيَّةً؟ قَالَ: نَعَمْ. وَكَذَا قَالَ الْفَلَّاسُ: إِنَّ الْقَطَّانَ قَالَ لَهُ: وَمَا يُنْتَفَعُ بِقَوْلِ فِطْرِ "ثَنَا"
عَطَاءً، وَلَمْ يَسْمَعْ مِنْهُ. وَقَالَ ابْنُ عَمَّارٍ عَنِ الْقَطَّانِ: كَانَ فِطْرٌ صَاحِبَ ذِي سَمْعَتٍ سَمِعْتُ، يَعْنِي أَنَّهُ يَدَلِّسُ فِيَمَا
عَدَاهَا.

¹⁴⁰ Hatîb, *Kifâye*, II, 390-391; Bikâî, *el-Menhecû'l-hadis*, s. 91; Lokmân, *İmdâdu'l-mugîs*, s.70-71; Âdil, *el-Kavlü'l-latîf*, s.80-81.

¹⁴¹ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, *Tezkiretü'l-huffâz*, thk. Zekerıyyâ Umeyrât, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1419/1998, I,211.

¹⁴² Irâkî, *Takyîd*, s.79; Gavri, *Medhal*, s.778; Ebû Şehbe, *Vasît*, s.300.

¹⁴³ Cezâirî, *et-Tedlîs ve ahkâmuhû*, s.68; Gavri, *Medhal*, s.783.

¹⁴⁴ Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 316- 317.

Sehavî'nin *Fethü'l-Mugîs*'inde¹⁴⁵ zikretmiş olduğu yukarıdaki nakilde, Ali b. Medînî (ö.234/848-49)'nin, Yahyâ b. Saîd el-Kattân'a Fıtr b. Halîfe'nin (حَدَّثَنَا) siğasıyla rivayet ettiği hadisin mevsûl olup olmadığını sorduğunda, Yahyâ b. Saîd el-Kattân mevsûl olmadığını, her işitmediği hadiste de (حَدَّثَنَا) siğasını kullandığını söylemektedir.

Râvînin vicâde olarak aldığı hadisi tahdis ile tasrih etmesine şu örnek verilebilir:

عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَصْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّبَالِسِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي صَاحِبٌ لِي مِنْ أَهْلِ الرَّيِّ يُقَالُ لَهُ أَشْرَسُ، قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ فَكَانَ يُحَدِّثُنَا عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ رَاشِدٍ، فَقَدِمَ عَلَيْنَا إِسْحَاقُ بْنُ رَاشِدٍ فَجَعَلَ يَقُولُ: حَدَّثَنَا الرَّهْرِيُّ، حَدَّثَنَا الرَّهْرِيُّ، قَالَ: فَقُلْتُ لَهُ: أَيْنَ لَقِيتَ ابْنَ شِهَابٍ؟ قَالَ: لَمْ أَلْقَهُ، مَرَرْتُ بِبَيْتِ الْمُقَدِّسِ، فَوَجَدْتُ كِتَابًا لَهُ.

Hâkim'in *Ma'rifetü'ulûmi'l-hadis*'inde¹⁴⁶ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadede, İshâk b. Râşid el-Cezerî'nin Zührî'le karşılaşmadığı halde (حَدَّثَنَا) siğasıyla ondan hadis rivayet etmiştir. Kendisine sorulduğunda ise karşılaşmadığını kitabını bulduğunu ondan dolayı (حَدَّثَنَا) siğasıyla rivayet ettiğini söylemektedir.

Râvînin icâze olarak aldığı hadisi "ihbâr" ile tasrih etmesine şu örnek verilebilir:

قَالَ أَبُو بَكْرِ الْخَطِيبُ فِيمَا حَكَاهُ ابْنُ طَاهِرٍ رَأَيْتُ لِأَبِي نُعَيْمٍ أَشْيَاءَ يَتَسَاهَلُ فِيهَا مِثْلَ أَنْ يَقُولَ فِي الْإِجَارَةِ "أَخْبَرَنَا" مِنْ غَيْرِ أَنْ يُبَيِّنَ.

¹⁴⁵ Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 317.

¹⁴⁶ Hâkim, *Ma'rife*, s.352.

Zerkeşî'nin¹⁴⁷ ve başka âlimlerin¹⁴⁸ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadede, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin icâze olarak aldığı hadisleri beyan etmeksizin (أخبرنا) şığasıyla rivayet ettiği zikredilmektedir.

5. Tedlîsü's-Sukût

Râvînin tahammül şığalarından olan (حَدَّثَنَا) veya (سَمِعْتُ) şığasını zikrettikten sonra susup, sonrada akabinde (فُلَانٌ) diyerek hadisi rivayet etmesine tedlîsü's-sukût denir.¹⁴⁹

Bu çeşit tedlise şu örnek verilebilir:

ذَكَرَ مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي حَفْصٍ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ الْمُقَدِّمِيِّ، أَنَّهُ كَانَ يُدَلِّسُ تَدْلِيسًا شَدِيدًا، يَقُولُ: سَمِعْتُ، وَحَدَّثَنَا، ثُمَّ يَسْكُتُ، ثُمَّ يَقُولُ: هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ وَالْأَعْمَشُ.

Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*'inde¹⁵⁰ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadede, Muhammed b. Saîd, Ömer b. Ali el-Mukaddemî (ö.190/806)'nin çokça tedlîsde bulunduğunu söylemektedir. Ömer b. Ali el-Mukaddemî'nin tahammül şığalarından olan (حَدَّثَنَا) ve (سَمِعْتُ) şığasını zikrettikten sonra susup, sonra da akabinde Hişâm b. Urve (ö.146/763) ve A'meşi zikrettiği görülmektedir.

c. Tedlîsü'l-İsnâdın Sebepleri

¹⁴⁷ Zerkeşî, *Nüket*, II, 541.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *Ta'rîfü ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfin bi't-tedlîs*, thk. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî, y.y.y., Riyad, 2.bs., 1414/1993, s.73; *Lisânü'l-Mîzan*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut, 1423/2002, I, 507; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, *Mîzân fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Daru'l-Marife, Beyrut, 1383/1963, I, 111; *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâût, vd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 11.bs., 1417/1996, XVII, 460.

¹⁴⁹ Bekkâr, *Bulûğu'l-âmâl*, s.274; Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *et-Tedlîs fi'l-hadis*, y.y.y, Riyad, 1412/1992, s.64; Avvâd, el-Halef, *Rivâyâtu'l-müdelîsin fî Sahîhi'l-Buhârî*, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 2001/1421, s.19; Gavrî, *Medhal*, s.779.

¹⁵⁰ Zehebî, *Mîzân*, III, 214.

Müdelisleri tedlîsü'l-isnâda iten pek çok sebepler vardır. Âlimler tedlîsü'l-isnâda iten sebepleri şöyle sıralamaktadırlar.¹⁵¹

1. Çok hadis işitmiş olduğu şeyhinde ki rivayetlerin metninde diğer rivayetlere göre eksiklik bulunmasından dolayı tedlîsü'l-isnâdda bulunmuş olabilir.

2. Âlî isnad istemesinden dolayı tedlîsü'l-isnâdda bulunmuş olabilir.

3. Şeyhinin âlimler katında zayıf olmasından dolayı tedlîsü'l-isnâdda bulunmuş olabilir.

4. Şeyhinin vefatı gecikmesinden ve kendisinden küçük olanların aynı şeyhden hadis almasından dolayı tedlîsü'l-isnâdda bulunmuş olabilir.

5. Şeyhinin yaşça kendisinde küçük olmasından dolayı tedlîsü'l-isnâdda bulunmuş olabilir.

6. Râvînin hadisin senedini güzelleştirmek istemesinden dolayı tedlîsü'l-isnâdda bulunmuş olabilir.

d. Tedlîsü'l-İsnâdın Genel Hükümü

Muhaddisler, Tedlîsü'l-İsnâdın kabulü ve delil gösterilmesi hususunda farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Tedlîsü'l-İsnâdı mutlak olarak kabul eden¹⁵² âlimler olmakla beraber tamamen reddeden¹⁵³ veya bazı şartlarla kabul eden¹⁵⁴ âlimler bulunmaktadır.

2. Tedlîsü'ş-Şüyûh

---

¹⁵¹ Avvâd el-Halef, **Rivâyâtu'l-müdelisîn fi Sahîhi'l-Buhârî**, s.21; Gavrî, **Medhal**, s.776; Ebû Zür'a, Abdurrahmân b. Amr b. Abdullâh ed-Dimaşkî, **Kitâbu'l-müdelisîn**, thk. Refet Fevzî Abdülmuttalib, Nâfiz Hüseyin Hammâd, Daru'l Vefâ, Mansûra, 1.bs., 1415/1995, s.8.

¹⁵² Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.265; Âdil, **el-Kavlü'l-latîf**, s.84; Abdullah Şaban, **Ta'sîl**, s.536; Cudey', **Tahrîr**, II, 971; Gavrî, **Medhal**, s.772.

¹⁵³ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.74; Nevevî, **İrşâd**, I, 209; Tîbî, **Hulâsa**, s.81; İbn Kesîr, **İhtisâr**, s.153; Zerkeşî, **Nüket**, II, 72, 86, 87; İbn Hacer, **Nüket**, II, 632; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.265; Âdil, **el-Kavlü'l-latîf**, s. 83-84; Abdullah Şaban, **Ta'sîl**, s.536; Ebû Şehbe, **Vasît**, s. 297.

¹⁵⁴ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.75; Nevevî, **İrşâd**, I, 209-210; İbn Kesîr, **İhtisâr**, s.154; Zerkeşî, **Nüket**, II, 87; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.266; Âdil, **el-Kavlü'l-latîf**, s.84; Cudey', **Tahrîr**, II, 957; Gavrî, **Medhal**, s.772; Ebû Şehbe, **Vasît**, s.297.

Tedlîsü’ş-şüyûh Râvînin hadisi işitmiş olduğu şeyhin bilinmemesi için bilinmeyen bir isim, sıfat, künye ve nisbetle zikretmesidir.¹⁵⁵ Tedlîsü’ş-şüyûh yapanlar arasında en çok Süfyân es-Sevrî bulunmaktadır.¹⁵⁶

Bu çeşit tedlise şu örnek verilebilir:

قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ الْمَلِكِ الْمَكِّيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " الْعُسَيْلَةُ هِيَ الْجِمَاعُ "

İmam Ahmed’in *Müsned*’inde¹⁵⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Mervân b. Muâviye (ö.65/685) tedlîsü’ş-şüyûh da bulunmuştur. Ebû Abdülmelik el-Mekkî’nin âlimler katında bilinen ismini ve künyesini zikretmemiştir. İbn Hacer, Mervân b. Muâviye’nin tedlîsü’ş-şüyûh da bulunduğunu kitabında zikretmektedir.¹⁵⁸

c. Tedlîsü’ş-Şüyûhun Çeşitleri

Tedlîsü’ş-şüyûh’un tedlîsü’l-bilâd adında tek bir çeşidi bulunmaktadır.

Tedlîsü’l-Bilâd

Râvînin, hadisi aldığı şeyhin yaşadığı yer, uzakta bulunan ilim merkezi aynı isimde olup ve hadis talebi için yolculuğa çıktığının izlenimi vermek için râvînin şeyhinin ismini zikretmeksizin şeyhinin yaşadığı yeri zikrederek rivayet ettiği hadise tedlîsü’l-bilâd denir.¹⁵⁹

Bu çeşit tedlise şu örnek verilebilir:

¹⁵⁵ Hatîb, *Kifâye*, II, 393; İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadis*, s.74; Nevevî, *İrşâd*, I, 207; Tîbî, *Hulâsa*, s.81; İbn Kesîr, *İhtisâr*, s.151; İbn Hacer, *Nüket*, II, 615; İtr, *Menhec*, s.385; Lokmân, *İmdâdu’l-muğîs*, s.73; Âdil, *el-Kavlü’l-İlatif*, s.86; Cudey’, *Tahrîr*, II, 960; Ebû Şehbe, *Vasît*, s. 298.

¹⁵⁶ Zerkeşî, *Nüket*, II, 99.

¹⁵⁷ Ahmed, *Müsned*, XL, 388, hadis no: 24331.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, s 932.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *Nüket*, II, 651; Seyyid Abdülmâcid Gavrî, *Tedlîs ve’l-müdellesîn*, Daru İbn Kesîr, Dimaşk, 1.bs., 1430/2009, s.82; Ebû Zür’a, *Kitâbu’l-müdellesîn*, s.7; Sehavî, *Fethu’l-muğîs*, I, 342; San’ânî, *Tavdîh*, I, 552; Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *DîA*, XL, 263.

كَأَنَّ يَقُولَ الْمِصْرِيُّ: حَدَّثَنِي فُلَانٌ فِي الْأَنْدَلُسِ وَأَرَادَ مَوْضِعًا بِالْقَرَّافَةِ، أَوْ يَقُولُ: بِزُقَاقِ حَلَبٍ وَيُرِيدُ مَوْضِعًا فِي الْقَاهِرَةِ وَهَكَذَا.

Zerkeşî¹⁶⁰ ve İbn Hacer'in *Nüket*'lerinde¹⁶¹ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadede, râvî, Endülüs'deki filân kişiden işittim derken Mısırın Kahire şehrinde bulunan Karâfe'deki Endülüs mahallesini kast etmektedir. Râvî hadis talebi için yolculuğa çıkma izlemimi vermek için ilim merkezi olarak bilinen Endülüs'ün ismini zikretmiştir. Bu râvîyi işiten kişi de râvînin hadis talebi için Endülüs devletine gidip oradaki bir şeyhten işittiğini zannetmektedir.

d. Tedlîsü'ş-Şüyûhun Sebepleri

Müdellesi tedlîsü'ş-şüyûha iten pek çok sebepler vardır. Âlimler tedlîsü'ş-şüyûha iten sebepleri şöyle sıralamaktadırlar¹⁶²:

1. Şeyhinin âlimler katında zayıf olmasından dolayı tedlîsü'ş-şüyûhta bulunmuş olabilir.
2. Şeyhinin âlimler katında güvenilir olmamasından dolayı tedlîsü'ş-şüyûhta bulunmuş olabilir.
3. Şeyhinin yaşça kendisinde küçük olmasından dolayı tedlîsü'ş-şüyûhta bulunmuş olabilir.
4. Şeyhinin vefatı gecikmesinden ve kendisinden küçük olanların aynı şeyhden hadis almasından dolayı tedlîsü'ş-şüyûhta bulunmuş olabilir.
5. İnsanların yalnızca bir şeyhden hadis aldığını bilmesini istememesinden dolayı tedlîsü'ş-şüyûhta bulunmuş olabilir. Zira râvî hadislerinin ekseriyetini bir şeyhden almış olabilir. Bundan dolayı şeyhini tanınmayan ve bilinmeyen sıfat, künye, isim ve neseble zikredebilir.

¹⁶⁰ Zerkeşî, *Nüket*, II, 109.

¹⁶¹ İbn Hacer, *Nüket*, II, 651.

¹⁶² Bekkâr, *Bulûğu'l-âmâl*, s.269-270; Abdullah Şaban, *Ta'sîl*, s.539; Cudey', *Tahrîr*, II, 960; Avvâd el-Halef, *Rivâyâtu'l-müdellesîn fî Sahîhi'l-Buhârî*, s.20-21; Gavrî, *Medhal*, s.782.

6. Râvînin şeyhi nesebi zayıf olan kimselerden ise râvî şeyhinin nesebini yücelmek için tedlîsü'ş-şüyûhta bulunmuş olabilir.

7. Râvî başka kimseleri imtihan etmek için tedlîsü'ş-şüyûhta bulunmuş olabilir.

8. Râvînin hadisin senedini güzelleştirmek istemesinden dolayı yapmış olabilir.

9. Râvînin hadis talebi için yolculuk yapmadığı halde yolculuk bulunmuş hissine vermek için yapmış olabilir.

10. Tedlîsde bulunan râvî ile şeyhi arasında meydana gelen bir olaydan dolayı tedlîs yapmış olabilir.

e. Tedlîsü'ş-Şüyûh'un Genel Hükümü

Tedlîsü'ş-Şüyûh'un hükümü, amacına göre değişmektedir. Buna göre üç ayrı hükümden söz edilebilir:

1. Harâm

Eğer râvînin tedlîsde bulunduğu şeyhi zayıf, güvenli olmayan ve rivayeti kabul edilmeyen birisi ise yapılan tedlîs işlemi harâmıdır. Bu râvînin hadisi kabul edilmez.¹⁶³

2. Mekrûh

Eğer râvînin tedlîsde bulunduğu şeyhi kendisinden daha küçük, geç vefat etmiş ve en çok hadisi ondan almış birisi ise yapılan tedlîs işlemi mekruhtur. Bu râvînin hadisi, rivayet ettiği kişi bilinene kadar kabul edilmez.¹⁶⁴

3. Câiz

Eğer râvî tedlîs işlemi imtihan ve öğrencilerin dikkatini çekmek için yaparsa, yapılan tedlîs işlemi câiz kabul edilmekle birlikte hoş görülmemektedir.¹⁶⁵

1.1.2.4.3. Müdellislerin Kullanmış Oldukları Siğalar

---

¹⁶³ İbn Kesîr, **İhtisâr**, s.156; Zerkeşî, **Nüket**, II, 99; Irâkî, **Tabsıra**, I, 242; Süyûtî, **Tedrîb**, I, 264; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.270; Âdil, **el-Kavlü'l-latif**, s.89; Abdullah Şaban, **Ta'sîl**, s.541; Gavfî, **Medhal**, s.783.

¹⁶⁴ İbn Kesîr, **İhtisâr**, s.156; Zerkeşî, **Nüket**, II, 99; Irâkî, **Tabsıra**, I, 242; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.270; Âdil, **el-Kavlü'l-latif**, s. 89; Abdullah Şaban, **Ta'sîl**, s.541.

¹⁶⁵ Âdil, **el-Kavlü'l-latif**, s. 89.

MüdeUlisler tedlîsde bulunurken genellikle kesin semâ ifade etmeyen (عَنْ فُلَانٍ), (قَالَ فُلَانٌ), (أَنَّ فُلَانًا), (ذَكَرَ فُلَانٌ) (حَدَّثَ فُلَانٌ) şığalarından birini kullanarak tedlis yapmaktadırlar.¹⁶⁶

1.1.2.4.4. MüdeUlislerin Tabakaları

Tedlîsle vasf edilen müdeUlisleri derecelerine göre tabakalara ayrılmaktadır. Tabakalara göre de tedlîsde bulunan râvîlerin hadislerinin hükmü değişmektedir. Âlimler tedlîsle vasf edilen müdeUlisleri beş tabakaya ayırmışlardır.¹⁶⁷

1. Birinci Tabaka

MüdeUlis vasfıyla sayılmayacak kadar nadir tedlîsde bulunan râvîlerdir. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Hişâm b. Urve ve Mûsâ b. Ukbe (ö.141/758) gibi râvîler örnek gösterilmektedir.

2. İkinci Tabaka

Hadiste imam olmaları yanında rivayet ettikleri hadislere oranla az tedlis yapmaları, ya da sadece sika râvîden tedlis yapmaları sebebiyle; hadis imamlarının tedlisini tahammül edilebilir bulup hadislerini sahih rivayetler içerisinde tahric ettikleri kişilerdir. Bu tabakaya Zührî, A'meş, İbrâhîm en-Nehâî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne gibi râvîler örnek gösterilmektedir.

3. Üçüncü Tabaka

Bazı âlimler tarafından semâ ifade eden şığaların dışında hadisleri delil olarak gösterilmeyen ve bazı âlimlere göre de mutlak bir şekilde rivayetleri kabul edilen kişilerdir. Hasan el-Basrî, Katâde b. Diâme, Ebû İshâk es-Sebîî (ö.127/745), Ebû Zubeyr el-Mekkî (ö.256/870) gibi râvîler örnek gösterilmektedir.

4. Dördüncü Tabaka

¹⁶⁶ Nevevî, *İrşâd*, I, 206; Irâkî, *Tabsıra*, I, 234; Bikaî, *en-Nüketü'l-vefiyye*, I, 434; Gavrî, *Medhal*, s.762-763.

¹⁶⁷ Alâî, *Câmi' u't-tahsîl*, s.113-114; İbn Hacer, *Ta'rifü ehli't-takdîs*, s.62-63; Sehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 341; Razân, "el-Hadisü'l-müdeUlis", ss.352; Cudey', *Tahrîr*, II, 987-988 İbn Hacer, *Nüket*, II, 635.

Meçhul ve zayıf kişilerden çokça rivayet etmelerinden ve tedlîsde bulunmalarından dolayı Semâ ifade eden şîğayla rivayet ettikleri hadisleri dışında hadisleri delil olarak gösterilmeyen kişilerdir. İbn İshâk, Bakıyye b. Velîd, Velîd b. Müslim, Haccâc b. Ertât (ö.145/762) gibi râvîler örnek gösterilmektedir.

5. Beşinci Tabaka

Tedlîs dışında başka sebeplerden dolayı rivayetleri zayıf kabul edilen kişilerdir. Bu kişiler semâ ifade eden şîğayla bile hadis rivayet etseler hadisleri kabul edilmez. Ebû Cennâbu'l-Kelb (ö.147/764), Ebû Sa'd el-Bakkâl (ö.140/758) gibi râvîler örnek gösterilmektedir.

1.1.2.4.5. Beldelere Göre Tedlîs

Âlimler tedlîsde bulunan râvîlerin en çok hangi beldelerde olduklarına değinmişlerdir. Başka bir tabirle hangi ülkenin râvîleri çok tedlîsde bulunmuş, hangisi az tedlîsde bulunmuş ve hangisi tedlîsde bulunmamıştır diye kitaplarında zikretmişlerdir.

a. En çok tedlîsde bulunan beldeler

Hâkim¹⁶⁸ ve diğer âlimler kitaplarında¹⁶⁹ en çok tedlîsde bulunan ülke olarak Küfe ehlini zikretmektedirler.

b. En az tedlîsde bulunan beldeler

Hâkim¹⁷⁰ ve diğer âlimler kitaplarında¹⁷¹ en az tedlîs yapılan belde ehli olarak Basra ehlini zikretmektedirler.

c. Tedlîsde bulunmayan ülkeler.

---

¹⁶⁸ Hâkim, **Ma' rife**, s.356.

¹⁶⁹ Zerkeşî, **Nüket**, II, 85; İbn Hacer, **Nüket**, II, 651; Süyûtî, **Tedrîb**, I, 266.

¹⁷⁰ Hâkim, **Ma' rife**, s.356.

¹⁷¹ Zerkeşî, **Nüket**, II, 85; Süyûtî, **Tedrîb**, I, 266.

Hâkim¹⁷² ve diğ er âlimler kitaplarında¹⁷³ tedlîsde bulunmayan ÷lke olarak Hicaz, Hameyn, Mısır, Esbehân, Cibâl, Bilâdu'l Fâris, Hûzestân, Mâverâünnehir ve Bağdat ehlini zikretmektedirler.

1.1.2.4.6. Müdellis Râvî Sayısı

Muhaddisler müdellis râvî adedi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bundan dolayı müdellis râvî sayısı hakkında kesin rakam verilmesi mümkün değildir. Alâî, kitabında atmış sekiz (68) müdellis râvî,¹⁷⁴ Ebû Mahmûd el-Makdisî (ö.765/1364), *Manzûme*'sinde elli yedi (57) müdellis râvî,¹⁷⁵ Zehebî *Manzûme*'sinde otuz (30) müdellis râvî zikretmektedir.¹⁷⁶ Ebü'l-Fazl el-İrâkî (ö.806/1404), Alâî'nin kitabına yapmış olduğu zeylde Alâî'nin zikrettiğı müdellis râvî sayısına on üç râvî ekleyerek müdellis râvî sayısını seksen bire (81) çıkarmıştır.¹⁷⁷ Ebü'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî Burhânüddin el-Halebî (ö.841/1438), *et-Tebyîn li-Esmâ'î'l-Müdellisîn* eserinde doksan beş (95) müdellis râvî,¹⁷⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'rîfu ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlîs* kitabında yüz elli iki (152) müdellis râvî,¹⁷⁹ Süyûtî (ö.911/1505), *Esmâ'ü'l-müdellisîn* eserinde seksen yedi (87) müdellis râvî¹⁸⁰ zikretmektedir. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (ö.1418/1998), Burhânüddin el-Halebî, İbn Hacer el-Askalânî ve Süyûtî'nin kitabını ihtisar ederek *İthâfû zevi'r-rusûh bi-men rumiye bi't-tedlîs mine'ş-şüyûh* kitabını yazmıştır. Kitabında yüz atmış bir (161) müdellis râvîden söz etmektedir.¹⁸¹

---

¹⁷² Hâkim, *Ma'rife*, s.356.

¹⁷³ Zerkeşî, *Nüket*, II, 85; Süyûtî, *Tedrib*, I, 266.

¹⁷⁴ Hammâd b. Muhammed el-Ensârî, *İthâfû zevi'r-rusûh bi-men rumiye bi't-tedlîs mine'ş-şüyûh*, Mektebetü'l-Ma'lâ, Kuveyt, 1406/1985, s.14; Misfir, *et-Tedlîs fi'l-hadis*, s.152.

¹⁷⁵ Makdisî, Ebû Mahmûd Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hilâl, *el-Manzûme fi esmâ'î'l-müdellisîn*, thk. Âsım b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Karyûtî, y.e.y., y.y.y., 1407/1986, s.24.

¹⁷⁶ Misfir, *et-Tedlîs fi'l-hadis*, s.154.

¹⁷⁷ Ensârî, *İthâfû zevi'r-rusûh*, s.14.

¹⁷⁸ Misfir, *et-Tedlîs fi'l-hadis*, s.158; Makdisî, *el-Manzûme*, s.24; Ensârî, *İthâfû zevi'r-rusûh*, s.14.

¹⁷⁹ Misfir, *et-Tedlîs fi'l-hadis*, s.160; Makdisî, *el-Manzûme*, s.25; Ensârî, *İthâfû zevi'r-rusûh*, s.14.

¹⁸⁰ Misfir, *et-Tedlîs fi'l-hadis*, s.162; Makdisî, *el-Manzûme*, s.25; Ensârî, *İthâfû zevi'r-rusûh*, s.15.

¹⁸¹ Misfir, *et-Tedlîs fi'l-hadis*, s.163; Ensârî, *İthâfû zevi'r-rusûh*, s.15.

1.1.2.5. Mürsel-İ Hafî

Mürsel-i Hafî hadis terimi seneddeki inkıta zâhir olmadığından dolayı mürsel hadis teriminden ayrı tutulmuştur.¹⁸² Zira Mürsel hadiste taabiînin Peygamber Efendimiz'den rivayet etmesinden dolayı seneddeki inkıta açık bir şekilde görülmektedir. Mürsel-i Hafî (المُرْسَلُ الْخَفِيّ), sıfat tamlaması şeklinde bir terimdir. İki kelimededen oluşmaktadır. Birinci kelime mürsel, ikinci kelime ise hafîdir. Her iki kelimenin tarifi aşağıda müstakil bir şekilde yapılacaktır.

1.1.2.5.1. Tarifi

Yukarıda zikredildiği üzere mürsel kelimesi 'R-S-L' (رسل) kelimesinin if'al babından türemiş olup ism-i mef'ûldür. Türkçede 'salıverilmiş, serbest bırakılmış, tahliye edilmiş, gönderilmiş, sevk edilmiş, kendi halinde bırakılmış' anlamında kullanılmaktadır.¹⁸³

Hafî (الْخَفِيّ) kelimesi 'H-F-Y' (خفي) kelimesinden türemiş olup ism-i fâildir. Türkçede 'saklamak, gizlemek, örtmek, ortaya çıkarmamak' anlamında kullanılmaktadır.¹⁸⁴

Yapılan tespitlere göre mürsel-i hafî terimini ilk kullanan kişi İbnü's-Salah'dır.¹⁸⁵ İbnü's-Salah'a göre mürsel-i hafî râvînin aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı ve işitmediği kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet ettiği hadise denir.¹⁸⁶ Bu tarif âlimler arasında muteber tarif olarak kabul edilmektedir. Hadis usûlcüleri mürsel-i hafî olan hadisi farklı şekillerde tarif etmişlerdir:

Birinci Tarif:

Râvînin hadis dinlemiş olduğu kişiden ondan işitmediği bir hadisi rivayet etmesine veya karşılaştığı kişiden işitmediği hadisi işitmiş gibi rivayet ettiği hadise,

---

¹⁸² Şerîf Hâtîm b. Ârif el-Avnî, **el-Mürselü'l-hafî ve 'alâkatühû bi't-tedlîs**, Daru'l-Hicra, Riyad, 1418/1997, I, 37.

¹⁸³ İbn Manzûr, **Lisân**, XI, 281; Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûs**, V, 4515; Zebîdî, **Tâcü'l-'arûs**, XXXVII, 563.

¹⁸⁴ İbn Manzûr, **Lisân**, XIV, 234; Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûs**, VI, 5728.

¹⁸⁵ Şerîf Hâtîm, **el-Mürselü'l-hafî**, I, 129, 165, 231.

¹⁸⁶ İbnü's-Salah, **Ulûmü'l-hadis**, s.289.

râvînin aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet ettiği hadise mürsel-i hafî denir.¹⁸⁷ Bu tarif, hem mürsel-i hafî ve hem de müdelles hadisin tarifini içermesinden dolayı muteber tarif olarak kabul edilmemektedir.

İkinci Tarif:

Senedin herhangi bir yerinde aynı çağda yaşamış ve karşılaşmamış iki râvî arasında bulunan inkıtâya mürsel-i hafî denir. Aynı şekilde aynı çağda yaşamış ve karşılaşmış fakat aralarında sema' gerçekleşmemiş hadise mürsel-i hafî denir.¹⁸⁸ Bu tarif, hem mürsel-i hafî ve hem de müdelles hadisin tarifini içermesinden dolayı muteber tarif olarak kabul edilmemektedir.

Üçüncü Tarif:

Râvînin aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı ve işitmediği kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet ettiği hadise mürsel-i hafî denir.¹⁸⁹ Genel olarak âlimler tarafından kabul edilen tarif, bu tariftir. Zira bu tarif, diğer zayıf hadis çeşitlerini içermemektedir. Diğer tarifler ise ya muteber mürsel-i hafî tarifini kapsamamakta ya da diğer zayıf hadis olan müdelles hadisin tarifini içermektedir.

1.1.2.5.2. Mürsel-i Hafîye Örnek

---

¹⁸⁷ Ebnâsî, **eş-Şeze'l-fevvâh**, II, 480; Irâkî, **Tabsıra**, II, 114; Aynî, Zeynüddin Ebû Muhammed Abdîrahim b. Ebî Bekir, **Şerhu Elfiyyeti'l- Irâkî fi ulûmi'l-hadis**, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âli Numân, Merkezî' n-Numân li'l-Buhûs ved-Dirâsât, Yemen, 1432/2011, s.304; Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddin Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, **Şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker**, thk. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm, Daru'l-Erkam, Beyrut, 1415/1994, s.424; Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-'ârifîn b. Nûriddin Ali el-Münâvî el-Haddâdî, **el-Yevâkît ve'd-dürer şerhu şerhi Nuhbeti'l-Fiker**, Ebû Abdillâh Rebî' b. Muhammed es-Suûdî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999, I, 365.

¹⁸⁸ Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, III, 477.

¹⁸⁹ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.289; Nevevî, **İrşâd**, I, 582; **Takrîb**, s.92; Tebrîzî, **el-Kâfi**, s.244-245; İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî, **el-Mukni' fi ulûmi'l-hadis**, thk. Abdullah Yûsuf el-Cedî, Daru'l-Fevvâz, el-İhsâu, 1413/1992, II, 487; İbn Hacer, **Nüzhe**, s.104; Sehavî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed, **Kitâbü'l-Ğâye fi şerhi'l-Hidâye fi 'ilmi'r-rivâye**, thk. Muhammed Seyyidî Muhammed Emîn, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ümmü'l-Kurâ Üniv., eş-Şerî'atü ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye Fak., Mekte, 1404/1983, s.209; Süyûtî, **Tedrib**, II, 664; Münâvî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, I, 360; Cezairî, **Tevcih**, II, 566; Tehânevî, **Kavâ'id**, s.42; İtr, **Menhec**, s.386; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.122.

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قال التِّرْمِذِيُّ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْهَرَوِيُّ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ، وَإِذَا أَحَلَّتْ عَلَيَّ مَلِيءٌ فَاتَّبَعُهُ، وَلَا تَبِعْ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ.»

Tirmizî, *Sünen*'inde¹⁹⁰ ve başka âlimlerin kendi kitaplarında¹⁹¹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Muhammed'e (yani hocası İmam Buhârî'ye) bu hadisi sorduğunu, onun Yûnus b. Ubeyd'in hadisi Nâfi'den değil de Nâfi'in oğlundan işittiğini söylediğini nakletmiştir.¹⁹² Yahyâ b. Maîn' ise Yûnus b. Ubeyd'in hadisi Nâfi'den işitmediğini Hüseyim'den nakletmektedir.¹⁹³

1.1.2.5.3. Mürsel-i Hafî Hadisle Bazı Hadis Terimleri Arasındaki İlişki

Burada mürsel-i hafî hadisle bazı hadis terimleri arasındaki ilişkiye değinilecektir.

1. Mürsel-i Hafî ile Müdelles Hadis Arasındaki İlişki

İbni's-Salah'a kadar muhaddisler, mürsel-i hafî terimi ile müdelles hadis terimini ayırmaksızın mürsel-i hafî terimini müdelles hadis terimi yerine, müdelles hadis terimini mürsel hadis terimi yerine kullanmışlardır. Hatib el-Bağdadî, mürsel-i hafî hakkında *et-Tafsîl li- Mübhemî'l-Merâsîl* adlı eserini telif etmesine rağmen ilk mürsel-i hafî terimini kitabında yer veren kişi İbni's-Salah'dır. Burada mürsel-i hafî ile

¹⁹⁰ Tirmizî, *Sünen*, III, 591-592, Büyû', 68, hadis no: 1309.

¹⁹¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 117, Havele, 1, hadis no: 11390; İbn Asâkir, *Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, Târîhu Dimaşk*, thk. Muhibbüddin Ebi. Saîd Ömer b. Ğarâme el-Amrâvî, Daru'l- Fikr, Beyrut, 1415/1995, VI, 449-450; Hatîb, *Ebü Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, Târîhu Medîneti's-selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Daru'l- Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1422/2001, XIII, 506.

¹⁹² Tirmizî, *el-İlelü'l-kebir*, s.194, hadis no: 345.

¹⁹³ İbn Adî, *Ebü Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavved, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997, VIII, 451.

müdelles hadis arasındaki farklara ve müdelles hadis terimini mürsel-i hafi terimi yerine kullanan muhaddislere değinilecektir.

a. Mürsel-i Hafî ile Müdelles Hadis Arasındaki Fark

Mürsel-i hafi ile medelles hadis arasındaki ortak olan tek şey; her iki terimin râvîlerinin hadisi rivayet ettiği şeyhi ile ayna çağda yaşamasıdır. Fakat iki terim arasında ince farklılıklar vardır:¹⁹⁴

1. Müdelles hadiste râvî, aynı çağda yaşamış ve görüşmüş olduğu kişiden işitmediği hadisi işitmiş gibi rivayet etmektedir.

Mürsel-i hafide ise râvî, aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı ve işitmediği kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet etmektedir.

2. Müdelles hadiste râvî, tedlîsde bulunduğu kişiden başka hadisler işitmiş olabilir. Fakat tedlîsde bulunduğu kişiden işitmediği hadisi rivayet etmektedir.

Mürsel-i hafide ise râvî, hiç karşılaşmadığı ve işitmediği kişiden hadisi rivayet etmektedir.

b. Müdelles Hadis Terimini Mürsel-İ Hafi Terimi Yerine Kullanan Muhaddisler

İmam Ahmed, Yahyâ b. Maîn, Buhârî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Abbâs b. Abdilâzîm el-Anberî (ö.240/855), Ebû Zür‘a er-Râzî, Ebû Hâtîm er-Râzî, Ebü'l-Hasen el-İclî (ö.261/875),¹⁹⁵ Nesâî, İbn Hibbân ve Zehebî¹⁹⁶ müdelles hadis terimini mürsel-i hafi terimi yerine kullanan muhaddislerdendirler.

2. Mürsel-i Hafî ile Munkatı' Hadis Arasındaki İlişki

¹⁹⁴ İbn Hacer, **Nüzhe**, s.104; Ali el-Kârî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, s.425; Münâvî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, I, 366-367; Tehânevî, **Kavâ'id**, s.42; Gavrî, **Medhal**, s.790; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s. 123.

¹⁹⁵ Şerîf Hâtîm, **el-Mürselü'l-hafî**, I, 45-54.

¹⁹⁶ Amr Abdü'l-Mün'im Selim, **Teyşîr diraseti'l-esanîd li'l-mubtedîm**, Daru ibn Affân, 4.bs., 1437/2016, s.23; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.124.

Bilindiği üzere Mürsel-i hafi; râvînin aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı ve işitmediği kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet ettiği hadise denir.¹⁹⁷ Munkatı' hadis ise sahâbeden önce senedin bir yerinde râvîlerinden bir râvînin düştüğü veya senedin başında ve peş peşe olmamak şartıyla senedin farklı yerinde râvîsinin düştüğü hadise denir.¹⁹⁸ Görüldüğü üzere iki terim arasında ilişki senedinde râvînin düşmesidir. Her iki terimde de senedde râvî düşmüştür.

3. Mürsel-i Hafî ile Mürsel Hadis Arasındaki İlişki

Mürsel-i hafî ile mürsel hadis arasındaki ortak olan tek şey; her iki terimin râvîlerinin hadisi rivayet ederken irsâlde bulunmasıdır. Fakat iki terim arasında belirgin farklılıklar vardır:

1. Mürsel hadiste râvî, aynı çağda yaşamadığı ve karşılaşmadığı ve işitmediği kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet etmektedir.

Mürsel-i hafide ise râvî, aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı ve işitmediği kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet etmektedir.

2. Mürsel hadiste râvî, hadisi Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) dayandırmaktadır.

Mürsel-i hafide ise râvî, aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı kişiye dayandırmaktadır. Dayandırdığı kişi Peygamberimiz (s.a.v), sahâbe veya başka râvîlerde olabilir.

3. Mürsel hadiste irsâlde bulunan râvî tabîndir.

Mürsel-i hafide irsâlde bulunan râvî ise senedin herhangi bir yerinde bulunan râvîdir.

4. Mürsel-i Hafî ile Muallak Hadis Arasındaki İlişki

---

¹⁹⁷ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.289; Nevevî, **İrşâd**, I, 582; **Takrîb**, s.92; Tebrîzî, **el-Kâfi**, s.244-245; İbnü'l-Mülakkın, **Muknî'**, II, 487; İbn Hacer, **Nüzhe**, s.104; Tehânevî, **Kavâ'id**, s.42; Itr, **Menhec**, s.386; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.122.

¹⁹⁸ İbn Hacer, **Nüzhe**, s.102; Süyûtî, **Tedrib**, I, 236; Itr, **Menhec**, s.367-368.

Mürsel-i hafî bilindiği üzere; râvînin aynı çağda yaşamış fakat karşılaşmadığı ve işitmediği kişiden karşılaşmış ve işitmiş gibi rivayet ettiği hadise denir.¹⁹⁹ Muallak hadis ise senedin başında bir veya peş peşe olmak şartıyla birden fazla râvînin düştüğü hadise denir.²⁰⁰ Eğer ki râvî senedin başında irsâl-i hafî de bulursa, bu hadise hem muallak hadis hem de mürsel-i hafî denir.

1.1.2.5.4. Mürsel-i Hafînin Hükümü

Mürsel-i hafî, senedinde bir veya birkaç râvînin düşmesinden dolayı zayıf hadis çeşitlerinden bir çeşit olarak kabul edilmektedir. Çünkü senedde düşen râvînin ne hali ne zatı bilinmektedir. Bundan dolayı mürsel-i hafî makbûl hadis olarak kabul edilmez. Mürsel-i hafî, başka bir yolla kendisi gibi zayıf veya daha güçlü bir senedle gelirse, zayıflık derecesinden hasen derecesine çıkar. O zaman makbûl hadis olarak kabul edilir.

1.1.2.6. Değerlendirme

Senedin ittisali açısından hadislerin; muttasıl hadis ve munkatı' hadis olarak iki kategoriye ayrıldığı belirtilmiş, genel anlamdaki munkatı' hadis kavramı içerisinde Munkatı' (özel anlamıyla), Muallak, Mürsel, Müdelles, Mürsel-i Hafî ve Mu'dal çeşitlerinin olduğu ifade edilmiştir. Bu munkatı hadis çeşitleri tanıtılmış, senedindeki inkıtadan dolayı munkatı' hadis çeşitlerinin tamamının cumhur tarafından zayıf kabul edildiği belirtilmiştir.

Bundan sonraki bölümde ise yine munkatı' hadis çeşitlerinden olup tezimizin ana konusu olan mu'dal hadis, ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

---

¹⁹⁹ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.289; Nevevî, **İrşâd**, I, 582; **Takrîb**, s.92; Tebrîzî, **el-Kâfi**, s.244-245; İbnü'l-Mülakkın, **Muknî'**, II, 487; İbn Hacer, **Nüzhe**, s.104; Sehavî, **Kitâbü'l-Gâye**, s.209; Süyûtî, **Tedrîb**, II, 664; Münâvî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, I, 365; Cezairî, **Tevcih**, II, 566; Tehânevî, **Kavâ'id**, s.42; Itr, **Menhec**, s.386; Kutlay, **Hadiste Sened Tenkidi**, s.122.

²⁰⁰ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.69; Nevevî, **İrşâd**, I, 97; Irâkî, **Tabsıra**, I, 141; İbn Hacer, **Nüzhe**, s.98; Tehânevî, **Kavâ'id**, s.39; Itr, **Menhec**, s.374.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MU'DAL HADİS TANIMI, ÇEŞİTLERİ ve HÜKMÜ

Bu bölümde mu'dal hadis tarifleri, tarihi süreç içerisinde kullanıldığı anlamlar, çeşitleri, hükmü, bazı hadis terimleri ile ilişkisi, mu'dal hadis lafzını eserlerinde en çok kullanan alimler ve mu'dal hadisin en çok bulunduğu eserler ele alınacaktır.

2.1. TANIMI

2.1.1. Sözlük Olarak Mu'dal

Mu'dal (المعضل) kelimesi, 'A-D-L'(عضل) kelimesinin if'âl babından türemiş olup ism-i mef'ûldür. Türkçede 'kapalı gelmek, yormak, aciz bırakmak, zor olmak, uğraştırmak, galip gelmek' anlamında kullanılmaktadır.²⁰¹ (أَعْضَلَ عَلَيْهِ الْأَمْرُ) cümlesi iş kendisine kapalı, anlaşılmaz, zor geldi anlamında kullanılmıştır.

2.1.2. Terim Olarak Mu'dal

Kasım Muhammed Gannam'ın Mu'dal hadis terimini ilk kullanan âlimin Hâkim en-Nîsâbûrî olduğu iddiası²⁰² yanlıştır.

Hâkim'in ve bazı âlimlerin yapmış olduğu tespitlere göre mu'dal terimini ilk kullanan âlim Ali b. Medîni (ö.234/848-49)'dir.²⁰³ Hâkim en-Nîsâbûrî'nin nakline göre Ali b. Medîni, mu'dal terimini, Peygamberimiz (s.a.v) ile irsâlde bulunan râvî arasında birden fazla râvîninin düştüğü hadis için kullanmıştır.²⁰⁴

Hadis usûlcüleri tarih boyunca mu'dal hadisi farklı şekillerde tarif etmişlerdir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi; Hâkim'in ve bazı âlimlere göre, mu'dal hadisin tarifini ilk

²⁰¹ İbn Fâris, **Mu'cemu mekâyisi'l-lüga**, IV, 345; İbn Manzûr, **Lisân**, XI, 451; Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûs**, V, 4642; Zebîdî, **Tâcü'l-'arûs**, XXX, 1; Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, **Muhtârü's-Sihâh**, nşr. Mektebetü'l-Lübnân, Beyrut, 1406/1986, s.184.

²⁰² Gannam, Kasım Muhammed, "*el-Hadisü'l-mu'dal, dirase nazariyye tatbikiyye*", **Mecelletü's-Şeria ve'l-İktisad**, Kasantina, Cezayir, Haziran 2015, c.IV sayı: 7 s. 52, 86.

²⁰³ Hâkim, **Ma'rife**, s.193; Zerkeşî, **Nüket**, II, 14; İbn Hacer, **Nüket**, II, 579; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 281; Cezairî, **Tevcih**, I, 405; Cudey', **Tahrîr**, II, 921; Hamdi b. İbrâhîm Osman, **el-Muharrar fi mustalahi'l-hadis**, Ed-Dâru'l-Eseriyye, Ürdün, 1428/2008, s.195.

²⁰⁴ Hâkim, **Ma'rife**, s.193.

yapan kişi Ali b. Medîni'dir.²⁰⁵ Ali b. Medîni, Etbâu't-tâbiînin Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiş olduğu hadise mu'dal hadis demiştir.²⁰⁶

Hâkim en-Nîsâbûrî, mu'dal hadisi hadis usûlü çeşitlerinden on birinci çeşit olarak zikretmiş, Ali b. Medîni'nin mu'dal hadise yapmış olduğu tarifin aynısını yapmıştır. Hâkim mu'dal hadisi; sahâbe ve tabînin düştüğü mu'dal hadis ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ve sahâbînin düştüğü mu'dal hadis olmak üzere ikiye ayırmıştır. Sahâbî ve tabînin düştüğü mu'dal hadisi de mu'dal olup başka bir yoldan mevsûl bir şekilde gelmeyen mu'dal hadis ve mu'dal olup başka bir yoldan mevsûl bir şekilde gelen mu'dal hadis diye ikiye ayırmış ve her birine örnek vermiştir.

Mu'dal hadis teriminin günümüz âlimler tarafından kabul edilen en yaygın tanımı hicri sekizinci asırda yaşayan Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu "senedin herhangi bir yerinde peş peşe olmak şartıyla iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis" şeklindeki tanımıdır.²⁰⁷

Mu'dal hadisin farklı örnekleri ve çeşitleri bulunmaktadır:

A. Sahâbî ve Tabînin Düştüğü Mu'dal Hadis

1. Mu'dal Olup Başka Bir Yoldan Mevsûl Bir Şekilde Gelmeyen Mu'dal Hadis. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

مَا حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ قَالَ: قَاتَلَ عَبْدٌ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَذِنَ لَكَ سَيِّدُكَ؟" قَالَ: لَا، فَقَالَ: "لَوْ قُتِلْتَ دَخَلْتَ النَّارَ" قَالَ سَيِّدُهُ: فَهُوَ حُرٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الآنَ فَقَاتِلْ".

²⁰⁵ Hâkim, **Ma'rif**, s.193; Zerkeşî, **Nüket**, II, 14; İbn Hacer, **Nüket**, II, 579; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 281; Cezairî, **Tevcih**, I, 405; Cudey', **Tahrîr**, II, 921; Hamdi Osman, **Muharrar**, s.195; Bekkâr, **Bulûğu'l-âmâl**, s.234; Âdil, **el-Kavlü'l-latif**, s.58; Bikâî, **el-Menhecü'l-hadis**, s.96.

²⁰⁶ Hatîb, **Kifâye**, I, 96.

²⁰⁷ İrâkî, **Tabsira**, I, 216; **Takyîd**, s.65.

Hâkim, *Ma'rifetü 'ulûmi 'l-hadis'*inde²⁰⁸ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadiste Amr b. Şuayb'in i'dâlda bulunduğunu ve herhangi bir râvînin ondan bu hadisi mevsûl veya mürsel bir şekilde rivayet etmediğini söylemektedir.

2. Mu'dal Olup Başka Bir Yoldan Mevsûl Bir Şekilde Gelen Mu'dal Hadis.

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي نَصْرٍ الدَّارِمِيُّ بِمَرْوٍ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَيْسَى الْقَاضِي، ثنا الْقَعْنَبِيُّ، عن مَالِكٍ، أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لِلْمَمْلُوكِ طَعَامُهُ، وَكِسْوَتُهُ بِالْمَعْرُوفِ، وَلَا يُكَلَّفُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا يُطِيقُ."

Hâkim, *Ma'rifetü 'ulûmi 'l-hadis'*inde²⁰⁹ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisi İmam Mâlik'in *Muvatta*'da²¹⁰ mu'dal bir şekilde rivayet ettiğini söylemektedir. Bu hadisin başka bir kitaplarda²¹¹ mevsûl bir şekilde rivayet edildiğini zikretmektedir.

B. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ve Sahâbînin Düştüğü Mu'dal Hadis

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَحْمَدَ الْجُرْجَانِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ فُتَيْبَةَ، ثنا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مُوسَى الْمَقْدِسِيُّ، ثنا خُلَيْدُ بْنُ دَعْلَجٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ، يَقُولُ: "أَخَذَ الْمُؤْمِنُ عَنِ اللَّهِ أَدَبًا حَسَنًا، إِذَا وَسَّعَ عَلَيْهِ وَسَّعَ، وَإِذَا قَتَرَ عَلَيْهِ قَتَرَ".

Hâkim'in *Ma'rifetü 'ulûmi 'l-hadis'*inde²¹² zikretmiş olduğu yukarıdaki hadiste etbâu't-tâbiünden olan Huleyd b. Da'lec, seneddeki Peygamberimiz (s.a.v) ve sahâbîyi

²⁰⁸ Hâkim, *Ma' rife*, s.194.

²⁰⁹ Hâkim, *Ma' rife*, s.195.

²¹⁰ Mâlik, *Muvatta*, II, 980, İsti'zân, 16, hadis no:40.

²¹¹ Ebû Avâne, Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, *Müsned*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî, Daru'l-Marife, Beyrut, 1.bs., 1419/1998, IV, 74, Memâlîk, 4, hadis no:6073.

²¹² Hâkim, *Ma' rife*, s.196.

düşürerek hadisi Hasen el-Basrî'ye dayandırarak rivayet etmiştir. Bu hadis başka bir kitapta²¹³ başka bir yoldan mevsûl bir şekilde rivayet edilmiştir.

Hatîb el-Bağdâdî, *Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye* kitabında, mürsel hadise tâbiînin Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiş olduğu hadistir.²¹⁴ şeklinde tarifini yaptıktan sonra mu'dal hadisin tarifine değinmiştir. Mu'dal hadisi ise etbâu't-tâbiînin Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiş olduğu hadis²¹⁵ diye tarif etmiştir. Bu tarif, Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu muteber mu'dal hadis tarifini tam kapsamamaktadır. Zira bu tarife göre senedin ortasında veya başında iki veya ikiden fazla râvîsinin düştüğü hadis, mu'dal hadis değildir.

İbnü'l-Kattân el-Mağribî, senedinde sahâbenin düşüp tabiinin Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği hadisi mürsel, sahâbenin ve tabiinin veya daha fazlasının düştüğü hadise ise kimilerinin mürsel hadis kimilerinin de mu'dal hadis olduğunu söylemektedir.²¹⁶ Bu tarif, Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu muteber mu'dal hadis tarifini tam kapsamamaktadır. Zira bu tarife göre senedin ortasında veya başında iki veya ikiden fazla râvîsinin düştüğü hadis, mu'dal hadis değildir.

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, mu'dal hadisi hadis ilimleri nevelerinden on birinci nevi olarak zikretmiştir. Her mu'dal hadisin munkatı' fakat her munkatı' hadisin mu'dal olmadığı dile getirmekte ve bir grup âlimin mu'dal hadisi mürsel hadis olarak isimlendirdiğini nakletmektedir.²¹⁷ İbnü's-Salâh, mu'dal hadisi; senedinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis diye tarif etmektedir.²¹⁸ Bu tarif, Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu muteber mu'dal hadis tarifini tam kapsamamaktadır. Zira düşen râvîlerin peş peşe olma şartını içermemektedir. Mu'dal hadisi İbnü's-Salâh dört kısma ayırmıştır:

---

²¹³ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, **el-Câmi'u li-şu'abi'l-îmân**, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1.bs., 1423/2003, VIII, 513-514.

²¹⁴ Hatîb, **Kifâye**, I, 96.

²¹⁵ Hatîb, **Kifâye**, I, 96.

²¹⁶ İbnü'l-Kattân el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî, **Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkı'îyn fi kitâbi'l-Ahkâm**, thk. Hüseyin Âyt Saîd, Daru't- Tayyibe, Riyad, 1418/1997, II, 395.

²¹⁷ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.59.

²¹⁸ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.59.

Birincisi: Etbâu't-tâbiînin (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği hadis .

İkincisi: Etbâu't-tâbiînin daha aşağısı olan râvînin (عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) veya (عَنْ أَبِي بَكْرٍ وَعَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْهُمَا) diyerek sahâbe den rivayet ettiği hadis

Üçüncüsü: Fıkıh erbabının ve diğer musanniflerin (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği hadis. İbnü's-Salâh, Hatîb'in, râvînin (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek rivayet ettiği hadisi bazı yerlerde mürsel hadis diye tanımladığı nakletmektedir.²¹⁹

Dördüncüsü: Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ve sahâbînin düştüğü mu'dal hadis

İbnü's-Salâh, dördüncü kısmı Hâkim en-Nîsâbûrî'den nakletmektedir. Ve Hâkim en-Nîsâbûrî'nin zikret etmiş olduğu şu örneği örnek olarak göstermektedir;

مَا رَوَيْنَاهُ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: يُقَالُ لِلرَّجُلِ فِي الْقِيَامَةِ عَمِلْتَ كَذَا وَكَذَا، فَيَقُولُ مَا عَمِلْتُهُ. فَيُحْتَمُّ عَلَيَّ فِيهِ، فَيَنْطِقُ جَوَارِحُهُ أَوْ قَالَ: يَنْطِقُ لِسَانُهُ فَيَقُولُ جَوَارِحِهِ: أَبْعَدُكَ اللَّهُ مَا خَاصَمْتَ إِلَّا فِيكَ.

Hâkim en-Nîsâbûrî²²⁰ ve İbnü's-Salâh²²¹ bu hadisin mu'dal olduğunu ve başka bir yolda mevsûl bir şekilde²²² geldiğini söylemektedir.

İbnü's-Salâh, Ebû Nasr es-Siczî (ö.444/1052)'nin râvînin imam Mâlik gibi (بَلَّغَنِي) diyerek rivayet ettiği hadisi mu'dal hadis olarak kabul ettiğini nakletmektedir.²²³

²¹⁹ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.60.

²²⁰ Hâkim, **Ma'rife**, s.197.

²²¹ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.61.

²²² Müslim, **Sahîh**, II, 1356, Zühd ve Rakâik, 53, hadis no: 17 (2969).

²²³ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.60.

Ebû Zekeriyâ en-Nevevî²²⁴, İbn Dakîki'l-İd²²⁵, İbn Cemâa (ö.733/1333)²²⁶, Ebû Muhammed et-Tîbî (ö.743/1343)²²⁷, Zehebî²²⁸, İbn Kesîr (ö.774/1373)²²⁹, Şemsüddin el-Kirmânî (ö.86/1384)²³⁰, Bedruddin ez-Zerkeşî, Salahuddin el-Alâî²³¹, Ebnâsî (ö.802/1400)²³², İbnü'l-İrâkî²³³, Bedruddin el-Aynî (ö.855/1451)²³⁴ mu'dal hadisin tarifini İbnü's-Salâh'ın yapmış olduğu; senesinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis diye tarif etmektedir.

Ali b. Ebî Muhammed et-Tebrîzî (ö.746/1346), mu'dal hadisi; senesinde birden fazla râvînin düştüğü hadis diye tarif etmektedir.²³⁵ Mu'dal hadisin munkatî' hadisten daha ahas(özel) olduğunu zikretmektedir. Bu tarif, Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu muteber mu'dal hadis tarifini tam kapsamamaktadır. Zira düşen râvîlerin peş peşe olma şartını içermemektedir. Mu'dal hadisi Tebrîzî beş kısma ayırmıştır:

Birincisi: Etbâu't-tâbiînin doğrudan sahâbîden rivayet ettiği hadis

İkincisi: Etbâu't-tâbiînin (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği hadis

²²⁴ Nevevî, **İrşâd**, I, 183; **Takrîb**, s.36.

²²⁵ İbn Dakîki'l-İd, Ebû'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî, **el-İktirâh fî beyâni'l-istilâh ve mâ udîfe ilâ zâlike mine'l-ehâdîsi'l-ma'dûde mine's-sihâh**, thk. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî, Daru'l-Ulûm, Ürdün, 1427/2007, s.262.

²²⁶ İbn Cemâa, **el-Menhel**, s.47.

²²⁷ Tîbî, **Hulâsa**, s.75.

²²⁸ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, **el-Mûkîza "fî 'ilmi mustalahi'l-hadis**, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, Halep, 1416/1996, s.40.

²²⁹ İbn Kesîr, **İhtisâr**, s.145.

²³⁰ Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Kirmânî, **el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Muhammed Muhammed Abdüllatîf, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1401/1981, I, 167.

²³¹ Alâî, **Câmi' u't-tahsil**, s.25.

²³² Ebnâsî, **eş-Şeze'l-fevvâh**, I, 159.

²³³ İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddin Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî, **Tuhfetü't-tahsil fî zikri ruvâtî'l-merâsîl**, thk. Abdullah Nevvâra, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999, s.204.

²³⁴ Bedruddin el-Aynî, Ebû Muhammed Bedruddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, **Şerhü Süneni Ebî Dâvûd**, thk. Ebû Münzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısırî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999, II, 31.

²³⁵ Tebrîzî, **Kâfi**, s.224.

Üçüncüsü: Râvînin imam Mâlik gibi (بَلَّغِي) diyerek rivayet ettiği hadis

Dördüncüsü: Fıkıh erbabının ve diğer musanniflerin (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği hadis

Beşincisi: Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ve sahâbînin düştüğü mu'dal hadis

Tebrîzî, üçüncü kısmını Ebû Nasr es-Siczî'den, dördüncü kısmını İbnü's-Salâh'dan ve beşinci kısmını ise Hâkim en-Nîsâbûrî'den nakletmektedir. Bazı muallak hadisin mu'dal hadis olduğunu ve her iki terim arasında umûm ve husûs min vech olduğunu zikretmektedir.²³⁶

Zeynüddin el-İrâkî, mu'dal hadisi; peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis diye tarif etmektedir.²³⁷ Bu düşen iki kişi ister sahâbî ve tabiîn ister tabiîn ve etbâu't-tâbiîn'in isterse de tabiîn ve etbâu't-tâbiîn'den önce olan iki kişi olsun aynıdır.²³⁸ Senedin farklı yerlerinde olmak şartıyla (peş peşe olmamak şartıyla) iki tane râvînin düştüğü hadisi munkatî' hadis olarak tanımlamaktadır. Yukarıdaki tarifden mu'dal hadisteki râvî düşüklüğün peş peşe olması gerektiğini ilk olarak dile getiren kişinin İrâkî olduğu anlaşılmaktadır. İrâkî, Ebû Nasr es-Siczî'den râvînin imam Mâlik gibi (بَلَّغِي) diyerek rivayet ettiği hadisi mu'dal hadis saydığını,²³⁹ İbnü's-Salâh'dan musanniflerin (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği hadisi mu'dal hadis kabul ettiğini²⁴⁰ ve Hâkim en-Nîsâbûrî'den etbâu't-tâbiîn'in Peygamber Efendimiz'i (s.a.v) ve sahâbîyi düşürüp tabiînden rivayet ettiği hadisi mu'dal olarak kabul ettiğini nakletmektedir.²⁴¹

²³⁶ Tebrîzî, **Kâfî**, s.225.

²³⁷ İrâkî, **Tabsıra**, I, 216; **Takyîd**, s.65.

²³⁸ İrâkî, **Tabsıra**, I, 216; **Takyîd**, s.65.

²³⁹ İrâkî, **Tabsıra**, I, 217; **Takyîd**, s.66.

²⁴⁰ İrâkî, **Tabsıra**, I, 218; **Takyîd**, s.66.

²⁴¹ İrâkî, **Tabsıra**, I, 218; **Takyîd**, s.66.

Şemsüddin b. Ammâr el-Mâlikî (ö.844/1441),²⁴² İbn Hacer,²⁴³ Ebü'l-Hasen Burhânüddin el-Bikaî (ö.885/1480),²⁴⁴ Zeynüddin Ebî Muhammed el-Aynî (ö.893/1455),²⁴⁵ Şemsüddin es-Sehavî,²⁴⁶ Celâlüddin es-Süyûtî,²⁴⁷ Zekeriyâyâ el-Ensârî (ö.926/1520),²⁴⁸ Ali el-Kârî (ö.1014/1605),²⁴⁹ Münâvî (ö.1031/1622),²⁵⁰ Abdülhak b. Seyfiddin Dihlevî (ö.1052/1642),²⁵¹ Muhammed b. Abdilbâkî ez-Zürkânî (ö.1122/1710),²⁵² Muhammed b. İsamâil el-Emîru's-San'ânî,²⁵³ Abdülhayy el-Leknevî (1848-1886),²⁵⁴ Muhammed Cemâlüddin el-Kâsımî (1866-1914),²⁵⁵ Tâhir b. Muhammed el-Cezairî (1852-1920),²⁵⁶ Zafer Ahmed et-Tehânevî (ö.1394/1974),²⁵⁷ Muhammed Ebû Şehbe (ö.1403/1983),²⁵⁸ Subhî es-Sâlih (ö 1407/1986),²⁵⁹ Nureddin Itr,²⁶⁰ Abdullah b. Yusuf el-Cüdey,²⁶¹ Seyyid Abdülmâcid el-Gavrî,²⁶² Muhammed el-

²⁴² İbn Ammâr, Şemsüddin b. Ammâr el-Mâlikî, **Miftahu's-saîdiyye fî şerhi Elfiyyeti'l-Hadisiyye**, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim en-Nu'mân, Merkezü'n-Nu'mân, San'a, 1435/2013, s.107.

²⁴³ İbn Hacer, **Nüzhe**, s.102.

²⁴⁴ Bikaî, **en-Nüketü'l-vefiyye**, I, 400.

²⁴⁵ Aynî, **Şerhu'l-Elfiyye**, s.107-108.

²⁴⁶ Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 280.

²⁴⁷ Süyûtî, **Tedrîb**, I, 241.

²⁴⁸ Zekeriyâyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddin Zekeriyâyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, **Fethu'l-Bâkî bi-şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî**, thk. Abdüllatîf el-Hümeym ve Mâhir Yâsin Fahl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1422/2002, I, 206.

²⁴⁹ Ali el-Kârî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, s.409.

²⁵⁰ Münâvî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, I, 333.

²⁵¹ Dihlevî, Ebü'l-Mecd Abdülhak b. Seyfiddin b. Sa'dillâh ed-Dihlevî, **Mukaddime fî usûli'l-hadis**, thk. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 1406/1986, s.44.

²⁵² Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, **Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadis ma'a hâsiyeti Atıyye el-Echûrî**, thk. Ebû Abdirrahman Salâh Üveyde, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1425/2004, s.154.

²⁵³ San'ânî, **Tavdîh**, I, s.478-479; **İsbâlü'l-matar 'alâ kasabi's-sükker**, thk. Abdülhamid b. Sâlih b. Kâsım b. Abdillâh Âl-i E'vac Seb'r, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1428/2006, s.260.

²⁵⁴ Leknevî, **Zaferü'l-emânî**, s.354-355.

²⁵⁵ Kâsımî, Muhammed Cemâlüddin b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dimaşkî, **Kavâi'dü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadis**, thk. Muhammed Behcet el-Baytâr, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Halep, 1380/1961, s.130.

²⁵⁶ Cezairî, **Tevcih**, I, 406-407.

²⁵⁷ Tehânevî, **Kavâ'id**, s.41.

²⁵⁸ Ebû Şehbe, **el-Vasîf**, s.290.

²⁵⁹ Subhî es-Sâlih, Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübânî, **Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahuh**, Daru'l-İlmi lil-Meleyîn, Beyrut, 1430/2009, s.169.

²⁶⁰ Itr, **Menhec**, s.368.

²⁶¹ Cudey', **Tahrîr**, II, 921.

²⁶² Gavrî, **Medhal**, s.743.

Esyûbî,²⁶³ mu'dal hadisin tarifini Irâkî'nin yapmış olduğu; “peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis” diye tarif etmektedirler.

Bazı âlimler senedinin herhangi bir yerinde kopukluk olmaksızın, manasında işkâl bulunan hadise mu'dal hadis demektir.²⁶⁴ Bu tarif, Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu muteber mu'dal hadis tarifini tam kapsamamakla birlikte lüğavî manasını içmektedir.

Ebû Abdillâh Radiyyüddin İbnü'l-Hanbelî (ö.971/1563), mu'dal hadisi; senedin ortasında üç veya üçten fazla râvînin düştüğü hadis diye tarif etmektedir.²⁶⁵ İbnü'l-Hanbelî mu'dal hadisin tarifinden başka mu'dal hadis hakkında başka bir şeye değinmemiştir. Bu tarif, Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu muteber mu'dal hadis tarifini tam kapsamamaktadır. Zira düşen râvîlerin peş peşe olma şartını içermemektedir. Ve bu görüşe göre senedin sonunda veya başında iki veya ikiden fazla râvîsinin düştüğü hadis, mu'dal hadis değildir.

2.1.3. Âlimlerin Kulanımına Göre Mu'dal Hadis

İbn Hacer el-Askalânî'nin ifadesine göre; Muhammed b. Yahyâ b. Abdillâh ez-Zühî (ö.258/872), Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî (ö.259/873), Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî (ö.365/976), ve Ebü'l-Feth el-Ezdî'nin ve Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî mu'dal hadis terimini “senesinde kopukluk bulunmayan hadisler” için kullanmaktadırlar.²⁶⁶

²⁶³ Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ el-Esyûbî el-Vellûvî, **Şerhü Elfiyyeti's-Suyûtî**, Mektebetü'l-Ğurabâu'l-Eseriyye, Medine, 1413/1993, I, 113.

²⁶⁴ İbn Hacer, **Nüket**, II, 575; Bikaî, **en-Nüketü'l-vefiyye**, I, 403; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 284; Zekeriyâ el-Ensârî, **Fethu'l-Bâkî**, I, 207; Ali el-Kârî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, s.411; Leknevî, **Zaferü'l-emânî**, s.356; Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ el-Esyûbî el-Vellûvî, **Şerhü Elfiyye**, I, 115; Hamdi Osman, **Muharrar**, s.196.

²⁶⁵ İbnü'l-Hanbelî, Ebû Abdillâh Radiyyüddin Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî el-Hanefî, **Kafvü'l-eser fî safvi 'ulûmi'l-eser**, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, Halep, 1987/1408, s.192.

²⁶⁶ İbn Hacer, **Nüket**, II, 575-579.

Yukarıda mu'dal hadisi ıstılahi olarak tanımlayan alimlerin yanında eserinde lafız olarak yer verip ancak tanımlamayan âlimler de bulunmaktadır. Bu âlimlerin tanımınlarına göre mu'dal lafzı yedi farklı anlamda kullanılmaktadır.

1. Mu'dal Hadis Manasında

Mu'dal lafzını eserlerinde yer verip ancak tanımlamayıp ve mu'dal lafzıyla; peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadisi kast eden alimler arasında Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû Muhammed el-Münzirî (ö.656/1258), Cemalüddin ez-Zeylaî (ö.762/1360), Moğultay b. Kılıç (ö.762/1361), Ebü'l-Hasen el-Heysemî (ö.807/1405), Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî (ö.840/1436), Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (ö.923/1517) ve Ebü'l-Hasen İbn Arrâk el-Kinânî (ö.963/1556) bulunmaktadır.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin mu'dal lafzını peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قال أبو داود في سننه: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا شَرِيكَ عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « إِذَا وَقَعَ الرَّجُلُ بِأَهْلِهِ وَهِيَ حَائِضٌ فَلْيَتَصَدَّقْ بِدِينَارٍ ». قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَذَا قَالَ عَلِيُّ بْنُ بَدِيمَةَ عَنْ مِقْسَمٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْسَلًا . وَرَوَى الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ يَرِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « أَمْرُهُ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِخُمْسِي دِينَارٍ ». وَهَذَا مُعْضَلٌ.

Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde²⁶⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu söylemektedir. Beyhakî *Sünen*'inde²⁶⁸, Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübki (ö.1352/1933)'nin *el-Menhelü'l-'azbi'l-mevrûd* eserinde²⁶⁹ ve Halîl Ahmed es-

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 190-191, Tahâret, 103, hadis no: 266.

²⁶⁸ Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, I, 471-472, Hayz, 9, hadis no: 1518.

²⁶⁹ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübki, *el-Menhelü'l-'azbi'l-mevrûd*, thk. Emîn Mahmûd Hattâb, Müessesetu't- Târihi'l-Arabî, Beyrut, 1351/1932, III, 51.

Sehârenfûrî (ö.1346/1927-28) *Bezlü'l-mechûd* eserinde²⁷⁰ Abdülhamîd b. Abdîrrahman ile Peygamberimiz (s.a.v) arasında art arda iki râvî (Ömer b. el-Hattâb ve Abdülhamîd b. Abdîrrahman'ın babası) olduğunu zikretmektedirler.

Ebû Muhammed el-Münzirî'nin mu'dal lafzını peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قال المنذري: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ السَّائِبِ حَدَّثَهُ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ جَالِسًا يَوْمًا فَأَقْبَلَ أَبُوهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ، فَوَضَعَ لَهُ بَعْضَ ثَوْبِهِ فَقَعَدَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَقْبَلَتْ أُمُّهُ فَوَضَعَ لَهَا شِقَّ ثَوْبِهِ مِنْ جَانِبِهِ الْآخَرَ فَجَلَسَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ أَقْبَلَ أَخُوهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ، فَقَامَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَجْلَسَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ.

Münzirî'nin *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd* adlı²⁷¹ eserinde zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu zikretmektedir. Zira Ömer b. es-Sâib etbâu't-tâbiînin tabakasından olup hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Cemalüddin ez-Zeylaî'nin mu'dal lafzını peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قال الزيلعي: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، ثَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَا يَبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللَّهِ أَكْتَع.»

²⁷⁰ Halîl Ahmed es-Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, thk. Takıyyüddin Nedvî, Merkezü Ebi'l-Hasan en-Nedvî, Hindistan, 1427/2006, II, 314.

²⁷¹ Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1.bs., 1410/2010, III, 423.

Zeylaî'nin *Tahrîcü'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkı'a fî tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî* adlı eserinde²⁷² zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu, başka yoldan mevsûl bir şekilde geldiğini²⁷³ ve Peygamberimiz (s.a.v) ile Zühri arasında düşen iki râvî (Ebû Seleme ve Ebû Hüreyre) olduğunu zikretmektedir.

Moğultay b. Kılıç 'ın mu'dal lafzını peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قال مغلطای: قال أبو نعيم: ذكره العسکری فيما ذكره ابن أبي عليّ - وذكر من حديث الحسن بن عرفة: ثنا مزحوم بن عبد العزيز، عن داود العطار، عن عبد الله بن الحسن، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لو كانت عندي ثالثة، لزوجتها عثمان». وهذا مرسل، بل مفضل؛ فليس لعبد الله بن الحسن صحبة.

Moğultay b. Kılıç'ın *el-Înâbe ila ma'rifeti'l-muhtelef fihim mines-sahâbe* adlı²⁷⁴ eserinde zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu, zikretmektedir. Zira İbn Hacer el-Askalânî, Abdullah b. el-Hasan tâbiînin küçüklerinden olduğunu²⁷⁵ söylemektedir. Abdullah b. el-Hasan bu hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Ebü'l-Hasen el-Heysemî'nin mu'dal lafzını peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

²⁷² Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Tahrîcü'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkı'a fî tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*, thk. Sultân b. Fehd et-Tubeysî, Daru İbn Huzeyme, Riyad, 1414/1993, I, 24.

²⁷³ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, thk. Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1419/1998, I, 175.

²⁷⁴ Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, *el-Înâbe ila ma'rifeti'l-muhtelef fihim mine's-sahâbe*, thk. es-Seyyid İzzet el-Mursî, vd, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999, I, 334.

²⁷⁵ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-Îsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavved, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1415/1995, V, 143.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ، أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ، قَالَ: مَنْ طَلَّقَ لَاعِبًا، أَوْ نَكَحَ لَاعِبًا فَقَدْ جَارَ.

Heysemî, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde²⁷⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu söylemektedir.²⁷⁷

Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî'nin mu'dal lafzını peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قال البوصيري: قَالَ الْحَارِثُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي أُسَامَةَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ هَارُونَ بْنِ رِثَابٍ قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثًا، فَفُتِحَ لَهُمْ، فَبَعَثُوا بِشِيرَهُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَيْنَا هُوَ خَبْرَهُ بِفَتْحِ اللَّهِ لَهُمْ، وَبَعْدَ مَنْ قَتَلَ اللَّهُ مِنْهُمْ، قَالَ: فَتَفَرَّدْتُ بِرَجُلٍ مِنْهُمْ، فَلَمَّا غَشِيَتْهُ لَأْفَتْنُهُ، قَالَ: إِيَّيْ مُسْلِمٍ، قَالَ: فَفَتَنْتُهُ وَقَدْ قَالَ: إِيَّيْ مُسْلِمٍ؟! قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّمَا قَالَ ذَلِكَ مُتَعَوِّدًا، قَالَ: «فَهَلَّا شَفَقْتِ عَنْ قَلْبِهِ؟!» قَالَ: وَكَيْفَ أَعْرِفُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «فَلَا لِسَانَهُ صَدَقْتَ، وَلَا قَلْبَهُ عَرَفْتَ، إِنَّكَ لَقَاتِلُهُ أَخْرَجَ عَنِّي فَلَا تُصَاحِبْنِي.» قَالَ: ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ تُوْفِيَ فَلَفَطْتُهُ الْأَرْضَ مَرَّتَيْنِ، فَأَلْقَيْ فِي بَعْضِ تِلْكَ الْأُودِيَةِ.

Bûsîrî'nin *İthâfî'l-hıyereti'l-mehera bi-zevâ'idi'l-mesânîdi'l-aşere* adlı eserinde²⁷⁸ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu zikretmektedir. Zira

²⁷⁶ Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1404/1983, IX, 400-401, hadis no: 9707.

²⁷⁷ Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüdîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Buğyetü'r-râ'id fî tahkîki Mecma'î'z-zevâ'id ve menba'î'l-fevâ'id*, thk. Abdullah Muhammed Dervîş, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1415/1994, IV, 529.

²⁷⁸ Bûsîrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, *İthâfî'l-hıyerati'l-mehera bi-zevâ'idi'l-mesânîdi'l-aşere*, thk. Ebî Abdirrahmân vd., Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1419/1998, I, 72-73.

Hârûn b. Riâb etbâu't-tâbiînin tabakasından olup²⁷⁹ hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin mu'dal lafzını peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قال القسطلاني: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرُو: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ -رضي الله عنهما- قَالَ: "أَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي بَعْدَ مَا أُدْخِلَ حُفْرَتَهُ، فَأَمَرَ بِهِ فَأُخْرِجَ، فَوَضَعَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَنَفَثَ عَلَيْهِ مِنْ رِيقِهِ، وَأَلْبَسَهُ قَمِيصَهُ، فَاللَّهُ أَعْلَمُ وَكَانَ كَسَا عَبَّاسًا قَمِيصًا. قَالَ سُفْيَانُ وَقَالَ أَبُو هَارُونَ: وَكَانَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَمِيصَانِ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَيْسَ أَبِي قَمِيصَكَ الَّذِي يَلِي جِلْدَكَ. قَالَ سُفْيَانُ: فَيُرُونَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلْبَسَ عَبْدَ اللَّهِ قَمِيصَهُ مُكَافَأَةً لِمَا صَنَعَ.

Kastallânî'ye göre; *İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı²⁸⁰ eserinde zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Ebû Hârûn Mûsâ b. Ebî İsâ etbâu't-tâbiînin tabakasından olmasına rağmen doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmekte, bundan dolayı mu'dal olduğunu zikretmektedir.

Ebü'l-Hasen İbn Arrâk el-Kinânî'nin mu'dal lafzını peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قال ابن عراق الكنايني: " إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ: يَا مُحَمَّدُ قُمْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ فَيَقُومُ كُلُّ مَنْ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ وَيَتَوَهَّمُ أَنَّ النَّبِيَّ لَهُ، فَلِكِرَامَةِ مُحَمَّدٍ لَا يَمْنَعُونَ " (أَبُو الْحَاسَنِ عَبْدِ الرَّزَّاقِ ابْنِ مُحَمَّدٍ الطَّبَسِيِّ) فِي الْأَرْبَعِينَ بِسَنَدٍ مَعْضَلٍ مِنْهُ عَدَّةٌ رِجَالٌ ". (قلت) قَالَ بَعْضُ أَشْيَاحِي: هَذَا حَدِيثٌ مَوْضُوعٌ بِلَا شَكٍّ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

²⁷⁹ Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddin Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, **İkmâlû Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl**, thk. Âdil b. Muhammed ve Ebî Muhammed Üsâme b. İbrâhîm, el-Fârûku'l-Hadisiyye, Kahire, 1.bs., 1422/2001, XII, 106.

²⁸⁰ Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, **İrşâdü's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, nşr. Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak, 7.bs., 1905/1323, II, 444.

İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerîa ti'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-Mevzû'a*²⁸¹ adlı eserinde zikretmiş olduğu yukarıdaki hadis hakkında pek çok râvînin düşmesinden dolayı mu'dal olduğunu ve bazı üstadlarının ise mevzû dediğini zikretmektedir.

2. Münker Hadis Manasında

Mu'dal lafzını eserlerinde yer verip ancak tanımlamayıp ve mu'dal lafzıyla; münker hadisi kast eden alimler arasında İbrâhîm b. Amr Duhaym (ö.245/859), Buhârî, Ebû Abdillâh ez-Zühî, Ebû İshâk el-Cûzcânî, Ebû Bişr ed-Dûlâbî (ö.310/923), İbn Adî el-Cürcânî, Ebü'l-Feth el-Ezdî ve Ebû Saîd en-Nakkâş (ö.414/1023) bulunmaktadır.

Ebû Saîd Abdurrahmân b. İbrâhîm b. Amr Duhaym el-Kureşî ed-Dimaşkî'nin mu'dal lafzını münker olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ دُحَيْمٍ فِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ تَمِيمِ السَّلْمِيِّ الدَّمَشْقِيِّ: لَهُ حَدِيثٌ مُعْضَلٌ، وَقَالَ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ: مُنْكَرُ الْحَدِيثِ عَنِ الزُّهْرِيِّ.

Mizzî'nin *Tehzîb fî esmâi'r-ricâl*'inde²⁸² zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre İbrâhîm b. Amr Duhaym, Abdurrahmân b. Yezîd b. Temîm es-Sülemî ed-Dimaşkî'nin mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Zehebî, *Mîzân fî nakdi'r-ricâl* eserinde²⁸³ İbrâhîm b. Amr Duhaym'ın Abdurrahmân b. Yezîd b. Temîm es-Sülemî ed-Dimaşkî'nin hadisleri hakkında münker ifadesini kullandığını nakletmektedir.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî'nin mu'dal lafzını münker olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

عَمَرَ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ عَاصِمٍ، وَلَمْ يَذْكَرْ سَمَاعًا مِنْ عَاصِمٍ، مُعْضَلُ الْحَدِيثِ رَوَى عَنْهُ أَبُو نَعِيمٍ وَمُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ.

²⁸¹ İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûruddin Ali b. Muhammed b. Ali el-Kinânî ed-Dimaşkî, *Tenzîhü's-şerîa ti'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf ve Abdullah Muhammed es-Sıddîk, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2.bs., 1401/1981, I, 226.

²⁸² Mizzî, *Tehzîb*, XVII, 483.

²⁸³ Zehebî, *Mîzân*, II, 598.

Buhârî'nin *et-Târîhu's-sagîr*'inde²⁸⁴ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre Buhârî, Ömer b. Gıyâs el-Kûfî'nin mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*'de²⁸⁵ ise Ömer b. Gıyâs el-Kûfî'nin hadislerinin münker olduğunu söylemektedir.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahyâ b. Abdillâh ez-Zühlî en-Nîsâbü'rî'nin mu'dal lafzını münker olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ الْحَرَّابِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ هُبَيْرَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ: قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْتَكِفُ فَيَمُرُّ بِالْمَرِيضِ فِي الْبَيْتِ فَيُسَلِّمُ عَلَيْهِ وَلَا يَقِفُ. قَالَ: وَهَذَا مُعْضَلٌ لَا وَجْهَ لَهُ، إِنَّمَا هُوَ فِعْلٌ عَائِشَةَ، لَيْسَ ذِكْرُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هَذَا الْحَدِيثِ فِي شَيْءٍ، وَهَذَا الْوَهْمُ مِنْ ابْنِ هُبَيْرَةَ فِيمَا نَرَى، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

İbn Hacer'in *Nüket*'inde²⁸⁶ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisten anlaşıldığına göre Zühlî, senesinde peş peşe iki râvînin düşmemesine ve münker ve bâtıl olmasına rağmen bu hadis için mu'dal hadis terimini kullanmıştır. Bu hadisin Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) değil, Hz. Âişe'nin (r.a) bir fiili olduğu ve buradaki vehmin Abdullah b. Lehîa'dan kaynaklandığını söylemiştir.

Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî'nin mu'dal lafzını münker olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الَّذِي يَرَوِي عَنْهُ أَبُو عَقِيلٍ التَّقْفِيُّ أَحَادِيثُهُ مُنْكَرَةٌ، حَدِيثُهُ فِي الرَّاسِخِينَ فِي الْعِلْمِ حَدِيثٌ مُعْضَلٌ الَّذِي حَدَّثَنِي بِهِ نَعِيمُ بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا فَيَاضُ الرَّقِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الْأَوْدِيُّ حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ وَأَبُو الدَّرْدَاءِ وَأَبُو أَمَامَةَ ذَكَرُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَدْكَرَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَدِيثٍ يَحْزُ فِي قَلْبِي.

²⁸⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târîhu's-sagîr*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyid, Daru'l-Marife, Beyrut, 1.bs., 1406/1986, II, 236.

²⁸⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, nşr. Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad, t.y., VI, 185.

²⁸⁶ İbn Hacer, *Nüket*, II, 575.

Cûzcânî'nin *Ahvâlü'r-ricâl*'inde²⁸⁷ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisten anlaşıldığına göre Cûzcânî, senesinde peş peşe iki râvînin düşmemesine rağmen bu hadis için hem münker hem de mu'dal hadis terimini kullanmıştır. İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî bu hadisin münker olduğunu söylemektedir.²⁸⁸

Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî'nin mu'dal lafzını "münker hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

وَرَوَى أَبُو صَالِحٍ الرَّاسِبِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَرْوَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ أَبِي حَلْبَسٍ خُلَيْدِ بْنِ دَعْلَجٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَضَرْتَهُ الْوَفَاةُ فَكَانَتْ وَصِيَّتُهُ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ كَانَتْ كَقَارَةٍ لَمَّا نَزَلَ بِهِ خَيْرُ زَكَاتِهِ فِي حَيَاتِهِ.» قَالَ أَبُو بَشِيرٍ: هَذَا حَدِيثٌ مُعْضَلٌ يَكَادُ أَنْ يَكُونَ بَاطِلًا.

Dûlâbî'nin *el-Künâ ve'l-Esmâ'* adlı²⁸⁹ eserinde zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal ve neredeyse bâtil bir hadis olduğunu söylemektedir. Hadisin senesinde ki Bakıyye b. el-Velîd müdellis olarak, Ebû Halbes ise müchul olarak vasıflandırılmıştır.

Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürçânî'nin mu'dal lafzını "münker" için kullandığına şu örnek verilebilir:

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ الْبَيْرَازِيُّ، حَدَّثَنَا زَيْدَانُ بْنُ عَبْدِ الْغَفَارِ الطَّلِبَالِسي، حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ دَاوُدَ الْكُوفِيُّ قَالَ حَفِظْتُهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ صَالِحٍ، عَنِ لَيْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا صَلَّى خَلْفَ الصَّفِّ وَحَدَهُ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعِيدَ. قَالَ ابْنُ عَدِي: وَهَذَا بِهَذَا الْإِسْنَادِ مُعْضَلٌ، لَا يَرَوِيهِ غَيْرُ حَمَادِ بْنِ دَاوُدَ، هَذَا وَلَيْسَ بِالْمَعْرُوفِ.

²⁸⁷ Cûzcânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1403/1983, s.163.

²⁸⁸ Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîî, *Cem'u'l-cevâmi'*, nşr. Ezher, Daru's-Saâde, 1437/2015, XIX, 166.

²⁸⁹ Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ'*, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1421/2000, II, 484.

İbn Adî 'in *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*'inde²⁹⁰ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisten anlaşıldığına göre İbn Adî, senesinde peş peşe iki râvînin düşmemesine rağmen bu hadis için mu'dal hadis terimini kullanmıştır. İbn Adî, Hammâd b. Dâvud'dan başka kimsenin bu hadisi bu isnadla rivayet etmediğini ve bu hadisin marûf olmadığını dile getirmektedir.

Ebü'l-Feth Muhammed b. Hüseyin b. Ahmed el-Ezdî el-Mevsilî'nin mu'dal lafzını münker olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

قَالَ الْأَزْدِيُّ: مُنْكَرُ الْحَدِيثِ جَدًّا، رَوَى عَنْ مَالِكِ ابْنِ دِينَارٍ أَحَادِيثَ مَعَاوِيلَ.

İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'inde²⁹¹ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre; Ebü'l-Feth el-Ezdî, Muhammed b. Abdillâh b. Ziyâd, Ebû Seleme el-Ensârî el-Basrî'nin Mâlik b. Dînâr'dan mu'dal hadisler rivayet ettiğini ve çok münker hadisler rivayet eden bir kişi olduğu söylemektedir. Mâlik b. Dînâr Ricâl kitaplarında Muhammed b. Abdillâh b. Ziyâd, Ebû Seleme el-Ensârî el-Basrî'nin hocaları arasında bulunmaktadır.²⁹² Burada Ebü'l-Feth el-Ezdî, mu'dal ve münker terimini aynı anda kullanmıştır.

Ebü Saîd Muhammed b. Ali b. Amr b. Mehdî, en-Nakkâş el-İsbahânî'nin mu'dal lafzını "münker" için kullandığına şu örnek verilebilir:

قَالَ أَبُو سَعِيدِ النَّقَّاشِ: عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ الْبَصْرِيُّ الْكَاهِلِيُّ: رَوَى عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَهَشَامِ بْنِ عُرْوَةَ الْمُعْضَلَاتِ.

Moğultay'ın *İkmâlü't-Tehzîb*'inde²⁹³ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre Ebû Saîd en-Nakkâş, Abbâd b. Kesîr es-Sekafî el-Basrî'in Ca'fer b. Muhammed ve Hişâm b. Urve'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Ca'fer b. Muhammed ve Hişâm b. Urve ricâl kitaplarında Abbâd b. Kesîr es-Sekafî el-Basrî'nin hocaları arasında bulunmaktadır.²⁹⁴ Zehebî Abbâd b. Kesîr es-Sekafî el-

²⁹⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 31-32.

²⁹¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 256.

²⁹² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 256.

²⁹³ Moğultay, *İkmâlü't-Tehzîb*, VII, 179.

²⁹⁴ Mizzî, *Tehzîb*, XIV, 145-146.

Basrî'in Ca'fer b. Muhammed ve Hişâm b. Urve'den münker hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.²⁹⁵

3. Mevzû Hadis Manasında

Mu'dal lafzını eserlerinde yer verip ancak tanımlamayıp ve mu'dal lafzıyla; mevzû hadisi kast eden alimler arasında Ebû Ca'fer el-Ukaylî (ö.322/934), İbn Hibbân, Dârekutnî, İbn Hazm (ö.456/1064) bulunmaktadır.

Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî'nin mu'dal lafzını mevzû olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ وَعَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، قَالَا حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يَزِيدَ الشَّيْبَانِي، قَالَ عَلِي الرَّفَّاءُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، سَمِعْتُ أَبَا وَائِلٍ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَةَ، قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ وَقَالَ عَلِيُّ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا بَالُ قَوْمٍ يُشْرَفُونَ الْمُتْرَفِينَ، وَيَسْتَحْفُونَ بِالْعَابِدِينَ، وَيَعْمَلُونَ بِالْقُرْآنِ مَا وَافَقَ هَوَاهُمْ وَمَا خَالَفَ هَوَاهُمْ تَرَكُوهُ، فَعِنْدَ ذَلِكَ يُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَيَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ، يَسْعَوْنَ فِيمَا لَا يُدْرِكُ بَعِيرٍ سَعْيٍ مِنَ الْقَدْرِ الْمَقْدُورِ وَالْأَجْلِ الْمَكْتُوبِ وَالرِّزْقِ الْمَقْسُومِ، أَلَا يَسْعَوْنَ فِيمَا لَا يُدْرِكُ إِلَّا بِالسَّعْيِ مِنَ الْجَزَاءِ الْمَوْفُورِ، وَالسَّعْيِ الْمَشْكُورِ، وَتِجَارَةِ الَّتِي لَا تَبُورُ. «عُمَرُ بْنُ يَزِيدَ الشَّيْبَانِي الرَّفَّاءُ شَيْخٌ بَصْرِيٌّ مَجْهُولٌ بِالنَّقْلِ جَاءَ عَنْ شُعْبَةَ بِحَدِيثِ مُعْضَلٍ.

Ebû Ca'fer el-Ukaylî'nin *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*'inde²⁹⁶ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre Ebû Ca'fer el-Ukaylî, Ömer b. Yezîd eş-Şeybânî'nin Şu'be'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. İbn Adî bu hadisin bu isnadla batıl ve mevzû olduğunu söylemektedir.²⁹⁷

²⁹⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 93-94.

²⁹⁶ Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdulmutî Emin Kal'acî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984, III, 195-196.

²⁹⁷ İbn Hacer, *Lisân*, VI, 160.

Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî'nin mu'dal hadis terimini mevzû olan hadis için kullanmasına örnek olarak Meysere b. Abdirabbih el-Fârisî el-Basrî et-Terrâs hakkındaki sözü verilebilir:

مَيْسَرَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْفَارِسِيُّ مِنْ أَهْلِ دُورَقَ، كَانَ يَرُوي الْمَوْضُوعَاتِ عَنِ الْأَنْبِيَاءِ، وَيَضَعُ الْمَعْضَلَاتِ عَلَى التَّقَاتِ فِي الْحَثِّ عَلَى الْحَيْبِ وَالرَّجْرِ عَنِ الشَّرِّ.

İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn*'inde²⁹⁸ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre İbn Hibbân, Meysere b. Abdirabbih el-Fârisî el-Basrî et-Terrâs hakkında güvenilir kişilerden hayra teşvik eden ve şerden alıkoyan mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî'nin mu'dal lafzını mevzû olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

حَمَزَةُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَبُو يَعْلَى الطَّبْرِيُّ بِجُرْجَانَ. قَالَ الدَّارِقُطْنِيُّ: كَذَبَ وَحَدَّثَ بِالْمَعْضَلَاتِ.

Zehebî'nin *el-Muğnî fi'd-du'afâ*'sında²⁹⁹ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre Dârekutnî, Hamza b. İsmâîl b. Külsûm Ebî Ya'lâ et-Taberî'nin yalancı olduğunu ve mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Zehebî, *Mîzân fi nakdi'r-ricâl* eserinde³⁰⁰ Dârekutnî'nin Hamza b. İsmâîl b. Külsûm Ebî Ya'lâ et-Taberî'nin "yalancı" olduğu şeklindeki ifadesini nakletmektedir.

Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî'nin mu'dal lafzını mevzû olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

رُويَنَاهُ مِنْ طَرِيقِ أَفْلَتَ بْنِ خَلِيفَةَ، عَنْ جَسْرَةَ بِنْتِ دَجَاجَةَ، عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: «وَجِّهُوا هَذِهِ الْبُيُوتَ عَنِ الْمَسْجِدِ فَإِنِّي لَا أَحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنُبٍ»، وَآخِرُ رُويَنَاهُ مِنْ طَرِيقِ ابْنِ أَبِي غُنَيْبَةَ عَنْ أَبِي الْحَطَّابِ الْهَجْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْهَدَلِيِّ عَنْ جَسْرَةَ بِنْتِ دَجَاجَةَ حَدَّثْتَنِي أُمُّ سَلَمَةَ «أَنَّ

²⁹⁸ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 344.

²⁹⁹ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ*, thk. Nüreddin İtr, İhyâü't-Türasî'l İslâmî, Katar, 1407/1987, I, 283.

³⁰⁰ Zehebî, *Mîzân*, I, 605.

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: «أَلَا إِنَّ هَذَا الْمَسْجِدَ لَا يَحِلُّ الْجُنُبُ وَلَا حَائِضٌ إِلَّا لِلنَّبِيِّ وَأَزْوَاجِهِ وَعَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ». قَالَ عَلِيٌّ: وَهَذَا كَلُّهُ بَاطِلٌ: أَمَا أَفَلَتُ فَعَيْرٌ مَشْهُورٌ، وَلَا مَعْرُوفٌ بِالثَّقَّةِ، وَأَمَا مَحْدُوجٌ فَسَاقِطٌ يَرُوي الْمُعْضَلَاتِ عَنِ جَسْرَةٍ.

İbn Hazm'ın *el-Muhallâ*'sında³⁰¹ zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre İbn Hazm, bu hadislerin tamamının bâtil olduğunu ve Mahdûc ez-Zühli'nin Cesra bint Decâce'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Yukarıda görüldüğü gibi İbn Hazm, bâtil lafzıyla mu'dal lafzını aynı yerde kullanmıştır.

4. Metrûk Hadis Manasında

Mu'dal lafzını eserlerinde yer verip ancak tanımlamayıp ve mu'dal lafzıyla; metrûk hadisi kast eden alimler arasında Ebû Hâtim er-Râzî bulunmaktadır.

Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî'nin mu'dal lafzını metruk olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

حَدَّثَ مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ حُمَيْدَةَ صَاحِبَ الْفَرَائِضِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ وَهْبٍ، عَنْ أَنَسٍ أَحَادِيثَ مُعْضَلَةً تُشْبِهُ أَحَادِيثَ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِيَّاشٍ، وَلَا أَحْسِبُهُ سَمِعَ مِنْ أَنَسٍ شَيْئًا.

İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin *el-Cerh ve't-Ta'dîl*'inde³⁰² zikretmiş olduğu yukarıdaki ifadeden anlaşıldığına göre Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Hâlid Hammûye'nın İmrân b. Vehb'den onun da Enes b. Mâlik'den (r.a) rivayet ettiği hadislerin mu'dal olduğunu ve Ebân b. Ebî Ayyâş hadislerine benzediğini söylemektedir. İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin *el-Cerh ve't-Ta'dîl* adlı eserdeki

³⁰¹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî , *el-Muhallâ bi'l-Asâr*, thk. Abdülgaffâr Süleymân el-Bindârî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 3.bs., 1423/2003, I,400-401.

³⁰² İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, nşr. Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1371/1952, VI, 306.

ifadelerine³⁰³ ve ricâl kitaplarına baktığımızda Ebû Hâtim er-Râzî'nin Ebân b. Ebî Ayyâş hakkında metrûkü'l-hadis ifadesini kullandığını görmekteyiz.³⁰⁴

5. Ğarîb Hadis Manasında

Mu'dal lafzını eserlerinde yer verip ancak tanımlamayıp ve mu'dal lafzıyla; ğarîb hadisi kast eden alimler arasında Nesâî ve İbn Abdilberr bulunmaktadır.

Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî'nin mu'dal lafzını ğarîb olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ قَالَ: ثنا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: ثنا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: "مُتَعَتَانِ كَانَتَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْهَى عَنْهُمَا وَأَعَاقِبُ عَلَيْهِمَا، مُتَعَةُ النِّسَاءِ وَمُتَعَةُ الْحُجَّ." قال النسائي: "هذا حديث معضل، لا أعلم من رواه غير مكِّي، لا بأس به، لا أدري من أنبأني به."

İbn Hacer'in *Nüket*'inde³⁰⁵ başka âlimlerin kendi kitaplarında³⁰⁶ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisten anlaşıldığına göre Nesâî, senesinde peş peşe iki râvînin düşmemesine rağmen bu hadisin mu'dal hadis terimini kullanmış; bu hadisi İmam Mâlik'ten Mekki b. İbrâhîm'den başka kimsenin rivayet etmediğini zikretmiştir.

Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî'nin mu'dal lafzını ğarîb olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّهَا قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حَجَّةِ الْوُدَاعِ. فَأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ

³⁰³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 296.

³⁰⁴ Mizzî, *Tehzîb*, II, 22.

³⁰⁵ İbn Hacer, *Nüket*, II, 576.

³⁰⁶ Ebû Avâne, *Müsned*, II, 338, hadis no: 3349; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zühri en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdülhak, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1415/1994, II, 146, hadis no: 3846; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1424/2003, V, 465-466.

كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهِلِّلْ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ، ثُمَّ لَا يَحِلُّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا»، قَالَتْ: فَقَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ. فَلَمْ أَطْفُ بِالْبَيْتِ وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. فَشَكَوْتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: «انْقُضِي رَأْسَكَ وَامْتَشِطِي وَأَهْلِي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ»، قَالَتْ: فَفَعَلْتُ. فَلَمَّا فَضَيْنَا الْحَجَّ، أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصَّدِيقِ إِلَى التَّنْعِيمِ، فَاعْتَمَرْتُ... الحديث. وَكُلُّ مَنْ رَوَاهُ عَنْ مَالِكٍ بِتَمَامِهِ أَوْ مُخْتَصَرًا لَمْ يَرَوْهُ عَنْهُ إِلَّا بِإِسْنَادٍ وَاحِدٍ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ إِلَّا يَحْيَى (صَاحِبِنَا) فَإِنَّهُ رَوَاهُ بِإِسْنَادَيْنِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ وَعَنِ ابْنِ شَهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ فَأَعْضِلْ.

İmam Mâlik'in *Muvatta'*'da³⁰⁷ tahrîc ettiği yukarıdaki hadis hakkında İbn Abdilber, bu hadisi *Muvatta* râvîlerinden Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö.234/849)'den başka Abdürrahmân b. el-Kâsım tarikiyle rivayet etmediğini³⁰⁸ ve Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'in hadisinin mu'dal olduğunu dile getirmektedir.³⁰⁹

6. Mürsel Hadis Manasında

Mu'dal lafzını eserlerinde yer verip ancak tanımlamayıp ve mu'dal lafzıyla; mürsel hadisi kast eden alimler arasında Tirmizî, Beyhakî ve İbn Receb Hanbelî (ö.795/1393), bulunmaktadır.

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî'nin mürsel lafzını mu'dal hadis terimi ile aynı manada kullandığına şu örnek verilebilir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْكِنْدِيُّ الْكُوفِيُّ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ، أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُيَيْدَةَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا مَشَتْ أُمَّتِي بِالْمَطِيطِيَاءِ وَخَدَمَهَا أَبْنَاءُ الْمُلُوكِ أَبْنَاءُ فَارِسَ وَالرُّومِ سَلَطَ شِرَارُهَا عَلَى خِيَارِهَا.» قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ، وَقَدْ رَوَاهُ أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ حَدَّثَنَا بِذَلِكَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْوَاسِطِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ

³⁰⁷ Mâlik, *Muvatta*, I, 410-411, Hac, 74, hadis no: 223.

³⁰⁸ İbn Abdilber, *Temhîd*, VIII, 199.

³⁰⁹ İbn Abdilber, *Temhîd*, VIII, 202.

سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ، وَلَا يُعْرَفُ لِحَدِيثِ أَبِي مُعَاوِيَةَ،
عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَصْلًا، إِنَّمَا الْمَعْرُوفُ حَدِيثُ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَقَدْ رَوَى
مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ مُرْسَلًا، وَلَمْ يَذْكُرْ فِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ.

Tirmizî, *Sünen*'inde³¹⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisin senesinde iki râvîninin (Abdullah b. Dinâr ve Abdullah b. Ömer 'in) peşpeşe düşmesine rağmen, İmam Mâlik'in bu hadisi Yahyâ b. Saîd'den mürsel olarak rivayet ettiğini söylemektedir.

Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî'nin mu'dal lafzını mürsel olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ النَّجَّارِ بِالْكُوفَةِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ دُحَيْمٍ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ الْقَاضِي، ثنا
قَبِيصَةُ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "السُّرَّةُ مِنَ الْعَوْرَةِ" وَهَذَا لَا تَقُومُ بِهِ
الْحُجَّةُ؛ لِإِنْقِطَاعِهِ عَمَّا دُونَ التَّابِعِينَ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

Beyhakî'in *el-Hilâfiyyât beyne's-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe* adlı³¹¹ eserinde zikretmiş olduğu yukarıdaki hadiste tabîinin aşağısında olan râvînin düştüğünü söylemektedir. Zeylaî (ö.762/1360), Beyhakî'nin bu hadis hakkında mürsel ve mu'dal ifadesini kullandığını nakletmektedir.³¹²

Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî'nin mürsel hadis terimini mu'dal hadis terimi ile aynı manada kullandığına şu örnek verilebilir:

³¹⁰ Tirmizî, *Sünen*, IV, 526-527, Fiten, 74, hadis no: 2261.

³¹¹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne's-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe*, ed. Mahmûd b. Abdilfettâh Ebû Şezâ'l-Nehhâl, Ravza, Kahire, 1436/2015, III, 42.

³¹² Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetu'r-Reyhan, Beyrut, 1418/1997, I, 297.

عن مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ، قَالَ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ، حَدَّثَنَا طُعْمَةُ بْنُ عَيَّلَانَ الْجُعْفِيُّ، قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَأْخُذُ الرُّوحَ مِنْ بَيْنِ الْعَصَبِ وَالْقَصَبِ وَالْأَنَامِلِ، اللَّهُمَّ فَأَعِنِّي عَلَى الْمَوْتِ وَهَوْنَهُ عَلَيَّ».

İbn Receb Hanbelî'in *Câmi 'u'l-'ulûm ve'l-hikem fi şerhi hamsîne hadisen min cevâmi 'i'l-kelim* adlı eserinde³¹³ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadis hakkında mürsel hadis terimini kullanmıştır. Irâkî, bu hadisin mu'dal olduğunu ve senedinde sahâbî ve tabiînin düştüğünü zikretmektedir.³¹⁴

7. Mürsel Hadis Manasında

Mu'dal lafzını eserlerinde yer verip ancak tanımlamayıp ve mu'dal lafzıyla; mürsel-i hafî hadisi kast eden alimler arasında Ebû Bekr el-Esrem(ö.261/874-75), bulunmaktadır.

Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hânî el-Esrem et-Tâî'nin mu'dal lafzını mürsel-i hafî olan hadis için kullandığına şu örnek verilebilir:

روى الأعمش ومَنْصُور، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "اسْتَقِيمُوا لِقُرَيْشٍ مَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ، فَإِذَا لَمْ يَسْتَقِيمُوا لَكُمْ فَضَعُوا سِوْفَكُمْ عَلَى عَوَاتِقِكُمْ ثُمَّ أَيِّدُوا خَضْرَاءَهُمْ".
وهذا حديث معضل مخالف للأحاديث كلها.

Ebû Bekr el-Esrem, *Nâsihu'l-hadis ve mensûhuh* adlı³¹⁵ eserinde zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal ve bütün hadislere muhâlif olduğunu söylemektedir.

³¹³ İbn Receb el-Hanbelî, Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî, *Câmi 'u'l-'ulûm ve'l-hikem fi şerhi hamsîne hadisen min cevâmi 'i'l-kelim*, thk. Şuayb el-Arnâût ve İbrâhîm Bâcis, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 8.bs., 1419/1999, II, 357.

³¹⁴ Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân el-İrâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-ahbâr*, thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdilmaksûd, Mektebetü't-Tabariyye, Riyad, 1415/1995, II, 1209.

³¹⁵ Ebû Bekr Esrem, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hânî el-Esrem et-Tâî, *Nâsihu'l-hadis ve mensûhuh*, thk. Abdullah b. Hamdi el- Mensûr, y.e.y., y.y.y., 1419/1999, s.253.

Ebû Bekr el-Esrem'in Affân b. Müslim'den naklettiğine göre A'meş Sâlim'den, Sâlim de Sevbân'dan hadis işitmemiştir.³¹⁶

2.1.4. Mu'dal Hadis Kavramını En Çok Kullanan Muhaddisler

Her ne kadar mu'dal kavramını en çok kullanan ve en çok zikreden âlimi, Muhammed Kasım Gannam'ın iddia ettiği gibi³¹⁷; İbn Adî dese de bu kavramı İbn Hıbbân, İbn Adî'de yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Dolayısıyla en çok kullanan âlimler İbn Hıbbân ve İbn Adî olarak zikredilmelidir.

2.2. MU'DAL HADİS ÇEŞİTLERİ

1. Senedin başında iki veya daha fazla râvînin düştüğü mu'dal hadis.

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ مَالِكٌ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِالْحَيْضَةِ وَإِذَا لَمْ تَكُنْ حَيْضَةً فَمَا يَمْنَعُهَا أَنْ تُصِيبَهَا وَهِيَ تُصَلِّي وَتَصُومُ.»

İbn Abdilber, *Temhîd* adlı eserinde³¹⁸ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadiste, etbâu't-tâbiîninden olan İmam Mâlik hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir. Bu hadiste senedin başından Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) kadar iki veya ikiden fazla düşmüştür.

2. Senedin ortasında iki veya daha fazla râvînin düştüğü mu'dal hadis.

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

³¹⁶ Ebû Bekr Esrem, *Nâsihu'l-hadis ve mensûhuh*, s.253.

³¹⁷ Gannam, "*el-Hadisü'l-Mu'dal*", s. 87.

³¹⁸ İbn Abdilber, *Temhîd*, XVI, 71.

قَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ: عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَتَى الْغَائِطَ وَهُوَ فِي سَفَرٍ، ثُمَّ اسْتَطَابَ بِالْمَاءِ بَيْنَ رِاحِلَتَيْنِ، قَالَ: فَجَعَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضْحَكُونَ وَيَقُولُونَ: يَتَوَضَّأُ كَمَا تَتَوَضَّأُ الْمَرْأَةُ. هَذَا مُنْقَطِعٌ، بَلْ مُعْضَلٌ بَيْنَ الزُّهْرِيِّ وَعُمَرَ

İbn Kesîr'in *Müsnedü'l-fârûk emîri'l-mü'minîn Ebî Hafs 'Ömer b. Hattâb ve akvâlühü 'alâ ebvâbi'l-ilm* adlı³¹⁹ eserinde zikretmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu, Ma'mer ve Zührî arasındaki râvîlerin düştüğünü dile getirmektedir.

3. Etbâu't-tâbiîn (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği mu'dal hadis. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَجْرُكُمْ عَلَى الْفُتْيَا، أَجْرُكُمْ عَلَى النَّارِ.»

Dârimî'nin *Sünen*'inde³²⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, etbâu't-tâbiîn tabakasından olan Ubeydullah b. Ebî Ca'fer³²¹ hadisi (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir. Bu hadiste Peygamberimiz (s.a.v) ile Ubeydullah b. Ebî Ca'fer arasında iki veya ikiden fazla düşmüştür.

4. Etbâu't-tâbiîninden aşağıdaki râvînin sahâbîden rivayet ettiği mu'dal hadis.

Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

³¹⁹ İbn Kesîr, *Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfî, Müsnedü'l-fârûk emîri'l-mü'minîn Ebî Hafs 'Ömer b. Hattâb ve akvâlühü 'alâ ebvâbi'l-ilm*, thk. İmâm b. Ali b. İmâm, Daru'l-Felâh, Feyyûm, 1.bs., 1430/2009, I, 135.

³²⁰ Dârimî, *Sünen*, I, 258-259, Mukaddime, 20, hadis no: 159.

³²¹ Cudey', *Tahrîr*, II, 922.

أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ بْنُ أَبِي عَمْرٍو، حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ عَفَّانَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ مُبَارَكٍ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ قَيْسٍ الْمَارِيَّ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ أَبِيضَ بْنِ حَمَّالٍ : أَنَّهُ اسْتَقَطَعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِلْحَ الَّذِي بِمَأْرَبَ، فَأَرَادَ أَنْ يُقَطِّعَهُ إِيَّاهُ فَقَالَ رَجُلٌ : إِنَّهُ كَالْمَاءِ الْعِدِّ، فَأَبَى أَنْ يُقَطِّعَهُ.

Beyhakî'nin *Sünen*'inde³²² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Yahyâ b. Kays'la sahâbî olan Ebyad b. Hammâl (r.a) arasında üç tane râvî düşmüştür. Beyhakî es-Sünenü's-sağîr eserinde³²³ bu hadiste düşen üç râvînin (Sümâme b. Şerâhîl, Sümeyye b. Kays ve Şümeyr b. Abdilmedân) olduğunu zikretmektedir.

5. Etbâu't-tâbiînün daha aşağısı olan râvînin (عَنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) veya (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği mu'dal hadis. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ الْبُخَارِيُّ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ وَخَازِنٌ وَاللَّهُ يُعْطِي.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde³²⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, etbâ'u etbâi't-tâbiînünden olan Buhârî, hadisin senedinin tamamını zikretmeksizin doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiştir.

6. Fakihlerin ve diğer musanniflerin (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) diyerek doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet ettiği mu'dal hadis. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

قَالَ: الشَّافِعِيُّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يُصَلِّي أَحَدُكُمْ فِي التَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِهِ مِنْهُ شَيْءٌ " فَدَلَّ أَنْ لَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يُصَلِّيَ إِلَّا لِابْتِسَاءٍ إِذَا قَدَرَ عَلَى مَا يَلْبَسُ.

³²² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 247, İhyâu'l-Mevât, 11, hadis no: 11829.

³²³ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, thk. Abdulmutî Emin Kal'acı, Dâru'l-Vefâ li't-Tibâa ve'n-Neşr, Mansura(Mısır), 1409/1989, II, 328-329, Büyü', 65, hadis no: 2195.

³²⁴ Buhârî, *Sahîh*, III, 1133, el-Humus, 7. (Bab başlığında).

Beyhakî'nin *Sünen*'inde³²⁵ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, etbâu't-tâbiîninden ve Şafîî mezhebinin kurucusu olan İmam Şafîî, hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir. Bu hadiste Peygamberimiz (s.a.v) ile İmam Şafîî arasında iki veya ikiden fazla düşmüştür.

7. Râvînin imam Mâlik gibi (بَلَّغِي) diyerek rivayet ettiği mu'dal hadis. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

مَا أَخْرَجَ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَوَادٍ، قَالَ بَلَّغِي أَنْ الْمِصْبَاحَ طَفِيءٌ فَاسْتَرْجِعِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كُلُّ مَا سَاءَكَ مُصِيبَةٌ.

Süyûtî'in *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* adlı eserinde³²⁶ zikretmiş olduğu yukarıdaki hadiste, etbâu't-tâbiînin büyüklerinden olan Abdülazîz b. Ebî Revvâd (ö.159/776)³²⁷ hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir. Bu hadiste Peygamberimiz (s.a.v) ile Abdülazîz b. Ebî Revvâd arasında iki veya ikiden fazla düşmüştür.

8. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ve sahâbînin isminin düştüğü mu'dal hadis. Bu çeşit hadise şu örnek verilebilir:

مَا رَوَيْنَاهُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: يُقَالُ لِلرَّجُلِ فِي الْقِيَامَةِ عَمِلْتَ كَذَا وَكَذَا، فَيَقُولُ مَا عَمِلْتُهُ. فَيُخْتَمُ عَلَيْهِ فِيهِ، فَيَنْطِقُ جَوَارِحُهُ أَوْ قَالَ: يَنْطِقُ لِسَانُهُ فَيَقُولُ جَوَارِحِهِ: أَبَعْدَكُنَّ اللَّهُ مَا خَاصَمْتَ إِلَّا فِيكُنَّ.

Hâkim en-Nîsâbûrî³²⁸ ve İbnü's-Salâh³²⁹ bu hadisin mu'dal olduğunu ve başka bir yolda mevsûl bir şekilde³³⁰ geldiğini söylemektedir. A'meş, bu hadiste Peygamber

³²⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 316, Salât, 306, hadis no: 3203.

³²⁶ Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şafîî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, nşr. Daru'l-Fikr, Beyrut, 1432/2011, I, 380.

³²⁷ Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-kütübi's-sitte*, I, 655.

³²⁸ Hâkim, *Ma'rife*, s.197.

³²⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.61.

³³⁰ Müslim, *Sahîh*, II, 1356, Zühd ve Rakâik, 53, hadis no: 17 (2969).

Efendimiz'i (s.a.v) ve sahâbî olan Enes b. Mâlik'i (r.a) düşürüp³³¹ hadisi doğrudan Şa'bi'den rivayet etmiştir.

Bu çeşit hadisin mu'dal sayılabilmesi için hadisin Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) müsned bir şekilde³³² ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) dışındaki kimseye nisbet edilmesi mümkün olan bir nasla gelmesi şartı konulmuştur.³³³

2.3. MU'DAL HADİSİN HÜKMÜ

2.3.1. Mu'dal Hadisin Genel Hükmü

Ebû Abdillâh el-Cûzekânî (ö.543/1148), mu'dal hadisin munkatı'dan, munkatı' hadisin de mürsel hadisten daha düşük derecede olduğunu ve mürsel hadisin ise kendilerince delil gösterilmediğini dile getirmiştir.³³⁴

İbn Hacer, munkatı' hadis de eğer inkıtâ senedin bir yerinde olursa mu'dal hadis munkatı' hadisten daha düşük derecede olduğunu, inkıtâ senedin iki veya daha fazla yerinde olursa munkatı' hadisle mu'dal hadis durum bakımında eşit olacağını dile getirmiştir.³³⁵ Hadisin senedinde iki veya ikiden fazla râvînin düşürülmesi düşürülen râvîlerin bulunmasını zorlaştırmaktadır.³³⁶ Bu düşürülen râvîlerde adâlet

³³¹ İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.61; İbn Cemâa, **Menhel**, s.47; Zekeriyâ el-Ensârî, **Fethu'l-Bâkî**, I, 208; Zürkânî, **Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye**, s.156.

³³² İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-hadis**, s.60; Aynî, **Şerhu'l-Elfiyye**, s.108; Sehavî, **Kitâbü'l-Ğâye**, s.215; Süyûtî, **Tedrîb**, I, 243; San'ânî, **Tavdîh**, I, 483; Cezairî, **Tevcih**, I, 406; Ebû Şehbe, **el-Vasît**, s.291; Gavri, **Medhal**, s.743; Esyûbî, **Şerhu'l-Elfiyye**, I, 115.

³³³ Bikaî, **en-Nüketü'l-vefiyye**, I, 407-408; Ebû Şehbe, **Vasît**, s.290; Esyûbî, **Şerhu'l- Elfiyye**, I, 115.

³³⁴ Cûzekânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm b. Hüseyin el-Hemedânî el-Cûzekânî, **el-Ehâdisü'l-ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr**, nşr. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Firyevâî, Daru's-Sumay'î, Riyad, 1422/2002, I, 12; Zerkeşî, **Nüket**, II, 20-21; İbnü'l-Mülakkın, **Mukni'**, I, 148; İbn Hacer, **Nüket**, II, 581; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 285; Zürkânî, **Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye**, s.155; San'ânî, **Tavdîh**, I, s.487; Hasan Muhammed Meşşât, **Takrîrâtüs-Seniyye Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî Mustalahi'l-Hadis**, thk. Fevâz Ahmed Zimirlî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1406/1986, s.70; Subhî es-Sâlih, **Ulûmu'l Hadis**, s.170; Gavri, **Medhal**, s.745; Esyûbî, **Şerhu'l-Elfiyye**, I, 116; Abdülkerîm b. Abdullah el-Hudayr, **el-Hadisü'z-za'if ve hükmü'l-ihcâc bihî**, Daru'l-Menhec, Riyad, 1.bs., 1425/2004, s.91.

³³⁵ İbn Hacer, **Nüket**, II, 582; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 285; San'ânî, **Tavdîh**, I, s.487; Subhî es-Sâlih, **Ulûmu'l Hadis**, s.170; Esyûbî, **Şerhu'l-Elfiyye**, I, 116.

³³⁶ Bikaî, **en-Nüketü'l-vefiyye**, I, 405; Cudey', **Tahrîr**, II, 922.

sıfatı olup olmadığı bilinmediği için hadis zayıf kabul edilmiştir.³³⁷ Eğer ki mu'dal hadis, başka bir yolla kendisi gibi zayıf veya daha güçlü bir senedle gelirse, zayıflık derecesinden hasen derecesine çıkar. O zaman makbûl hadis olarak kabul edilir.³³⁸

2.3.2. İmam Mâlik'in Belağâtının Hükümü

Ebû Nasr es-Siczi râvînin imam Mâlik gibi (بَلَّغِي) diyerek rivayet ettiği hadisi mu'dal hadis olarak kabul etmektedir.³³⁹

İbn Hacer, İmam Mâlik'in (بَلَّغِي) diyerek rivayet ettiği hadisleri mu'dal hadis değilde senedinde müphem râvî bulunan muttasıl hadis diye beyan etmektedir.³⁴⁰ Bazı âlimler³⁴¹ İmam Mâlik'in (بَلَّغِي) diyerek rivayet ettiği hadisleri mu'dal hadis olarak kabul etmektedir.

İbn Abdilber, Muvatta'da bulunan bütün munkatı', mürsel ve mu'dal hadisleri muvsûl bir şekilde *Temhîd* kitabında zikretmiştir. Muvatta'da (بَلَّغِي) diyerek rivayet edilen toplam hadis sayısı atmış bir tanedir. İbn Abdilber bunların dördü hariç tümünü mevsûl bir şekilde kitabında yer vermiştir.³⁴² İbnü's-Salâh, İbn Abdilber'in mevsûl olarak zikretmediği bu dört hadisi kitabında mevsûl bir şekilde zikretmiştir. İbnü's-Salâh bu hadislerin iki tanesinin zayıf, birisinin sahih ve diğerinin de hasen olduğunu söylemektedir.³⁴³ İbn Abdilber'in mevsûl olarak kitabında zikretmediği dört hadis şunlardır:

Birinci Hadis

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، أَنَّهُ بَلَّغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنِّي لَأَنْسَى أَوْ أَنْسَى لِأَنْسَى.»

³³⁷ Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.356.

³³⁸ Gavri, *Medhal*, s.745.

³³⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s.60; Zürkânî, *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye*, s.154; Leknevî, *Zaferü'l-emânî*, s.355; Cezairî, *Tevcih*, I, 406; Mehmet Efendioğlu, "Mu'dal", *DİA*, İstanbul, 1426/2005, XXX, 356.

³⁴⁰ İbn Hacer, *Nüket*, II, 582.

³⁴¹ Süyûtî, *Tedrib*, I, 241.

³⁴² Süyûtî, *Tedrib*, I, 242; Cezairî, *Tevcih*, I, 408.

³⁴³ Cezairî, *Tevcih*, II, 917, 927.

İmam Mâlik'in *Muvatta'* da³⁴⁴ tahrîc ettiği yukarıdaki hadiste görüldüğü gibi İmam Mâlik hadisi (بَلَّغِي) siğasıyla rivayet etmektedir. Kendisi hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir. İbn Abdilber, bu hadisin başka bir yoldan müsned ve mürsel bir şekilde gelmediğini zikretmektedir.³⁴⁵ İbnü's-Salâh bu hadisin başka bir yoldan tam manasıyla gelmediğini, "ceyyid" bir senedle geldiğini ve sahih olduğunu söylemektedir.³⁴⁶

İkinci Hadis

وَحَدَّثَنِي زِيَادٌ، عَنْ مَالِكٍ، أَنَّهُ سَمِعَ مَنْ يَتَّقُ بِهِ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرِيَ أَعْمَارَ النَّاسِ قَبْلَهُ. أَوْ مَا شَاءَ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ. فَكَأَنَّهُ تَقَاصَرَ أَعْمَارُ أُمَّتِهِ أَنْ لَا يَبْلُغُوا مِنَ الْعَمَلِ، مِثْلَ الَّذِي بَلَغَ غَيْرُهُمْ فِي طُولِ الْعُمُرِ، فَأَعْطَاهُ اللَّهُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ، خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ»

İmam Mâlik'in *Muvatta'* da³⁴⁷ tahrîc ettiği yukarıdaki hadiste görüldüğü gibi, İmam Mâlik, hadisi İştittiği kişi zikretmeksizin doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir. İbn Abdilber, bu hadisin başka bir yoldan müsned ve mürsel bir şekilde gelmediğini zikretmektedir.³⁴⁸ İbnü's-Salâh bu hadisin başka bir yoldan tam manasıyla gelmediğini, sahih olmayan bir yolla geldiğini ve zayıf olduğunu söylemektedir.³⁴⁹

Üçüncü Hadis

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قَالَ: آخِرُ مَا أَوْصَانِي بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ وَضَعْتُ رِجْلِي فِي الْغَرْزِ أَنْ قَالَ: «أَحْسِنِ خُلُقَكَ لِلنَّاسِ يَا مُعَاذُ بْنَ جَبَلٍ»

İmam Mâlik'in *Muvatta'* da³⁵⁰ tahrîc ettiği yukarıdaki hadiste görüldüğü gibi İmam Mâlik, hadisi sahâbî olan Muâz b. Cebel'den (r.a) doğrudan rivayet etmektedir.

³⁴⁴ Mâlik, *Muvatta*, I, 100, Sehv, 1, hadis no: 2.

³⁴⁵ Mâlik, *Muvatta*, I, 100.

³⁴⁶ Cezairî, *Tevcih*, II, 917, 927.

³⁴⁷ Mâlik, *Muvatta*, I, 321, İtikâf, 6, hadis no: 15.

³⁴⁸ İbn Abdilber, *Temhid*, XXIV, 373.

³⁴⁹ Cezairî, *Tevcih*, II, 917, 927.

³⁵⁰ Mâlik, *Muvatta*, II, 902, Hüsnü'l-Hulk, 1, hadis no: 1.

İbn Abdilber, bu hadisin başka bir yoldan müsned bir şekilde gelmediğini ve senesinde inkitâ olduğunu zikretmektedir.³⁵¹ İbnü's-Salâh bu hadisin başka bir yoldan tam manasıyla gelmediğini, ceyyid bir tarikle geldiğini ve hasen olduğunu söylemektedir.³⁵²

Dördüncü Hadis

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: «إِذَا أَنْشَأَتْ بَجْرِيَّةٌ ثُمَّ تَشَاءَمَتْ، فَتَلِكَ عَيْنٌ غُدَيْقَةٌ»

İmam Mâlik, *Muvatta*'da³⁵³ tahrîc ettiği yukarıdaki hadisi hadisi (بَلَغَهُ) siğasıyla rivayet etmektedir. İbn Abdilber, bu hadisin İmam Şafî hariç *Muvatta* dışında başka bir yolla rivayet edilmediğini, İmam Şafî'nin rivayet ettiği hadisin senesinde bulunan İbrâhîm b. Muhammed Ebî Yahyâ'nın metrûkü'l-hadis olduğunu, kaderlik ve rafizilikle itham edildiğini zikretmektedir.³⁵⁴ İbnü's-Salâh bu hadisin başka bir yoldan tam manasıyla fakat sabit olmayan bir şekilde geldiğini ve zayıf olduğunu söylemektedir.³⁵⁵

2.4. MU'DAL HADİSLE MUALLAK VE MÜRSEL HADİS TERİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Burada mu'dal hadisle muallak ve mürsel hadis terimleri arasındaki ilişkiye değinilecektir.

1. Mu'dal Hadisle Muallak Hadis Arasındaki İlişki

İbn Hacer'in dediği gibi muallak hadisle mu'dal hadis arasında umûm ve husûs min vech vardır.³⁵⁶ Yani senedin başında peş peşe olmak şartıyla iki ve ikiden fazla

³⁵¹ İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIV, 300.

³⁵² Cezairî, *Tevcih*, II, 917, 927.

³⁵³ Mâlik, *Muvatta*, I, 192, İstiskâ, 3, hadis no: 5.

³⁵⁴ İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIV, 377.

³⁵⁵ Cezairî, *Tevcih*, II, 917, 927.

³⁵⁶ İbn Hacer, *Nüzhe*, s. 98; Münâvî, *Şerhu şerhi'n-Nuhbe*, I, 333.

râvî düşerse, bu hadise hem muallak hadis hem de mu'dal hadis denir. Fakat senedin başında bir râvî düşerse bu hadise sadece muallak hadis denir. Eğer senedin ortasında veya sonunda peş peşe olmak şartıyla iki veya ikiden fazla râvî düşerse, bu hadise sadece mu'dal hadis denir.³⁵⁷

2. Mu'dal Hadisle Mürsel Hadis Arasındaki İlişki

Küfe ehli, tabiînin ve etbâu't-tâbiînin Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmiş olduğu hadisi mürsel hadis olarak kabul etmişlerdir .³⁵⁸Bazı fıkıh ve usûl-ü fıkıh kitaplarında munkatı' ve mu'dal hadisi mürsel hadis olarak kabul edilmiştir.³⁵⁹ Mu'dal hadis bilindiği üzere; peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadise denir.³⁶⁰ Eğer tabiîn senedde iki veya daha fazla kişiyi düşürüp, doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etse, bu hadise hem mürsel hadis hem de mu'dal hadis denir.

2.5. MU'DAL HADİSİN TESPİTİ

Bir hadisin mu'dal olup olmadığının tespiti için bazı görüşler beyan edilmiştir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

1. Râvînin i'dâlda bulunduğunu söylemesiyle hadisin mu'dal olduğu bilinir.
2. İsnadların karşılaştırılması suretiyle hadisin mu'dal olduğu bilinir.
3. Râvîye hadisi şeyhinden işitip işitilmediği sorulduğunda işitmediğini ve şeyhi ile kendisi arasında iki kişinin olduğunu söylemesiyle hadisin mu'dal olduğu bilinir. Mesela: Süfyan b. Uyeyne'ye:

³⁵⁷ Âdil, **el-Kavlü'l-latif**, 43; Gavrî, **Medhal** s.745.

³⁵⁸ Hâkim, **Ma'rife**, s.171; Hâkim, **Medhal**, s.108.

³⁵⁹ Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 241-242.

³⁶⁰ Irâkî, **Tabsıra**, I, 216; **Takyîd**, s.65; İbn Hacer, **Nüzhe**, s.102; Bikaîf, **en-Nüketü'l-vefiyye**, I, 400; Aynî, **Şerhü'l-Elfiyye**, s.107-108; Sehavî, **Fethu'l-mugîs**, I, 280; Süyûtî, **Tedrib**, I, 241; Ali el-Kârî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, s.409; Münâvî, **Şerhu şerhi'n-Nuhbe**, I, 333; Dihlevî, **Mukaddime fî usûli'l-hadîs**, s.44; Zürkânî, **Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye**, s.154; San'ânî, **Tavdîh**, I, 478-479; **İsbâlû'l-matar**, s.260; Leknevî, **Zaferü'l-emânî**, s.354-355; Kâsımî, **Kavâi'dü't-tahdîs**, s.130; Cezairî, **Tevcih**, I, 406-407; Tehânevî, **Kavâ'id**, s.41; Meşşât, **et-Takrîrâtüs-seniyye**, s.69; Ebû Şehbe, **el-Vasît**, s.290; Subhî es-Sâlih, **Ulûmü'l-hadis**, s.169; Itr, **Menhec**, s.368; Gavrî, **Medhal**, s.743; Esyûbî, **Şerhu'l-Elfiyye**, I, 113; Hamdi Osman, **Muharrar**, s.195.

-Sen Zührî'den rivayet ettiğin bu hadisi bizzat Zührî'den işittin mi? Diye soruldu. İbn Uyeyne:

-Hayır, ondan işitmedim. Hatta ondan işiten de işitmedim, cevabını verdi.³⁶¹

4. Âlimlerin, râvînin bu hadisi şeyhinden işitmediğini ve şeyhi ile kendisi arasında iki kişinin olduğunu söylemesiyle hadisin mu'dal olduğu bilinir.

5. Terâcim ve tarih kitaplarına bakılarak râvî ile şeyhinin doğum, ölüm, yolculuk, öğrencilerine ve şeyhlerine bakılarak karşılaşmış karşılaşmadığı, işitip işitmediği bilinir.³⁶²

6. Râvî ile hadisi rivayet ettiği kişi arasında uzun zaman diliminin olmasıyla hadisin mu'dal olduğu bilinir.

2.6. MU'DAL HADİSİN ÇOK BULUNDUĞU ESERLER

Mu'dal hadisin en çok bulunduğu eserlerin İbn Ebi'd-Dünyâ'nın eserleri ve Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'i olduğu belirtilmektedir.³⁶³ Burada İbn Ebi'd-Dünyâ ve Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde geçen mudal hadis örneklerine yer verilecektir:

1. İbn Ebi'd-Dünyâ'nın eserleri

Hadis âlimlerin İbn Ebi'd-Dünyâ'nın eserlerinde mu'dal hadislerin çok bulunduğu sözlerine³⁶⁴ binaen burada İbn Ebi'd-Dünyâ'nın bazı eserlerinde geçen mu'dal hadislerden örnekler takdim edilmesi uygun olacaktır:

Birinci Hadis

---

³⁶¹ Hâkim, **Ma'rif**, s.130.

³⁶² Cudey', **Tahrîr**, II, 922.

³⁶³ Süyûtî, **Tedrîb**, I, 244.

³⁶⁴ Süyûtî, **Tedrîb**, I, 244.

حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ، عَنِ الصَّلْتِ بْنِ حَكِيمٍ، قَالَ: حَدَّثْتُ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَوَّادٍ، قَالَ: "بَلَّغَنِي أَنَّ اللَّهَ إِذَا قَالَ لِأَهْلِ النَّارِ: {اٰخَسُّوْا فِیْهَا وَلَا تُكَلِّمُوْنَ} «عَادَتْ وُجُوهُهُمْ قَطَعَ حَمٍ لَيْسَ فِيْهَا أَفْوَاهٌ وَلَا مَنَآخِرٌ، يَتَرَدَّدُ النَّفْسُ فِيْ أَجْوَافِهِمْ، لَا تَجِدُ إِلَى الْخُرُوجِ مَسَآغًا.»

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *Sıfatü'n-nâr* adlı kitabında³⁶⁵ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Salt b. Hakîm seneddeki Peygamberimiz (s.a.v) ve sahâbî olan Huzeyfe'yi (r.a) düşürerek hadisi Abdülazîz b. Ebî Revvâd'a dayandırarak rivayet etmiştir. İbn Ebi'd-Dünyâ bu hadisi başka bir yoldan mevsûl bir şekilde kitabında rivayet etmiştir.³⁶⁶

İkinci Hadis

حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَبِيبٍ، نا شُعَيْبُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رَوَّادٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَظَرْتُكَ إِلَيْهِمَا، وَنَظَرْتُهُمَا إِلَيْكَ، وَضَحَّكَتُ إِلَيْهِمَا، وَضَحَّكَهُمَا إِلَيْكَ، أَفْضَلُ مِنْ تَحْطُمِ السِّیُوفِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ.»

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *Mekârimü'l-ahlâk* adlı kitabında³⁶⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Abdülazîz b. Ebî Revvâd etbâu't-tâbiînin tabakasından olup³⁶⁸ hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، نا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، نا عَتَّابُ بْنُ بَشِيرٍ، عَنْ خُصَيْفٍ، قَالَ: "رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ اخْتَلَفَ عَلَيْنَا فِي التَّشْهُدِ، قَالَ: «عَلَيْكَ بِتَشْهُدِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ.»

³⁶⁵ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Sıfatü'n-nâr*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1418/1997, s.157.

³⁶⁶ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Sıfatü'n-nâr*, s.72-73.

³⁶⁷ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Mekârimü'l-ahlâk*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrâhîm, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, t.y., s.72.

³⁶⁸ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Muhammed Abdülkâdir Atâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1410/1990, VI, 39.

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *Kitâbü'l-menâmât* adlı kitabında³⁶⁹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Husayf b. Abdirrahman el-Cezerî küçük tabîînin tabakasından olup³⁷⁰ hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Dördüncü Hadis

قَالَ أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا: وَلَيْسَ يَنْبَغِي لَدِي الْفَهْمِ أَنْ قُصِرَ بِهِ فِي هَذِهِ الْحُصَالِ عَنْ جَمْعِهَا أَنْ يَنَافِسَ فِي بَعْضِهَا وَيَتَمَسَّكَ بِصَالِحِ مَا وَهَبَ لَهُ مِنْهَا، فَقَدْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا مَنَحَهُ مِنْهَا

حُلُقًا»

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *Mekârimü'l-ahlâk* adlı kitabında³⁷¹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, etbâ'u etbâi't-tâbiîninden olan İbn Ebi'd-Dünyâ hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Beşinci Hadis

ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحَسَنِ، قَالَ: ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْأَشْعَثِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْفُضَيْلَ بْنَ عِيَّاضٍ، يَذْكُرُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الزُّهْدُ فِي الدُّنْيَا يُرِيحُ الْقَلْبَ وَالْبَدَنَ، وَالرَّغْبَةُ فِي الدُّنْيَا تُكْثِرُ الْهَمَّ وَالْحَزْنَ.»

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *Zemmü'd-dünyâ*³⁷² ve *Kitâbü'z-zühd* adlı kitabında³⁷³ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Peygamber Efendimiz (s.a.v) ile etbâu't-tâbiînin tabakasından olan³⁷⁴ Fudayl b. İyâz (ö.187/803) arasında iki veya ikiden fazla râvî düşmüştür.

Altıncı Hadis

³⁶⁹ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-menâmât*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1413/1993, s.68.

³⁷⁰ Mizzî, *Tehzîb*, VIII, 261.

³⁷¹ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-ahlâk*, s.28.

³⁷² İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Zemmü'd-dünyâ*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1.bs., 1414/1993, s.130.

³⁷³ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kitâbü'z-zühd*, s.135-136.

³⁷⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 43.

ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْأَشْعَثِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْفَضِيلَ بْنَ عِيَّاضٍ، وَابْنَ عُيَيْنَةَ يَقُولَانِ: قَالَ عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: بَطَحْتُ لَكُمْ الدُّنْيَا وَجَلَسْتُمْ عَلَى ظَهْرِهَا، فَلَا يُنَازِعُكُمْ فِيهَا إِلَّا الْمُلُوكُ وَالنِّسَاءُ، فَأَمَّا الْمُلُوكُ فَلَا تُنَازِعُوهُمْ الدُّنْيَا؛ فَإِنَّهُمْ لَنْ يَعْرِضُوا لَكُمْ مَا تَرَكْتُمُوهُمْ وَدُنْيَاهُمْ، وَأَمَّا النِّسَاءُ فَاتَّقُوهُنَّ بِالصَّوْمِ وَالصَّلَاةِ."

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *Kitâbü'z-zühd* adlı kitabında³⁷⁵ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Süfyân b. Uyeyne ve Fudayl b. İyâz etbâu't-tâbiînin tabakasından olmasına rağmen³⁷⁶ geçmiş peygamberlerle ilgili olan bu hadisi rivayet etmektedir. Peygamberimiz (s.a.v) ile etbâu't-tâbiînin tabakasından olan Süfyân b. Uyeyne ve Fudayl b. İyâz arasında iki veya ikiden fazla râvî düşmüştür.

Yedinci Hadis

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُقَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ - صَاحِبُ الْقُرْبِ - عَنْ مَالِكِ بْنِ دِينَارٍ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ: " مَرَّ عَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْحَوَارِيُّونَ عَلَى جَيْفَةِ كَلْبٍ، فَقَالَ الْحَوَارِيُّونَ: مَا أَنْتَ رِيحٌ هَذَا. فَقَالَ عَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَا أَشَدَّ بِيَّاضَ أَسْنَانِهِ، يَعِظُهُمْ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْغِيْبَةِ."

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *es-Samt ve âdâbü'l-lisân* adlı kitabında³⁷⁷ Mâlik b. Dînâr (ö.131/748'den önce) tâbiînin tabakasından olmasına rağmen³⁷⁸ geçmiş peygamberlerle ilgili olan bu hadisi rivayet etmektedir. Peygamberimiz (s.a.v) ile tâbiînin tabakasından olan Mâlik b. Dînâr arasında iki veya ikiden fazla râvî düşmüştür.

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *el-Emr bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehy ani'l-Münker* adlı eserindeki Mu'dal hadisler

³⁷⁵ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Kitâbü'z-zühd*, nşr. Daru İbn Kesîr, Daru İbn Kesîr, Dimaşk, 1.bs., 1420/1999, s.35.

³⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 43.

³⁷⁷ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Kitâbü's-samt ve âdâbü'l-lisân*, thk. Ebû İshâk Huveynî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1.bs., 1410/1990, s.172.

³⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, V, 362.

Salâh b. Âyid eş-Şelâhî'nin tahkik etmiş olduğu İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker* adlı eserinde yaptığımız tespitlere göre dört mu'dal hadis bulunmaktadır:

Birinci Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ شَقِيقٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْأَشْعَثِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْفَضِيلَ بْنَ عِيَّاضٍ، يَقُولُ: " ذُكِرَ عَنْ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: «إِذَا أَعْظَمْتَ أُمَّتِي الدُّنْيَا نَزَعَتْ مِنْهَا هَيْبَةُ الْإِسْلَامِ، وَإِذَا تَرَكْتَ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالتَّهْيِي عَنِ الْمُنْكَرِ حُرِمَتْ بَرَكَةُ الْوَحْيِ.»

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *el-'Ukûbât*³⁷⁹ ve *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker* adlı kitabında³⁸⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Peygamberimiz (s.a.v) ile etbâu't-tâbiîn tabakasından olan³⁸¹ Fudayl b. İyâz arasında iki veya ikiden fazla râvî düşmüştür.

İkinci Hadis

حَدَّثَنَا هَارُونُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَيَّارٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرٌ، قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ دِينَارٍ، يَقُولُ: " أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا عِيسَى، عِظْ نَفْسَكَ، فَإِنْ اتَّعَطَّتْ فَعِظِ النَّاسَ، وَإِلَّا فَاسْتَحْيَ مِنِّي.

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker* adlı kitabında³⁸² Mâlik b. Dînâr tâbiîn tabakasından olmasına rağmen³⁸³ geçmiş peygamberlerle ilgili olan bu hadisi rivayet etmektedir. Peygamberimiz (s.a.v) ile tâbiîn tabakasından olan Mâlik b. Dînâr arasında iki veya ikiden fazla râvî düşmüştür.

Üçüncü Hadis

³⁷⁹ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *el-'Ukûbât*, thk. Muhammed Hayr Ramzân Yûsuf, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1.bs., 1416/1996, s.41.

³⁸⁰ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker*, thk. Salâh b. Âyid eş-Şelâhî, Mektebetü'l-Ğurabâu'l-Eseriyye, Medine, 1417/1997, s.107.

³⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 43.

³⁸² İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-emr bi'l-ma'rûf*, s.124.

³⁸³ Zehebî, *Siyer*, V, 362.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْأَشْعَثِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْفَضِيلَ بْنَ عِيَّاضٍ، قَالَ: "بَلَّغَنِي أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: «إِنِّي أَنَا اللَّهُ، تَسَمَّيْتُ بِشَدِيدِ الْغَضَبِ، لَأُخَذَنَّ مَطِيعَكُمْ بِعَاصِيكُمْ حَتَّى لَا أُعْصَى عَلَانِيَةً بَيْنَ ظَهْرَانِيكُمْ.»»

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker* adlı kitabında³⁸⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Fudayl b. İyâz etbâu't-tâbiînin tabakasından olmasına rağmen³⁸⁵ kudsî hadis olan bu hadisi rivayet etmektedir. Peygamberimiz (s.a.v) ile etbâu't-tâbiînin tabakasından olan Fudayl b. İyâz arasında iki veya ikiden fazla râvî düşmüştür.

Dördüncü Hadis

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمُقْدَامِ الْعِجْلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ الْأَسْوَدِ، عَنْ هَارُونَ بْنِ رَبَّابٍ، قَالَ: "بَيْنَمَا رَجُلٌ يَدُورُ فِي النَّارِ مِثْلَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ فِي الرَّحَى، إِذْ نَادَاهُ أَهْلُ النَّارِ: وَيْلَكَ مَا لَنَا نَرَاكَ تُعَذِّبُ عَذَابًا لَا يُعَذِّبُهُ أَحَدٌ؟ قَالَ: إِنِّي كُنْتُ أَمْرًا بِالْمَعْرُوفِ وَلَا أَعْمَلُ بِهِ، وَأَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَعْمَلُ بِهِ."

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker* adlı kitabında³⁸⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Haccâc el-Esved seneddeki Peygamberimiz (s.a.v) ve Sahâbîyi düşürerek hadisi tâbiîn olan Hârûn b. Riâb'a³⁸⁷ dayandırarak rivayet etmiştir. İbn Ebi'd-Dünyâ bu hadisi başka bir yoldan mevsûl bir şekilde³⁸⁸ kitabında rivayet etmiştir.

2. Saîd b. Mansûr'un *Sünen*' adlı eserindeki mu'dal hadisler

³⁸⁴ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-emr bi'l-ma'rûf*, s.125.

³⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VI, 43.

³⁸⁶ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-emr bi'l-ma'rûf*, s.142.

³⁸⁷ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Meşâhîru'ulemâ'i'l-emsâr*, thk. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şurâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1416/1995, s.124.

³⁸⁸ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-emr bi'l-ma'rûf*, s.63.

Yaptığımız tespitlere göre; Süyûtî'nin *Tedribü'r-râvî* adlı eserinde³⁸⁹ Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'i hakkında söylediği; "Mu'dal, munkatı ve mürsel hadislerin (bolca bulunduğu) kaynaklar, Said b. Mansûr'un *Sünen*'i ve İbn Ebi'd-Dünya'nın eserleridir." sözünün gerçekleri yansıtmadığı görülmektedir. Ya da Süyûtî, Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inin kâmil bir nüshasına muttali olmuş ve onun üzerine bu ifadeyi kullanmış olabilir.

Zira Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âl-ü Humeyyid'in tahkik etmiş olduğu Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde yaptığımız tespitlere göre bulunan sadece on mu'dal hadis bulunmaktadır. Bu eserde mu'dal olarak rivayet edilen hadisler şunlardır.

Birinci Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُيَيْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْزَلَ هَذَا الْقُرْآنَ آمِرًا وَزَاجِرًا، وَسُنَّةً خَالِيَةً، وَمَثَلًا مَضْرُوبًا، (فِيهِ) نَبُؤُكُمْ، وَنَبَأُ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، وَخَبَرُ مَنْ بَعْدَكُمْ، وَحُكْمٌ مَا بَيْنَكُمْ، مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ، وَمَنْ خَاصَمَ بِهِ فَالَجَ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ، وَمَنْ تَمَسَّكَ بِهِ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، لَا يُخْلِقُهُ طُولُ الرَّدِّ، وَلَا تَنْقُضِي عَجَائِبُهُ."

Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde³⁹⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, etbâu't-tâbiîn tabakasından olan Abdülazîz b. Abdillâh³⁹¹ hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

İkinci Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْخَثْعَمِيِّ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَرَأَ: {يس}، فَكَأَنَّمَا قَرَأَ الْقُرْآنَ عَشْرَ مَرَّاتٍ.

³⁸⁹ Süyûtî, *Tedrib*, I, 244.

³⁹⁰ Saîd b. Mansûr, *Sünen*, II, 272, Fezâilü'l-Kur'ân, hadis no: 72.

³⁹¹ Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî, *Sünen*, thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âlü Humeyyid, Daru's-Sumay'î, Riyad, 1413/1993, II, 272, dipnot 1.

Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde³⁹² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Hassân b. Atiyye etbâu't-tâbiînin tabakasından olup³⁹³ hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا سُفْيَانُ وَسُنَيْلٌ عَنْهُ، فَقَالَ: كَمَا يَقْرَأُ عَبْدُ اللَّهِ وَتُومِهَا قَوْلُهُ تَعَالَى: { قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ }

Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde³⁹⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Süfyân b. Uyeyne ile Abdullâh b. Mes'ûd (r.a) arasında iki veya ikiden fazla râvî düşmüştür.³⁹⁵

Dördüncü Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي هَانِيئِ الْحَوْلَانِي، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي عِمْرَانَ قَالَ:
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَنْ أَطَاعَ اللَّهَ فَقَدْ ذَكَرَ اللَّهَ، وَإِنْ قَلَّتْ صَلَاتُهُ وَصِيَامُهُ وَتِلَاوَتُهُ
لِلْقُرْآنِ، وَمَنْ عَصَى اللَّهَ فَقَدْ نَسِيَ اللَّهَ، وَإِنْ كَثُرَتْ صَلَاتُهُ وَصِيَامُهُ وَتِلَاوَتُهُ لِلْقُرْآنِ."

Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde³⁹⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, etbâu't-tâbiînin tabakasından olan Hâlid b. Ebî İmrân³⁹⁷ hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Beşinci Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا هُشَيْمٌ، قَالَ: نا جُوَيْرِ، عَنِ الصَّحَّاحِ - فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: { وَالَّذِينَ يَتُوفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ
أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ }، (قَالَ): كَانَ الرَّجُلُ إِذَا مَاتَ أَنْفَقَ عَلَى امْرَأَتِهِ حَوْلًا، ثُمَّ

³⁹² Saîd b. Mansûr, **Sünen**, II, 283 Fezâilü'l-Kur'ân, hadis no: 75.

³⁹³ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, II, 283, dipnot 2.

³⁹⁴ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, II, 563-564, Tefsîru Sûreti'l-Bakara, hadis no: 1911.

³⁹⁵ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, II, 283, dipnot 1.

³⁹⁶ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, II, 630, Tefsîru Sûreti'l-Bakara, hadis no: 230.

³⁹⁷ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, II, 631-632, dipnot 5.

يُقَسِّمُ أَهْلُ الْمِيرَاثِ مِيرَاثَهُمْ، فَتَنَزَّلَتْ: {وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا}، ثُمَّ نُسِخَ مِنَ الْأَرْبَعَةِ الْأَشْهُرِ وَالْعَشْرِ: {وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ} إِذَا وَضَعْنَ فِيمَا دُونَ ذَلِكَ .

Saïd b. Mansûr'un *Sünen*'inde³⁹⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, İclî Dahhâk b. Müzâhim'in tâbiîninin tabakasından olmadığını söylemektedir.³⁹⁹ İbn Hibbân, Dahhâk b. Müzâhim'i etbâu't-tâbiîninin tabakasından zikretmektedir.⁴⁰⁰ Dahhâk b. Müzâhim etbâu't-tâbiîninin tabakasından olmasına rağmen esbâbü'n-nüzûla ilgili bu hadisi rivayet etmektedir.

Altıncı Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ نُبَيْطٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الصَّحَّاحَ بْنَ مَرْحَمٍ، يَقُولُ: جَاءَ بِهَا جِبْرِيلُ، وَمَعَهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مَا شَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: {آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ} إِلَى قَوْلِهِ: {رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا}، قَالَ: ذَاكَ لَكَ، {أَوْ أَخْطَأْنَا، قَالَ: ذَاكَ لَكَ، {رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا}، قَالَ: ذَاكَ لَكَ، {وَلَا تُحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ}، قَالَ: ذَاكَ لَكَ، {وَاعْفُ عَنَّا}، قَالَ: ذَاكَ لَكَ، {وَاعْفِرْ لَنَا}، قَالَ: ذَاكَ لَكَ، {وَارْحَمْنَا}، قَالَ: ذَاكَ لَكَ، {أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ}، قَالَ: ذَاكَ لَكَ.

Saïd b. Mansûr'un *Sünen*'inde⁴⁰¹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, yukarıda zikrettiğimiz gibi İbn Hibbân ise Dahhâk b. Müzâhim'i etbâu't-tâbiîninin tabakasından zikretmektedir.⁴⁰² Dahhâk b. Müzâhim etbâu't-tâbiîninin tabakasından olmasına rağmen esbâbü'n-nüzûlle ilgili bu hadisi rivayet etmektedir.

Yedinci Hadis

³⁹⁸ Saïd b. Mansûr, **Sünen**, III, 932, Tefsîru Sûreti'l-Bakara, hadis no: 415.

³⁹⁹ Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, VII, 29.

⁴⁰⁰ İbn Hibbân, **Meşâhîr**, s.227.

⁴⁰¹ Saïd b. Mansûr, **Sünen**, III, 1019, Tefsîru Sûreti'l-Bakara, hadis no: 483.

⁴⁰² İbn Hibbân, **Meşâhîr**, s.227.

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا هُشَيْمٌ، قَالَ: نا جُوَيْرٌ، عَنِ الضَّحَّاكِ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ}، جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْلَ الْمَلَلِ: مُشْرِكِي الْعَرَبِ وَالنَّصَارَى وَالْبُهَوْدَ وَالْمَجُوسَ وَالصَّابِئِينَ فَقَالَ: ((إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْحِجَّ فَحُجُّوا الْبَيْتَ))، فَلَمْ يَقْبَلْهُ إِلَّا الْمُسْلِمُونَ، ثُمَّ كَفَرُوا بِالْبَيْتِ، وَذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَمَنْ كَفَرَ} - يَعْنِي مَنْ جَحَدَ - {فَإِنَّ اللَّهَ عَنِّي عَنِ الْعَالَمِينَ}

Saïd b. Mansûr'un *Sünen*'inde⁴⁰³ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki esbâbü'n-nüzûlle ilgili bu hadisi İbn Hibbân'ın etbâu't-tâbiînin tabakasında zikrettiği⁴⁰⁴ Dahhâk b. Müzâhim rivayet etmektedir.

Sekizinci Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا سُفْيَانُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي كَرِيمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسُورٍ - قَالَ: وَكَانَ وَلَدَ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ - قَالَ: تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذِهِ الْآيَةَ: {فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ}، (فَقَالُوا): فَهَلْ لِدَلِّكَ عِلْمٌ يُعْرِفُ بِهِ؟ قَالَ: "نَعَمْ؛ إِذَا دَخَلَ النُّورُ الْقَلْبَ انْفَسَحَ وَانْشَرَحَ"، فَقَالُوا: فَهَلْ لِدَلِّكَ مِنْ عِلْمٍ يُعْرِفُ بِهِ؟ قَالَ: "نَعَمْ)؛ الْإِبَانَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ، وَالتَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالِاسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِ الْمَوْتِ."

Saïd b. Mansûr'un *Sünen*'inde⁴⁰⁵ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, etbâu't-tâbiînin tabakasından olan Avn b. Ca'fer b. Ebî Tâlib⁴⁰⁶ doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.

Dokuzuncu Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا عَمْرُو بْنُ حَسَنِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ: {وَيَذَرِكْ وَإِهْتَكْ}، قَالَ: فِرْعَوْنُ يُعْبَدُ وَلَا يُعْبَدُ.

⁴⁰³ Saïd b. Mansûr, *Sünen*, III, 1074, Tefsîrü Süreti Âl-i İmrân, hadis no: 515.

⁴⁰⁴ İbn Hibbân, *Meşâhîr*, s.227.

⁴⁰⁵ Saïd b. Mansûr, *Sünen*, V, 86-88, Tefsîrü Süreti'l-En'âm, hadis no: 918.

⁴⁰⁶ Saïd b. Mansûr, *Sünen*, V, 87, dipnot 1.

Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde⁴⁰⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Saîd b. Mansûr ile Muhammed b. Amr b. Hasen arasında iki veya ikiden fazla râvî düşmüştür.⁴⁰⁸

Onuncu Hadis

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ أَبِي خَالِدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي (قَتَادَةَ)، يَقُولُ - فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ - : نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ} قَالَ: سَأَلُوا أَبَا لُبَابَةَ بْنَ عَبْدِ الْمُنْذِرِ بَنُو قُرَيْظَةَ يَوْمَ قُرَيْظَةَ: مَا هَذَا الْأَمْرُ؟ فَأَشَارَ إِلَى حَلْقِهِ يَقُولُ: الدَّبْحُ، فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ. قَالَ: قَالَ سُفْيَانُ: قَالَ أَبُو لُبَابَةَ: مَا زَالَتْ قَدَمَايَ حَتَّى عَلِمْتُ أَنِّي خُنْتُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ.

Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde⁴⁰⁹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Süfyân b. Uyeyne ile Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir arasında (Zührî ve İbn Ka'b b. Mâlik) iki râvî düşmüştür.⁴¹⁰

2.7. DEĞERLENDİRME

Mu'dal hadis teriminin, Ali b. Medîni'den başlayıp Zeynüddin el-İrâkî'ye kadar devam eden süreçte daha yoğunluklu olarak senedindeki inkıtadan yanında bazı râvîlerin hadislerinden hareketle râvînin adâlet problemi hakkında söylenen bir terim olduğu görülmektedir. Mu'dal hadis terimi meşhur olan son halini Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu tarif ile almıştır.

Hâkim en-Nîsâbûrî'ye kadar hadis âlimlerin mu'dal hadisin çeşitlerine değinmediği görülmektedir. Hâkim en-Nîsâbûrî mu'dal hadisi; sahâbe ve tabiînün isimlerinin senedden düştüğü mu'dal hadis ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ve sahâbînin isimlerinin senedden düştüğü mu'dal hadis olmak üzere ikiye ayırmıştır. Hâkim en-Nîsâbûrî'den başlayıp Zeynüddin el-İrâkî'ye kadar devam eden süreçte

⁴⁰⁷ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, V, 151 Tefsîru Sûreti'l-A'râf, hadis no: 959.

⁴⁰⁸ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, V, 151, dipnot 1.

⁴⁰⁹ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, V, 205-206, Tefsîru Sûreti'l-Enfâl, hadis no: 987.

⁴¹⁰ Saîd b. Mansûr, **Sünen**, V, 206, Tefsîru Sûreti'l-Enfâl, hadis no: 988.

hadis âlimlerinin mu'dal hadis çeşitlerini artırdığı görülmektedir. Mu'dal hadis çeşitleri, Zeynüddin el-İrâkî'nin zikretmiş olduğu çeşitler ile son halini almıştır.

Tezimizin bundan sonraki üçüncü bölümünde mu'dal hadis rivayet ettikleri tespit edilen râvîlere ve kütüb-i sittede geçen mu'dal hadislere ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.MU'DAL HADİS RAVİLERİ VE KÜTÜB-İ SİTTEDE MU'DAL HADİS ÖRNEKLERİ

Bu bölümde mu'dal hadis rivayet ettikleri tespit edilen râvîlere ve kütüb-i sittede geçen mu'dal hadislerle değinilecektir.

3.1. MU'DAL HADİS RİVAYET ETTİKLERİ TESPİT EDİLEN RAVİLER

Târîh, tabakat, terâcim, ensâb, cerh ve ta'dîl, künâ, sikât, duafâ' metrûkîn, mevzû'ât ve Ricâl eserleri incelendiğinde bu eserlerde mu'dal hadis rivayet ettikleri tespit edilen râvîlerin sayısının beklenenden çok fazla olduğu görülmüştür. Mu'dal hadis rivayet ettikleri tespit edilen râvîlerden en meşhurları şunlardır:

1. Abbâd b. Kesîr es-Sekafî el-Basrî⁴¹¹

Hadis rivayet ettiği üstadları; Yahyâ b. Ebî Kesîr, Sâbit, Ebû İmrân el-Cevnî, Muhammed b. Vâsi', Ebû Zübeyr'dir⁴¹²

Kendisinden hadis rivayet eden talebeleri ise İbrâhîm b. Edhem, Ebû Nuaym, Firyâbî, Abdullah b. Vâkîd el-Herevî'dir⁴¹³

Buhârî⁴¹⁴ ve Nesâî⁴¹⁵, metrûkü'l-hadis olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁴¹⁶, leyse bişey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; Süfyân es-Sevrî⁴¹⁷, hadislerinden sakınılması gerektiğini Hâkim Ebû Abdillâh⁴¹⁸, mu'dal hadisler rivayet ettiğini; Ebû Saîd en-Nakkâş⁴¹⁹,

⁴¹¹ Mizzî, **Tehzîb**, XIV, 145; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 93; **Siyer**, VII, 106; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, VII, 178.

⁴¹² Mizzî, **Tehzîb**, XIV, 145-146; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 93; **Siyer**, VII, 106.

⁴¹³ Mizzî, **Tehzîb**, XIV, 146; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 93; **Siyer**, VII, 106.

⁴¹⁴ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 93; **Siyer**, VII, 106.

⁴¹⁵ Mizzî, **Tehzîb**, XIV, 148.

⁴¹⁶ Mizzî, **Tehzîb**, XIV, 147; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 93; **Siyer**, VII, 106.

⁴¹⁷ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 93; **Siyer**, VII, 106.

⁴¹⁸ Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, VII, 179.

⁴¹⁹ Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, VII, 179.

Abbâd b. Kesîr'in Ca'fer b. Muhammed ve Hişâm b. Urve'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

2. Abdurrahmân b. Yezîd b. Temîm es-Sülemî ed-Dimaşkî⁴²⁰

Hadis rivayet ettiği üstadları; Mekhûl, İsmâîl b. Ubeydullah, Bilâl b. Sa'd, ez-Zührî, Mut'im b. Mikdâm'dır.⁴²¹

Kendisinden hadis rivayet eden talebeleri ise oğlu Hasan b. Abdurrahmân ve Hâlid b. Abdurrahmân, Velîd b. Müslim, Ebû Üsâme, Ebû'l-Mugîre Abdülkuddûs'dür.⁴²²

Ebû Dâvûd⁴²³ ve Nesâî⁴²⁴, metrûkû'l-hadis olduğunu; Buhârî⁴²⁵, münkerü'l-hadis olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁴²⁶, Zayıf olduğunu; Abdurrahmân b. İbrâhîm Duhaym⁴²⁷, hadisinin mu'dal olduğunu söylemektedir.

3. Abdülazîz b. Ebân b. Muhammed b. Abdillâh, Ebû Hâlid el-Kureyşî el-Kûfî⁴²⁸

⁴²⁰ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXXVI, 41; Mizzî, **Tehzîb**, XVII, 482; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 131.

⁴²¹ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXXVI, 41; Mizzî, **Tehzîb**, XVII, 483; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 131.

⁴²² İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXXVI, 41; Mizzî, **Tehzîb**, XVII, 483; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 131.

⁴²³ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXXVI, 46; Mizzî, **Tehzîb**, XVII, 486; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 131.

⁴²⁴ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXXVI, 47; Mizzî, **Tehzîb**, XVII, 486; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 131.

⁴²⁵ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXXVI, 45; Mizzî, **Tehzîb**, XVII, 483; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 131.

⁴²⁶ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXXVI, 45.

⁴²⁷ Mizzî, **Tehzîb**, XVII, 483; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 132.

⁴²⁸ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 123; Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, **Târîhu medineti's-selâm**, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1422/2001, XII, 203; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 111; İbnü'l-Keyyâl, Ebû'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb ed-Dimaşkî, **el-Kevâkibü'n-neyyirât fî ma'rifeti men ihtelata mine'r-ruvâti's-sikât**, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebî, Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke, 2.bs., 1420/1999, s.500.

Hadis rivayet ettiği üstadları; Süfyân es-Sevrî, Mis'ar b. Kidâm, Hişâm ed-Destüvâî, Şu'be'dir.⁴²⁹

Kendisinden hadis rivayet eden talebeleri ise Hasan b. Mükrem, Hâris b. Ebû Üsâme, Muhammed b. Cehmi es-Semmerî'dir.⁴³⁰

Buhârî⁴³¹ ve Ebû Hâtîm⁴³² metrûkü'l-hadis olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁴³³, yalancı olduğunu; İbn Hibbân⁴³⁴, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî iki yüz yedi senesinde vafat etmiştir.⁴³⁵

4. Abdülazîz b. Muhammed b. Zebâle el-Medenî⁴³⁶

İbn Hibbân⁴³⁷, Medineli güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

5. Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk, Ebû'l-Abbâs et-Tûsî es-Sûfî⁴³⁸

Hadis rivayet ettiği üstadları; Ali b. el-Ca'd, Ali b. Medînî, Halef b. Hişâm, Ahmed b. Hanbel'dir.⁴³⁹

---

⁴²⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 123; Hatîb, **Târîh**, XII, 203; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 111; İbnü'l-Keyyâl, **el-Kevâkibü'n-neyyirât**, s.500.

⁴³⁰ Hatîb, **Târîh**, XII, 204; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 111; İbnü'l-Keyyâl, **el-Kevâkibü'n-neyyirât**, s.500.

⁴³¹ Hatîb, **Târîh**, XII, 209; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 112; İbnü'l-Keyyâl, **el-Kevâkibü'n-neyyirât**, s.500.

⁴³² Hatîb, **Târîh**, XII, 209; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 112.

⁴³³ Hatîb, **Târîh**, XII, 207; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 111.

⁴³⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 123; İbnü'l-Keyyâl, **el-Kevâkibü'n-neyyirât**, s.500.

⁴³⁵ Hatîb, **Târîh**, XII, 209; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 112.

⁴³⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 121; Zehebî, **Mîzân**, II, 634; İbn Hacer, **Lisân**, V, 201; Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, **et-Tuhfetü'l-latîfe fî târîhi'l-Medîneti's-şerîfe**, thk. Esad Tırabzonî el-Hüseynî, y.e.y., y.y.y., 1399/1979, III, 38.

⁴³⁷ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 121; Zehebî, **Mîzân**, II, 634; İbn Hacer, **Lisân**, V, 202; Sehâvî, **et-Tuhfetü'l-latîfe**, III, 38.

⁴³⁸ Hatîb, **Târîh**, VI, 279; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, **Kitâbü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn**, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1406/1986, I, 89; Zehebî, **Mîzân**, I, 150; **Târîhu'l-İslâm**, VI, 896; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, **Dîvânü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn**, thk. Hammâd el-Ensârî, Mektebetü'n-Nahdati'l-Hadisiyye, Mekke, 1387/1967, s.9 İbn Hacer, **Lisân**, I, 646.

⁴³⁹ Hatîb, **Târîh**, VI, 280; Zehebî, **Mîzân**, I, 150; **Târîhu'l-İslâm**, VI, 896; İbn Hacer, **Lisân**, I, 646.

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ebû Bekr eş-Şafîî, Ca'fer el-Huldî, Habîb el-Kazzâz, Mah'lad b. Ca'fer el-Bâkarhî'dir.⁴⁴⁰

Dârekutnî⁴⁴¹, güçlü olmadığını (لَيْسَ بِقَوِيٍّ) ve mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî iki yüz doksan sekiz senesinde başka bir rivayete görede iki yüz doksan dokuz senesinde vefat etmiştir.⁴⁴²

6. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, Ebû'l-Futûh et-Tûsî el-Ğazzâlî⁴⁴³

Ahmed b. Muhammed et-Tûsî, meşhur İmam Ebû Hâmid Muhammed el-Ğazzâlî'nin kardeşidir.⁴⁴⁴ İbn Hacer⁴⁴⁵ hadis uydurduğunu Muhammed b. Tâhir el-Makdisî⁴⁴⁶, yalancı olduğunu; İbn Hacer⁴⁴⁷, Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam* kitabında Ahmed b. Muhammed b. Muhammed'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî beş yüz yirmi senesinde vafat etmiştir.⁴⁴⁸

7. Ahmed b. Sâlih Ebû Ca'fer eş-Şumûmî, ⁴⁴⁹

Hadis rivayet ettiği üstadları; Abdullah b. Sâlih, Müemmil b. İsmâîl, Nuaym b. Hammâd, Abdullah b. Nâfi', Yahyâ b. Hâşim'dir.⁴⁵⁰

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Hasan b. Leys er-Râzî, Muhammed b. İbrâhîm b. Mukâtil, İshâk b. Ahmed el-Huzâî'dir.⁴⁵¹

⁴⁴⁰ Hatîb, *Târîh*, VI, 280; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 896.

⁴⁴¹ Hatîb, *Târîh*, VI, 283; İbnü'l-Cevzî, *D-du'afâ'*, I, 89; Zehebî, *Mîzân*, I, 150; İbn Hacer, *Lisân*, I, 646.

⁴⁴² Hatîb, *Târîh*, VI, 283; Zehebî, *Mîzân*, I, 150; *Târîhu'l-İslâm*, VI, 896; İbn Hacer, *Lisân*, I, 646.

⁴⁴³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XI, 310; *Mîzân*, I, 150; İbn Hacer, *Lisân*, I, 647.

⁴⁴⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XI, 310.

⁴⁴⁵ İbn Hacer, *Lisân*, I, 647.

⁴⁴⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XI, 311.

⁴⁴⁷ İbn Hacer, *Lisân*, I, 648.

⁴⁴⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XI, 312; *Mîzân*, I, 150; İbn Hacer, *Lisân*, I, 647.

⁴⁴⁹ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 163; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 1004; *Mîzân*, I, 105; İbn Hacer, *Lisân*, I, 484; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 42; İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-Şerîa*, I, 28.

⁴⁵⁰ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 163; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 1004; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 42.

⁴⁵¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 1004; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 43.

Ebû Zür'a, sadûk olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁴⁵² yalancı olduğunu; İbn Hıbbân⁴⁵³, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

8. Ali b. Ebî Ali el-Lehebî el-Medenî⁴⁵⁴

Hadis rivayet ettiği üstadları; Ömer b. Münkedir, Ca'fer b. Muhammed, İbn Aclân, İbn Cüreyc'dir.⁴⁵⁵

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Bakıyye, İbn Ebî Füdeyk, Abdulazîz el-Üveysî, Ebû Mus'ab, Ali b. Bahr el-Kattân'dır.⁴⁵⁶

Buhârî⁴⁵⁷, münkerü'l-hadis olduğunu; İbn Hıbbân⁴⁵⁸, güvenilir kişilerden mevzû hadisler rivayet ettiğini; Nesâî⁴⁵⁹ ve Ebû Hâtim⁴⁶⁰, metrûkü'l-hadis olduğunu; İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî⁴⁶¹, Ömer b. Münkedir 'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

9. Ammâr b. Seyf ed-Dabbî el-Kûfî, Ebû Ebû Abdurrahmân⁴⁶²

Hadis rivayet ettiği üstadları; Hişâm b. Urve, Âsım el-Ahvel, A'meş, Ebû Muân el-Basrî'dir.⁴⁶³

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Abdurrahmân el-Muhâribî, İshâk es-Selûlî, Ebû Nuaym'dir.⁴⁶⁴

---

⁴⁵² İbn Hacer, **Lisân**, I, 484.

⁴⁵³ İbn Hıbbân, **Mecrûhîn**, I, 163; Zehebî, **Mîzân**, I, 105; İbn Hacer, **Lisân**, I, 484; **Tehzîbü't-Tehzîb**, I, 43; İbn Arrâk, **Tenzîhü's-Şerîa**, I, 28.

⁴⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VI, 197; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 314; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 693; **Mîzân**, III, 147; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 566.

⁴⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VI, 197; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 693; **Mîzân**, III, 147.

⁴⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VI, 197; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 693.

⁴⁵⁷ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 314; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 693; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 567.

⁴⁵⁸ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 693.

⁴⁵⁹ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 314; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 693; **Mîzân**, III, 147; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 567.

⁴⁶⁰ Zehebî, **Mîzân**, III, 147; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 567.

⁴⁶¹ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 314; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 568.

⁴⁶² Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 29; İbn Hıbbân, **Mecrûhîn**, II, 188; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 135; Mizzî, **Tehzîb**, XXI, 194; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 464; **Mîzân**, III, 165; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 377

⁴⁶³ Mizzî, **Tehzîb**, XXI, 194; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 464; **Mîzân**, III, 165.

⁴⁶⁴ Mizzî, **Tehzîb**, XXI, 194-195; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 464.

Ebû Zür'a⁴⁶⁵, zayıf olduğunu; İbn Adî⁴⁶⁶, münkerü'l-hadis olduğunu; Ebû Hâtîm⁴⁶⁷, zayıf ve münkerü'l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁴⁶⁸, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

10. Amr b. Vâkıd el-Kureyşî, Ebû Hafs ed-Dimaşkî, Mevlâ Benî Hâşim⁴⁶⁹

Hadis rivayet ettiği üstadları; İsmâîl b. Ubeydillah b. Ebî Mühâcir, Yûnus b. Meysere, Urve b. Ruveym, Sevr b. Yezîd, Zeyd b. Vâkıd, Zür'a b. İbrâhîm'dir⁴⁷⁰

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Muhammed b. Mübârek es-Sûrî, Yahyâ b. Sâlih, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Hişâm b. Ammâr, Mûsâ b. İbrâhîm el-Mervezî'dir⁴⁷¹

Ebû Müşir⁴⁷², Amr b. Vâkıd el-Kureyşî hakkında leyse bi-şey' demiş; Buhârî⁴⁷³, münkerü'l-hadis olduğunu; Nesâî ve Dârekutnî metrûkü'l-hadis olduğunu,⁴⁷⁴ İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî⁴⁷⁵, hadislerinin münker ve mu'dal olduğunu söylemektedir.

11. Bekr b. Esved, Ebû Ubeyde en-Nâcî el-Basrî⁴⁷⁶

⁴⁶⁵ Mizzî, **Tehzîb**, XXI, 195; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 465; **Mizân**, III, 165.

⁴⁶⁶ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 135.

⁴⁶⁷ Mizzî, **Tehzîb**, XXI, 195-196; Zehebî, **Mizân**, III, 165.

⁴⁶⁸ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 189; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 465.

⁴⁶⁹ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 379; Cûzcânî, **Ahvâlü'r-ricâl**, s.167; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 207; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XLVI, 437; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 701; Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil fi ma'rifeti du'afâ'i'l-muhaddissîn li-İbn 'Adî**, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1.bs., 1415/1994, s.540.

⁴⁷⁰ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 207; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XLVI, 437; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 701.

⁴⁷¹ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XLVI, 437; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 701.

⁴⁷² Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 380; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XLVI, 441.

⁴⁷³ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 380; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XLVI, 441.

⁴⁷⁴ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 207-208; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 701.

⁴⁷⁵ Cûzcânî, **Ahvâlü'r-ricâl**, s.167; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 208; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XLVI, 442; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.504.

⁴⁷⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 224; İbn Adî, **el-Kâmil**, II, 194; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 316; İbn Hacer, **Lisân**, II, 337; İbn Kutluboğa, Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî, **es-Sikât min men lem yaka' fî kütüb-i sitte**, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim en-Nu'mân, Merkezun-Nu'mân, San'a, 1431/2010, III, 73.

Hadis rivayet ettiği üstadları; Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn'dir.⁴⁷⁷ Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Vekî' b. el-Cerrâh, Hilâl b. Fayyâd, Yezîd b. Hârûn'dur.⁴⁷⁸

Yahyâ b. Maîn⁴⁷⁹ ve Dârekutnî⁴⁸⁰, zayıf olduğunu; Nesâî⁴⁸¹, güvenilir olmadığını; İbn Hibbân⁴⁸², hadislerinin çoğunun mu'dal hadisler olduğunu söylemektedir.

12. Ferkad b. Haccâc, Ebû Nasr el-Kureyşî el-Basrî⁴⁸³

Hadis rivayet ettiği üstadları; Ukbe b. Ebî'l-Hasnâi, İsâm b. Yûsuf, Sâlih b. Muhammed ve Kuteybe'dir.⁴⁸⁴

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ebû Kuteybe, Amr b. Mansûr, Abdüssamed b. Abdülvâris, Müslim b. İbrâhîm, Ebû Ali el-Hanîfî'dir.⁴⁸⁵

Zehebî⁴⁸⁶, Ferkad b. Haccâc hakkında bir sıkıntı bilmediğini (مَا أَعْلَمُ بِهِ بَأْسٌ) İbn Hacer⁴⁸⁷, hata yaptığını (يُخْطِئُ) ; İbn Mâkûlâ⁴⁸⁸, İsâm b. Yûsuf, Sâlih b. Muhammed ve Kuteybe'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

---

⁴⁷⁷ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 224; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 316; İbn Hacer, **Lisân**, II, 337; İbn Kutluboğa, **Sikât**, III, 73.

⁴⁷⁸ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 224; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 316; İbn Kutluboğa, **Sikât**, III, 73.

⁴⁷⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 224; İbn Adî, **el-Kâmil**, II, 194; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 316; İbn Hacer, **Lisân**, II, 337.

⁴⁸⁰ İbn Kutluboğa, **Sikât**, III, 73.

⁴⁸¹ İbn Adî, **el-Kâmil**, II, 194; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 316; İbn Hacer, **Lisân**, II, 337.

⁴⁸² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 224; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 316; İbn Hacer, **Lisân**, II, 337; İbn Kutluboğa, **Sikât**, III, 73.

⁴⁸³ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 131; İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Ali b. Hibetillâh b. Ali el-İclî, **el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb 'ani'l-mü'telif ve'l-muhtelif mine'l-esmâ' ve'l-künâ ve'l-ensâb**, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî ve Nâyif Abbas, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad, 1382/1963, VII, 63; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 183; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 328; İbn Kutluboğa, **Sikât**, VII, 503.

⁴⁸⁴ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 131; İbn Mâkûlâ, **İkmâl**, VII, 63; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 183; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 328.

⁴⁸⁵ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 131; İbn Mâkûlâ, **İkmâl**, VII, 63; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 183; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 328.

⁴⁸⁶ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 183.

⁴⁸⁷ İbn Hacer, **Lisân**, VI, 328.

⁴⁸⁸ İbn Mâkûlâ, **İkmâl**, VII, 63.

13. Ğâlib b. Ubeydillah el-Ukaylî el-Cezerî⁴⁸⁹

Hadis rivayet ettiği üstadları; Mücâhid, Atâ b. Ebî Rebâh, Hasan, Nâfi' ve Mekhûl'dür.⁴⁹⁰

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ömer b. Eyyûb, Ya'lâ b. Ubeyd ve Ğânim b. Mâlik'tir.⁴⁹¹

Yahyâ b. Maîn⁴⁹², güvenilir olmadığını; Dârekutnî⁴⁹³, Ebü'l-Feth el-Ezdî⁴⁹⁴ ve er-Râzî⁴⁹⁵ metrûkû'l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁴⁹⁶, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

14. Hasan b. Ali, Ebû Ali en-Nehaî, Ebû Eşnân⁴⁹⁷

Hadis rivayet ettiği üstadları; Abdullah b. Yezîd, Bişr b. Bekr., Velîd b. Müslim, Hüdbe'dir⁴⁹⁸

İbn Adî⁴⁹⁹, Hasan b. Ali'nin Abdullah b. Yezîd yoluyla Evzâî'den rivayet ettiği hadislerin mu'dal olduğunu söylemektedir.

15. Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed el-Hâşimî el-Medenî⁵⁰⁰

⁴⁸⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 196; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, II, 245; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 182; **Mîzân**, III, 331; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 297.

⁴⁹⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 196; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 182; **Mîzân**, III, 331; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 297.

⁴⁹¹ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 182; **Mîzân**, III, 331; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 297.

⁴⁹² İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, II, 245; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 182; **Mîzân**, III, 331; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 297.

⁴⁹³ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, II, 245; Zehebî, **Mîzân**, III, 331; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 297.

⁴⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, II, 245.

⁴⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, II, 245.

⁴⁹⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 196; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, II, 245.

⁴⁹⁷ İbn Adî, **el-Kâmil**, III, 209; Hatîb, **Târîh**, VIII, 373; Zehebî, **Mîzân**, I, 509; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.274; İbn Hacer, **Lisân**, III, 84.

⁴⁹⁸ İbn Adî, **el-Kâmil**, III, 209-211; Hatîb, **Târîh**, VIII, 373-374; Zehebî, **Mîzân**, I, 509; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.275; İbn Hacer, **Lisân**, III, 84.

⁴⁹⁹ İbn Adî, **el-Kâmil**, III, 213; Hatîb, **Târîh**, VIII, 374; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.275; İbn Hacer, **Lisân**, III, 85.

⁵⁰⁰ Hatîb, **Târîh**, VIII, 269; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, I, 203; Mizzî, **Tehzîb**, VI, 152; Zehebî, **Mîzân**, I, 492; İbn Hacer, **Lisân**, VIII, 181; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.270; Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimaşkî, **el-A'lâm**, Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1423/2002, II, 191.

Halife Mansûr zamanında Beş sene Medine valiliği yapmıştır.⁵⁰¹

Hadis rivayet ettiği üstadları; babası Zeyd b. Hasan, Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı İkrime, Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed ve Muâviye b. Abdillâh'dır.⁵⁰²

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise oğlu İsmâil b. Hasan, Mâlik b. Enes, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, İbn Ebî Zi'b, Zeyd b. Hubâb ve Vekî' b. el-Cerrâh'dır.⁵⁰³

Yahyâ b. Maîn⁵⁰⁴, hadisinin zayıf olduğunu; İbn Adî⁵⁰⁵, hadislerinin mu'dal olduğunu söylemektedir. Hasan b. Zeyd b. Hasan seksen beş yaşında hicrî yüz altmış sekiz senesinde vefat etmiştir.⁵⁰⁶

16. Heysem b. Cammâz el-Hanîfî el-Bekkâ el-Basrî⁵⁰⁷

Hadis rivayet ettiği üstadları; Yahyâ b. Ebî Kesîr, Yezîd er-Rakkâdî, Sâbit el-Bünânî ve İmrân el-Kasîr'dir.⁵⁰⁸

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Vekî' b. el-Cerrâh, Şücâ' b. Ebî Nasr, Ali b. el-Ca'd, Âdem b. Ebî İyâs, Zeyd b. el-Hubâb'dır.⁵⁰⁹

⁵⁰¹ Hatîb, **Târîh**, VIII, 269; Mizzî, **Tehzîb**, VI, 152; Zehebî, **Mîzân**, I, 492.

⁵⁰² Hatîb, **Târîh**, VIII, 269; Mizzî, **Tehzîb**, VI, 152; Zehebî, **Mîzân**, I, 492.

⁵⁰³ Hatîb, **Târîh**, VIII, 269; Mizzî, **Tehzîb**, VI, 152; Zehebî, **Mîzân**, I, 492.

⁵⁰⁴ Zehebî, **Mîzân**, I, 492.

⁵⁰⁵ İbnü'l-Harrât, Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdurrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî, **el-Ahkâmü'l-vüstâ min hadisi'n-nebî sallallâhü 'aleyhi ve sellem**, thk. Hamdî es-Selefi ve Subhî es-Sâmerrâî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1416/1995, I, 186; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, **el-Mevzû'ât**, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1.bs., 1386/1966, II, 225; **Du'afâ'**, I, 203; Zehebî, **Mîzân**, I, 492; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.270; Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, **el-Le'âli'l-masnû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a**, thk. Ebû Abdurrahman Salâh Üveyde, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1417/1996, II, 113; İbn Arrâk, **Tenzihü's-şerîa**, II, 180.

⁵⁰⁶ Hatîb, **Târîh**, VIII, 274; Mizzî, **Tehzîb**, VI, 162; Zehebî, **Mîzân**, I, 492.

⁵⁰⁷ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 440; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 535; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfî, **et-Tekmîl fi ma'rifeti's-sikât ve'z-zu'afâ' ve'l-mecâhîl**, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim en-Nu'mân, Mektebetü İbn Abbâs, Mansura, 1.bs., 1432/2011, II, 34.

⁵⁰⁸ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 535; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

⁵⁰⁹ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 535; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

Yahyâ b. Maîn⁵¹⁰, Ebû Hâtim⁵¹¹ ve Ebû Zür‘a⁵¹² zayıf olduğunu; Ahmed b. Hanbel⁵¹³, metrûkü’l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁵¹⁴ ve Cûzcânî⁵¹⁵, güvenilir kişilerden mu’dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

17. Heyyâc b. Bistâm et-Temîmî el-Hanzalî, Ebû Hâlid el-Horasânî el-Herevî⁵¹⁶

Hadis rivayet ettiği üstadları; Leys b. Ebî Süleym, Yûnus b. Ubeyd, Humeyd et-Tavîl, Ebû Mâlik el-Eşcaî ve Süleymân et-Teymî’dir.⁵¹⁷

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise oğlu Hâlid b. Heyyâc, Yûnus b. Muhammed el-Müeddeb, Saîd b. Süleymân el-Vâsıtî ve İbrâhîm b. Abdillâh el-Herevî’dir.⁵¹⁸

Ebû Hâtim⁵¹⁹, hadisin yazılabileceğini (يَكْتَبُ حَدِيثَهُ); Yahyâ b. Maîn⁵²⁰, zayıf olduğunu; Ebû Dâvûd⁵²¹, hadislerini terk ettiklerini (تَرَكُوا حَدِيثَهُ); İbn Hibbân⁵²², güvenilir kişilerden mu’dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hasan b. Zeyd b. Hasan hicrî yüz yetmiş yedi senesinde vefat etmiştir.⁵²³

⁵¹⁰ Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 535; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

⁵¹¹ İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

⁵¹² İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

⁵¹³ Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 535; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

⁵¹⁴ Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 535.

⁵¹⁵ Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 535.

⁵¹⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 445; Hatîb, **Târîh**, XVI, 124; İbn Adî, **el-Kâmil**, VIII, 447; Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 357; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 761; **Mîzân**, IV, 318; Moğultay, **İkmâlü’t-Tehzîb**, XII, 183; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

⁵¹⁷ Hatîb, **Târîh**, XVI, 124; Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 357-358; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 761; **Mîzân**, IV, 318; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

⁵¹⁸ Hatîb, **Târîh**, XVI, 124-125; Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 358-359; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 761; **Mîzân**, IV, 318; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 34.

⁵¹⁹ Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 359; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 761; **Mîzân**, IV, 318; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 35.

⁵²⁰ Hatîb, **Târîh**, XVI, 128; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 761; **Mîzân**, IV, 318; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 35.

⁵²¹ Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 359; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 761; **Mîzân**, IV, 318; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 35.

⁵²² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 445; İbnü’l-Cevzî, **Du‘afâ’**, III, 178; Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 359; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, IV, 761; Moğultay, **İkmâlü’t-Tehzîb**, XII, 185; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 35.

⁵²³ Hatîb, **Târîh**, XVI, 130; Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 360; Zehebî, **Mîzân**, IV, 318; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 35.

18. Husayn b. Ömer el-Ahmasî el-Kûfî, Ebû Ömer⁵²⁴

Hadis rivayet ettiği üstadları; Ebû Zübeyr el-Mekkî, Muhârik el-Ahmasî ve A'meş'dir.⁵²⁵

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ubeydullah b. Abdillâh b. Esved, Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî, Yahyâ el-Himmâm, Mincâb b. Hâris'dir.⁵²⁶

Ebû Zür'a⁵²⁷ ve Buhârî⁵²⁸, münkerü'l-hadis olduğunu; Ebû Hâtim,⁵²⁹ metrûkü'l-hadis olduğunu; İbn Adî⁵³⁰, hadislerinin genelini mu'dal olduğunu söylemektedir.

19. İbrâhîm b. Tahmân b. Şu'be, Ebû Saîd el-Horasânî el-Herevî⁵³¹

Hadis rivayet ettiği üstadları; İbrâhîm b. Müslim el-Hecerî, Saîd b. Ebî Arûbe, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Sâbit el-Bünânî, Simâk b. Harb, İbnü'l-Mu'temir, Ebû İshak es-Sebî, Âsım b. Behdele, A'meş, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî'dir⁵³²

---

⁵²⁴ İbn Adî, **el-Kâmil**, III, 299; Mizzî, **Tehzîb**, VI, 526; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, **Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl**, thk. Mus'ad Kâmil ve Mecdî Seyyid Emîn, el-Fârûku'l Hadisiyye, Kahire, 1.bs., 1425/2004, II, 381; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 835; **Mîzân**, I, 553; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.284.

⁵²⁵ Mizzî, **Tehzîb**, VI, 526; Zehebî, **Tezhîb**, II,381; a.mlf, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 835; **Mîzân**, I, 553.

⁵²⁶ Mizzî, **Tehzîb**, VI, 526; Zehebî, **Tezhîb**, II, 381; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 835; **Mîzân**, I, 553.

⁵²⁷ Mizzî, **Tehzîb**, VI, 528; Zehebî, **Tezhîb**, II,381; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 835.

⁵²⁸ Mizzî, **Tehzîb**, VI, 527; Zehebî, **Tezhîb**, II,381; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 836; **Mîzân**, I, 553; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.284.

⁵²⁹ Mizzî, **Tehzîb**, VI, 528; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 835

⁵³⁰ Mizzî, **Tehzîb**, VI, 528; Zehebî, **Tezhîb**, II, 381; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 835; **Mîzân**, I, 553; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.284.

⁵³¹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, **es-Sikât**, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad, 1.bs., 1393/1973, VI, 27; Mizzî, **Tehzîb**, II, 108; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, **Men tüküllime fihi ve hüve müvessak**, thk. Muhammed Şekûr b. Mahmûd el-Meyâdinî, Mektebetü'l-Menâr, Zerkâ'(Ürdün), 1.bs., 1406/1986, s.31; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 300; **Siyer**, VII, 378; Alâî, **Câmi' u't-tahsîl**, s.140; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, I, 220; Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, thk. Ahmed el-Arnâût, Türkî Mustafâ, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1.bs., 1420/2000, VI, 18; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, I, 129; Seyyid Ebû'l Meâtî en-Nevrî (en-Nurî), vd., **Mevsûatü akvâli'l İmâm Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l-hadis ve İlelih**, Âlemü'l- Kütüb, Beyrut, 1418/1997, I, 30,39; Âdil Nüveyhid, **Mu'cemü'l-Müfessîrin min Sadri'l-İslâm hatte'l-Asri'l-Hâdir**, Müessesetü Nüveyhidi's-Sekâfiyye, Lübnan, 2.bs., 1409/1988, I, 14; Seyyid Ebû'l Meâtî , vd., **el- Câmi' fi Cerh ve Ta'dîl**, I, 27.

⁵³² Mizzî, **Tehzîb**, II, 109-110; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 300; **Siyer**, VII, 379; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, I, 220-221; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, I, 129.

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Safvân b. Süleym, oğlu Abdülhâlik b. İbrâhîm b. Tahmân, Abdullah b. Mübârek, Vekî' b. Cerrâh, Abdurrahman b. Mehdî, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, İbn Sellâm el-Cumahî, Muhammed b. Sâbık el-Bağdâdî'dir.⁵³³

Ahmed b. Hanbel, İbrâhîm b. Tahmân b. Şu'be'nin mürchie fırkasından olduğunu ve cehmiyye fırkasına aşırı karşı biri olduğunu söylemektedir.⁵³⁴ Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtîm, Ebû Saîd Osmân b. Saîd, Ebû Dâvûd güvenilir olduğunu;⁵³⁵ Yahyâ b. Maîn, İbrâhîm b. Tahmân b. Şu'be'nin rivayetlerinin sıkıntı olmadığını⁵³⁶ (لَا بِأَسَنِ بِهِ) ; söylemişlerdir. İbn Hıbbân, İbrâhîm b. Tahmân b. Şu'be güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet etme hususunda teferrüde bulunduğunu söylemektedir..⁵³⁷ (فَذَكَرَ) İbrâhîm b. Tahmân b. Şu'be hicrî yüz altmış üç senesinde⁵³⁸ (تَفَرَّدَ عَنِ النَّبَاتِ بِأَشْيَاءَ مُعْضَلَةً) başka bir rivayete göre de yüz altmış sekiz senesinde⁵³⁹ mekke'de vefat etmiştir.

20. İmrân b. Vehb et-Tâî Basrî⁵⁴⁰

Hadis rivayet ettiği üstadları; Enes b. Mâlik (r.a), Ebû Recâ' el-Utâridî, Saîd b. Abdillâh b. Cüreyc'dir⁵⁴¹

⁵³³ Mizzî, **Tehzîb**, II, 110; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 300; **Siyer**, VII, 379; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, I, 220-221; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, I, 129.

⁵³⁴ Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, VI, 18.

⁵³⁵ Mizzî, **Tehzîb**, II, 111; Zehebî, **Siyer**, VII, 379-380.

⁵³⁶ Mizzî, **Tehzîb**, II, 111; Zehebî, **Siyer**, VII, 379.

⁵³⁷ İbn Hıbbân, **Sikât**, VI, 27; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 300; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, I, 227; Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, VI, 19; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, I, 131; Âdil Nüveyhid, **Mu'cemü'l-Müfessîrin**, I, 14.

⁵³⁸ Zehebî, **Siyer**, VII, 384; Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, VI, 19.

⁵³⁹ Mizzî, **Tehzîb**, II, 115; Zehebî, **Siyer**, VII, 384.

⁵⁴⁰ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 415; İbn Ebî Hâtîm, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VI, 306; Zehebî, **Mîzân**, III, 244; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 169; **Dîvânü'd-du'afâ'** s.301; Alâî, **Câmi'u't-tahsîl**, s.248; İbn Kutluboğa, **Sikât**, VII, 392; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 184; Seyyid Ebü'l Meâtî , vd., **el- Câmi' fi Cerh ve Ta'dîl**, II, 318.

⁵⁴¹ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 415; İbn Ebî Hâtîm, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VI, 306; Zehebî, **Mîzân**, III, 244; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 169; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 184; İbn Kutluboğa, **Sikât**, VII, 392.

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise İshâk b. Süleymân, Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî, İbn Ebî Zab'ya ve Seleme el-Ebraş'tır.⁵⁴²

Ebû Hâtim er-Râzî⁵⁴³, Muhammed b. Hâlid Hammûye'nin İmrân b. Vehb'den onun da Enes b. Mâlik'den (r.a) rivayet ettiği hadislerin mu'dal olduğunu söylemektedir.⁵⁴⁴ Ebû Hâtim er-Râzî, zayıf olduğunu ve Enes b. Mâlik'den (r.a) hadis işitmediğini söylemektedir.⁵⁴⁵

21. Kâsım b. Abdurrahman Mevlâ Muâviye b. Ebî Süfyân, Ebû Abdurrahman⁵⁴⁶

Hadis rivayet ettiği sahâbî üstadları; Ebû Hüreyre (r.a), Fadâle b. Ubeyd (r.a), Muâviye (r.a), Ebû Ümâme (r.a)'dir.⁵⁴⁷

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Yahyâ b. Hâris, Sevr b. Yezîd, Muâviye b. Sâlih, Abdullah b. Alâ b. Zebr'dir⁵⁴⁸

Tirmîzî⁵⁴⁹ ve Yahyâ b. Maîn⁵⁵⁰, güvelir olduğunu; Hibbân⁵⁵¹, Sahâbeden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî iki yüz on iki senesinde vefat etmiştir.⁵⁵²

22. Kenâne b. Cebele b. Amr, Ebü'n-Nadr el-Horâsânî el-Herevî⁵⁵³

⁵⁴² Buhârî, **et-Târîhu'l-kebir**, VI, 415; İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VI, 306; Zehebî, **Mîzân**, III, 244; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 169; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 184; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 184; İbn Kutluboğa, **Sikât**, VII, 392.

⁵⁴³ İbn Ebî Hâtim, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, VI, 306; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 169.

⁵⁴⁴ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 169; İbn Kutluboğa, **Sikât**, VII, 392.

⁵⁴⁵ Zehebî, **Mîzân**, III, 244; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 169; **Dîvânü'd-du'afâ'**, s.301; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 184.

⁵⁴⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 214.

⁵⁴⁷ Zehebî, **Siyer**, IV, 194.

⁵⁴⁸ Zehebî, **Siyer**, IV, 194.

⁵⁴⁹ Zehebî, **Mîzân**, III, 373.

⁵⁵⁰ Zehebî, **Mîzân**, III, 373; **Siyer**, IV, 194.

⁵⁵¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 214; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, **et-Tahkîk fî ehâdisi'l-hilâf**, thk. Müs'ad Abdülhamîd es-Sa'denî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1414/1994, II, 13; **Du'afâ'**, III, 14; Zehebî, **Mîzân**, III, 373; İbn Hacer, **Lisân**, VIII, 324.

⁵⁵² Zehebî, **Siyer**, IV, 195; **Mîzân**, III, 374.

⁵⁵³ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebir**, VII, 237; İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 234; İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 215; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 26; Târik b. Muhammed Âl-i b. Nâcî, **et-Tezyîl 'alâ kutübî'l-Cerh ve't-Ta'dîl**, Mektebetü'l Mesnâ el-İslamiyye, Havlî(Küveyt), 1425/2004, s.253.

Hadis rivayet ettiği hocası; İbrâhîm b. Tahmân'dır.⁵⁵⁴ Kendisinden rivayet eden talebesi ise Muhammed b. Hamîd'dir.⁵⁵⁵

Yahyâ b. Maîn⁵⁵⁶, yalancı olduğunu; Ebü'l-Feth el-Ezdi⁵⁵⁷ metrûkü'l-hadis olduğunu; İbn Hıbbân⁵⁵⁸, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

23. Kümeyl b. Ziyâd b. Nehîk b. Heysem en-Nehâî el-Kûfî⁵⁵⁹

Hadis rivayet ettiği sahâbî üstadları; Ali b. Ebî Tâlib (r.a), Osmân b. Affân (r.a), Abdullâh b. Mes'ûd (r.a) ve Ebû Hüreyre (r.a)'dir.⁵⁶⁰

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ebû İshâk, Abdurrahmân b. Âiş, A'meş, Abdurrahmân b. Âbîs ve Raşîd Ebû Râşîd'dir.⁵⁶¹

Yahyâ b. Maîn⁵⁶² ve el-İclî⁵⁶³, güvenilir olduğunu; İbn Hıbbân⁵⁶⁴, Hz. Ali'den (r.a) mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî seksen iki senesinde Haccâc tarafından öldürülmüştür.⁵⁶⁵

24. Meysere b. Abdirabbih el-Fârisî el-Basrî et-Terrâs⁵⁶⁶

Hadis rivayet ettiği üstadları; Leys b. Ebî Süleym, Mûsâ b. Ubeyde, Gâlib b. Ubeydillah, Mâlik, Evzâî, İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî'dir.⁵⁶⁷

⁵⁵⁴ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 237; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 26.

⁵⁵⁵ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 237.

⁵⁵⁶ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 215; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 26.

⁵⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 26.

⁵⁵⁸ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 234; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 26; Târik b. Muhammed Âl-i b. Nâcî, **et-Tezyîl**, s.253.

⁵⁵⁹ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 243; İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 225; Mizzî, **Tehzîb**, XXIV, 218; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, II, 877; **Mîzân**, III, 415.

⁵⁶⁰ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 243; Mizzî, **Tehzîb**, XXIV, 218; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, II, 877.

⁵⁶¹ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 243; İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 225; Mizzî, **Tehzîb**, XXIV, 218; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, II, 877.

⁵⁶² Mizzî, **Tehzîb**, XXIV, 219; Zehebî, **Mîzân**, III, 415.

⁵⁶³ Mizzî, **Tehzîb**, XXIV, 219.

⁵⁶⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 225; Zehebî, **Mîzân**, III, 415.

⁵⁶⁵ Mizzî, **Tehzîb**, XXIV, 222.

⁵⁶⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 344; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 151; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 753-754; **Mîzân**, IV, 230; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 294; İbn Hacer, **Lisân**, VIII, 234.

⁵⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 151; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 754; **Mîzân**, IV, 230; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 294; İbn Hacer, **Lisân**, VIII, 234-235.

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Şuayb b. Harb, Ali b. Kuteybe, Yahyâ b. Ğaylân ve Mücâşî b. Amr'dır.⁵⁶⁸

Nesâî⁵⁶⁹ ve Dârekutnî⁵⁷⁰, metrûkü'l-hadis olduğunu; Hâkim⁵⁷¹, mevzû hadisler rivayet ettiğini İbn Hıbbân⁵⁷², güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

25. Muhammed b. Abd b. Âmir b. Mirdâs b. Hârûn b. Mûsâ, Ebû Bekr es-Suġdî et-Temîmî es-Semerkandî⁵⁷³

Hadis rivayet ettiği üstadları; Yahyâ b. Yahyâ en-Nîsâbü'rî, Isâm b. Yûsuf, Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, Kuteybe b. Saîd, İshak b. Râhûye, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî'dir.⁵⁷⁴

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ahmed b. Osmân b. el-Âdemî, İsmâîl b. Ali el-Hutabî, Ebû Bekr eş-Şâfî'dir.⁵⁷⁵

Dârekutnî⁵⁷⁶, Muhammed b. Abd b. Âmir'in yalancı olduğunu; mevzû hadisler uydurduğunu; Hatîb⁵⁷⁷, hadislerinin bâtil olduğunu; Hâkim⁵⁷⁸, akranlarından mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

26. Muhammed b. Abdirrahmân b. el-Beylamânî el-Kûfî el-Medenî⁵⁷⁹

---

⁵⁶⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 754; *Mîzân*, IV, 230; İbn Kesîr, *Tekmîl*, I, 294; İbn Hacer, *Lisân*, VIII, 235.

⁵⁶⁹ İbnü'l-Cevzî, *Du'afâ*, III, 151; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 754; İbn Kesîr, *Tekmîl*, I, 295; İbn Hacer, *Lisân*, VIII, 235.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *Du'afâ*, III, 151; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 754; *Mîzân*, IV, 231; İbn Kesîr, *Tekmîl*, I, 295.

⁵⁷¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 754.

⁵⁷² İbn Hıbbân, *Mecrûhîn*, II, 344; İbnü'l-Cevzî, *Du'afâ*, III, 152.

⁵⁷³ Hatîb, *Târîh*, III, 671; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 1035; *Mîzân*, III, 633; İbn Hacer, *Lisân*, VII, 324.

⁵⁷⁴ Hatîb, *Târîh*, III, 671-672; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 1035; *Mîzân*, III, 633; İbn Hacer, *Lisân*, VII, 324-325.

⁵⁷⁵ Hatîb, *Târîh*, III, 672; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 1035; *Mîzân*, III, 633; İbn Hacer, *Lisân*, VII, 324-325.

⁵⁷⁶ Hatîb, *Târîh*, III, 677; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 1035; *Mîzân*, III, 633; İbn Hacer, *Lisân*, VII, 325.

⁵⁷⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VI, 1035; *Mîzân*, III, 633; İbn Hacer, *Lisân*, VII, 345.

⁵⁷⁸ İbn Hacer, *Lisân*, VII, 325.

⁵⁷⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 382; İbnü'l-Cevzî, *Du'afâ*, III, 75; Mizzî, *Tehzîb*, XXV, 594; İbn Hacer, *Lisân*, IX, 293.

Hadis rivayet ettiği hocası; babası Abdirrahmân b. el-Beylamânî'dir.⁵⁸⁰

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Saîd b. Beşîr en-Neccârî, Süfyân es-Sevrî, Ebû Abdirrahmân Sâlih, Muhammed b. Kesîr el-Abdî, Ubeydullah b. Abbâs'tır⁵⁸¹

Yahyâ b. Maîn⁵⁸², leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; Dârekutnî⁵⁸³ ve Humeydi⁵⁸⁴, zayıf olduğunu; Buhârî⁵⁸⁵, Nesâî⁵⁸⁶ ve Ebû Hâtim er-Râzî⁵⁸⁷, münkerü'l-hadis olduğunu; Hâkim⁵⁸⁸, Muhammed b. Abdirrahmân'ın babasından onun da İbn Ömer tarîkiyle rivayet ettiği hadislerin mu'dal olduğunu söylemektedir.

27. Muhammed b. Abdillâh b. Ziyâd, Ebû Seleme el-Ensârî el-Basrî⁵⁸⁹

Hadis rivayet ettiği üstadları; Mâlik b. Dînâr, Humeyd et-Tavîl, Ebân b. Ebî Ayyâş, Süleymân et-Teymî, Kurra b. Hâlid'dir.⁵⁹⁰

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Yahyâ b. Hizâm, Muhammed b. Sâlih b. en-Nattâh, İsam b. Yûsuf el-Belhî, İmrân b. Muhammed'dir.⁵⁹¹

⁵⁸⁰ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 594; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 293.

⁵⁸¹ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 595; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 293.

⁵⁸² İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 382; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 595; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 293.

⁵⁸³ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 75.

⁵⁸⁴ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 382; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 595; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 293.

⁵⁸⁵ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 382; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 595; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 293.

⁵⁸⁶ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 382; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 595; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 293.

⁵⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 595; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 293.

⁵⁸⁸ İbn Hacer, **Lisân**, IX, 294.

⁵⁸⁹ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 481; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 441; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, IX, 256.

⁵⁹⁰ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 481; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 441; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, IX, 256.

⁵⁹¹ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 481-482; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 441; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, IX, 256.

Zehebî⁵⁹², Mâlik b. Dînâr'dan münker hadisler rivayet ettiğini; Ebû Ca'fer Ukaylî⁵⁹³ ve İbn Hibbân⁵⁹⁴, münkerü'l-hadis olduğunu; Ebü'l-Feth el-Ezdfî⁵⁹⁵, Mâlik b. Dînâr'dan mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

28. Muhammed b. Fazl b. Atiyye b. Ömer b. Hâlid, Ebû Abdillah, Mevlâ Benî Abs el-Kûfî⁵⁹⁶

Hadis rivayet ettiği üstadları; Ebân b. Ebi Ayyâş, Haccâc b. Ertât, Hasan b. Ubeydullah en-Nehâî, Zeyd b. Eslem, Amr b. Dînâr ve Ebû İshak es-Sebîî'dir.⁵⁹⁷

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Esed b. Mûsâ, Bakıyye b. Velîd, Cârûd b. Yezîd en-Nîsâbûrî ve İsmâîl b. İsâ el-Attâr'dır.⁵⁹⁸

Ahmed b. Hanbel⁵⁹⁹, Muhammed b. Fazl b. Atiyye'nin leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cûzcânî⁶⁰⁰, yalancı olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁶⁰¹, yalancı, leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) ve zayıf olduğunu; Müslim b. Haccâc, İbn Hırrâş ve Dârekutnî, metrûkû'l-hadis olduğunu;⁶⁰² Hatîb el-Bağdâdî⁶⁰³, Buhâra'da yaşadığını ve orada münker ve mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî yüz seksen senesinde Buhâra'da vefat etmiştir.⁶⁰⁴

29. Muhammed b. Furât, Ebû Ali el-Kûfî et-Temîmî⁶⁰⁵

Hadis rivayet ettiği üstadları; Hakem b. Uteybe, Habîb b. Ebî Sâbit, Muhârib b. Disâr'dır.⁶⁰⁶

---

⁵⁹² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 441.

⁵⁹³ Mizzî, *Tehzîb*, XXV, 482; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 256.

⁵⁹⁴ Mizzî, *Tehzîb*, XXV, 482; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 256.

⁵⁹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 256.

⁵⁹⁶ Hatîb, *Târîh*, IV, 248; Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 280.

⁵⁹⁷ Hatîb, *Târîh*, IV, 248; Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 281.

⁵⁹⁸ Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 281.

⁵⁹⁹ Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 282.

⁶⁰⁰ Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 282.

⁶⁰¹ Hatîb, *Târîh*, IV, 252; Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 283.

⁶⁰² Hatîb, *Târîh*, IV, 254-255; Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 284.

⁶⁰³ Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 285.

⁶⁰⁴ Hatîb, *Târîh*, IV, 255; Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 286; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 321.

⁶⁰⁵ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 293; Hatîb, *Târîh*, IV, 274; Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 269; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 964.

⁶⁰⁶ Hatîb, *Târîh*, IV, 274; Mizzî, *Tehzîb*, XXVI, 269; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 964.

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Kuteybe b. Saîd, Ebû Tevbe el-Halebî, Süveyd b. Saîd, Süreyc b. Yûnus'tur.⁶⁰⁷

Ahmed b. Hanbel⁶⁰⁸ ve İbn Ebî Şeybe⁶⁰⁹ yalancı olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁶¹⁰, leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; Buhârî⁶¹¹, münkerü'l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁶¹², güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Muhammed b. Furât, yüz yirmi sene yaşamıştır.⁶¹³

30. Muhammed b. Hasan b. Ebî Yezîd, Ebü'l-Hasan el-Hemedânî el-Kûfî⁶¹⁴

Hadis rivayet ettiği üstadları; A'meş, Sevr b. Yezîd, Ca'fer b. Muhammed, Amr b. Kays'dır.⁶¹⁵

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ahmed b. Menî', Süreyc b. Yûnus, Gasan b. el-Hammâd'dır⁶¹⁶

Nesâî⁶¹⁷, metrûkü'l-hadis olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁶¹⁸, yalan söylediğini; Ahmed b. Hanbel⁶¹⁹, zayıf olduğunu; İbn Hibbân⁶²⁰, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

31. Muhammed b. Hasan b. Zebâle el-Mahzûmî⁶²¹

⁶⁰⁷ Hatîb, **Târîh**, IV, 274; Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 269-270; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 964.

⁶⁰⁸ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 964.

⁶⁰⁹ Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 270-271; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 964.

⁶¹⁰ Hatîb, **Târîh**, IV, 275; Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 270.

⁶¹¹ Hatîb, **Târîh**, IV, 275; Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 271.

⁶¹² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 293.

⁶¹³ Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 272.

⁶¹⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 287; İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 372; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 76; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1192.

⁶¹⁵ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 76; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1192.

⁶¹⁶ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 77; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1192.

⁶¹⁷ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 372; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 78; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1192.

⁶¹⁸ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 372; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 78; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1192.

⁶¹⁹ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 77.

⁶²⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 288.

⁶²¹ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 370; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, V, 434; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 115.

Hadis rivayet ettiği üstadları; Üsâme b. Zeyd b. Eslem, Mâlik, Süleymân b. Bilâl, ed-Derâverdi' dir.⁶²²

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ahmed b. Sâlih el-Mısrî, Ebû Hayseme, Hârûn el-Hammâl, Zübeyr b. Bekkâr' dır⁶²³

Ebû Dâvûd⁶²⁴ ve Yahyâ b. Maîn⁶²⁵, yalancı olduğunu; Nesâî⁶²⁶, metrûkü'l-hadis olduğunu; Ebû Hâtim⁶²⁷, zayıf olduğunu; Hâkim⁶²⁸, Muhammed b. Hasan b. Zebâle'nin Mâlik ve ed-Derâverdi'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

32. Muhammed b. İbrâhîm Hameş, Ebû Abdillâh en-Nîsâbûrî⁶²⁹

Hadis rivayet ettiği üstadları; İbrâhîm b. Ebî Tâlib, el-Bûşnecî, Muhammed b. İshâk b. Huzeyme' dir.⁶³⁰

Kendisinden rivayet eden talebesi ise Ebû Abdillâh Hâkim en-Neysâbûrî' dir.⁶³¹

Hâkim⁶³², Muhammed b. İbrâhîm Hameş'in mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî üç yüz elli üç senesinde vefat etmiştir.⁶³³

33. Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî, Ebû Abdillâh el-Medenî el-Vâkîdî⁶³⁴

⁶²² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 434; İbn Hacer, *Lisân*, IX, 115.

⁶²³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 434; İbn Hacer, *Lisân*, IX, 115.

⁶²⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 434.

⁶²⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 370; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 434; İbn Hacer, *Lisân*, IX, 116.

⁶²⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 370; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 434; İbn Hacer, *Lisân*, IX, 116.

⁶²⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 435; İbn Hacer, *Lisân*, IX, 116.

⁶²⁸ İbn Hacer, *Lisân*, IX, 117.

⁶²⁹ İbn Nukta, Ebû Bekr Muînüddîn (Muhibbüddîn) Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ' el-Bağdâdî, *Tekmiletü'l-İkmâl*, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebî ve Muhammed Sâlih Abdilazîz el-Murâd, nşr. Câmîattü'l-Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1407/1987, II, 444; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VIII, 60; *Mîzân*, III, 449; İbn Hacer, *Lisân*, VIII, 479.

⁶³⁰ İbn Nukta, *Tekmiletü'l-İkmâl*, II, 444; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VIII, 60.

⁶³¹ İbn Nukta, *Tekmiletü'l-İkmâl*, II, 444; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, VIII, 61; İbn Hacer, *Lisân*, VIII, 479.

⁶³² İbn Hacer, *Lisân*, VIII, 479.

⁶³³ İbn Hacer, *Lisân*, VIII, 479.

⁶³⁴ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 303; Hatîb, *Târîh*, IV, 5; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, V, 182.

Hadis rivayet ettiği üstadları; Muhammed b. Aclân, İbn Cüreyc, Sevr b. Yezîd, Ma‘mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, Mâlik’dir.⁶³⁵

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Muhammed b. Sa’d, Muhammed b. Yahyâ el-Ezdî’dir.⁶³⁶

İbn Nümeyr⁶³⁷, Müslim b. el-Haccâc⁶³⁸ ve Ebû Zür‘a⁶³⁹, metrûkü’l-hadis olduğunu; İshak b. Râhûye⁶⁴⁰, hadis uydurduğunu; Ahmed b. Habbel⁶⁴¹, yalancı olduğunu; İbn Hibbân⁶⁴², güvenilir kişilerden mu’dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî 207 senesinde vefat etmiştir.⁶⁴³

34. Muhammed b. Ubeydillah b. Ebî Râfi‘ el-Hâşimî⁶⁴⁴

Hadis rivayet ettiği üstadları; Dâvûd b. Husayn, Yezîd b. Eslem, babası Ubeydillah b. Ebî Râfi‘, kardeşi Avn b. Ubeydillah b. Ebî Râfi‘ ve Abdullah b. Ubeydillah b. Ebî Râfi‘’dir.⁶⁴⁵

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise İsmâil b. Ayyâş, Abdullah b. Lehîa, Hibbân b. Ali el-Anezî ve Saîd b. Amr el-Anezî’dir.⁶⁴⁶

---

⁶³⁵ Hatîb, **Târîh**, IV, 5; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, V, 182.

⁶³⁶ Hatîb, **Târîh**, IV, 5; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, V, 182.

⁶³⁷ Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, V, 183.

⁶³⁸ Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, V, 183.

⁶³⁹ Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, V, 183.

⁶⁴⁰ Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, V, 184.

⁶⁴¹ Hatîb, **Târîh**, IV, 21.

⁶⁴² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 303.

⁶⁴³ Hatîb, **Târîh**, IV, 6.

⁶⁴⁴ Buhârî, **et-Târîhu’l-kebir**, I, 171; İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 271; Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 36; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, III, 970; Moğultay, **İkmâlü’t-Tehzîb**, X, 263; Seyyid Ebü’l Meâtî , vd., **el- Câmi‘ fî Cerh ve Ta’dîl**, III, 47.

⁶⁴⁵ Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 37; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, III, 970; İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, VIII, 321.

⁶⁴⁶ Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 37; Zehebî, **Târîhu’l-İslâm**, III, 970; İbn Hacer, **Tehzîbü’t-Tehzîb**, VIII, 321.

Buhârî⁶⁴⁷, münkerü'l-hadis olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁶⁴⁸, leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; Ebû Hâtim⁶⁴⁹, zayıf ve münkerü'l-hadis olduğunu; İbn Adî⁶⁵⁰, Kûfâ'nin Şîalarından olduğunu; Dârekutnî⁶⁵¹, metrûkü'l-hadis ve mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

35. Muhammed b. Zekvân et-Tâhî el-Ezdî el-Basrî⁶⁵²

Hadis rivayet ettiği üstadları; Şehr b. Havşeb, İbn Sîrîn, Ya'îlâ b. Hakîm, İbn Ebî Müleyke'dir.⁶⁵³

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Şu'be b. el-Haccâc, İbn Cüreyc, İbrâhîm b. Tahmân, Haccâc b. Dînâr ve Haccâc b. Nusayr'dır.⁶⁵⁴

Buhârî⁶⁵⁵ ve Ebû Hâtim⁶⁵⁶, münkerü'l-hadis olduğunu; İbn Hıbbân⁶⁵⁷, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

36. Muhammed b. Ziyâd et-Tahhân el-Yeşkurî el-Cezerî⁶⁵⁸

Hadis rivayet ettiği üstadları; Meymûn b. Mihrân, Muhammed b. İclân, Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî'dir.⁶⁵⁹

---

⁶⁴⁷ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, I, 171; İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 271; Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 970; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, VIII, 321; Seyyid Ebü'l Meâtî , vd., **el- Câmî' fi Cerh ve Ta'dîl**, III, 47.

⁶⁴⁸ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, I, 171; İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 271; Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 970; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, VIII, 321.

⁶⁴⁹ Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 970; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, VIII, 321.

⁶⁵⁰ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 273; Mizzî, **Tehzîb**, XXVI, 38; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 970.

⁶⁵¹ Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, X, 263; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, VIII, 321; Seyyid Ebü'l Meâtî , vd., **el- Câmî' fi Cerh ve Ta'dîl**, III, 47.

⁶⁵² Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 180; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 958.

⁶⁵³ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 181; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 958.

⁶⁵⁴ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 181; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 958.

⁶⁵⁵ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 182; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 958.

⁶⁵⁶ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 182.

⁶⁵⁷ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 958.

⁶⁵⁸ İbn Hıbbân, **Mecrûhîn**, II, 259; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 60; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 222; Zehebî, **Tehzîbü Tehzîbi'l-Kemâl**, VIII, 104.

⁶⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 60; Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 222; Zehebî, **Tehzîb**, VIII, 104.

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Şeybân b. Ferûh, Muhammed b. Muâviye, İbrâhîm b. Ziyâd el-Becelî, İsmâîl b. İbrâhîm el-Basrî ve Osmân b. Züfer et-Teymî'dir.⁶⁶⁰

Buhârî⁶⁶¹, Ebû Hâtîm⁶⁶² ve Nesâî⁶⁶³ metrûkü'l-hadis olduğunu; Ahmed b. Hanbel⁶⁶⁴ ve Dârekutnî⁶⁶⁵, yalancı olduğunu; İbn Hibbân⁶⁶⁶, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

37. Mahdûc ez-Zühî⁶⁶⁷

Hadis rivayet ettiği hocası; Cesra bint Decâce'dir.⁶⁶⁸ Kendisinden rivayet eden talebesi ise Ebû'l-Hattâb el-Heceri'dir⁶⁶⁹

Buhârî⁶⁷⁰, fîhi nazar (فِيهِ نَظْرٌ); İbn Hazm⁶⁷¹, Mahdûc ez-Zühî'in Cesra bint Decâce'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

38. Münir b. Zübeyr eş-Şâmî, Ebû Zer el-Ezdî⁶⁷²

Hadis rivayet ettiği üstadları; Hasen el-Basrî, Ubâde b. Nüseyyî el-Kindî, Mekhûl eş-Şâmî'dir.⁶⁷³ Kendisinden rivayet eden talebesi ise Velîd b. Müslim'dir.⁶⁷⁴

⁶⁶⁰ Mizzî, **Tehzîb**, XXV, 223; Zehebî, **Tezhîb**, VIII, 104.

⁶⁶¹ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 61.

⁶⁶² İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 61.

⁶⁶³ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 61.

⁶⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 61; Zehebî, **Tezhîb**, VIII, 104.

⁶⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 61.

⁶⁶⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 259.

⁶⁶⁷ İbn Adî, **el-Kâmil**, VIII, 198; Mizzî, **Tehzîb**, XXVII, 271; Zehebî, **Mîzân**, III, 443.

⁶⁶⁸ İbn Adî, **el-Kâmil**, VIII, 198; Mizzî, **Tehzîb**, XXVII, 271; Zehebî, **Mîzân**, III, 443.

⁶⁶⁹ Mizzî, **Tehzîb**, XXVII, 271.

⁶⁷⁰ İbn Adî, **el-Kâmil**, VIII, 198; Zehebî, **Mîzân**, III, 443.

⁶⁷¹ İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî, **el-Bedrü'l-münîr fî tahrîci ehâdîsi's-Şerhi'l-kebîr**, thk. Mustafâ Ebü'l-Ğayt Abdülhay, vd., Daru'l-Hicra, Riyad, 1.bs., 1425/2004, II, 562.

⁶⁷² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 357; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ'**, III, 142; Mizzî, **Tehzîb**, XXVIII, 573-574; Zehebî, **el-Muğnî**, II, 328; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 212.

⁶⁷³ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 357; Mizzî, **Tehzîb**, XXVIII, 574; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 212.

⁶⁷⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 357; Mizzî, **Tehzîb**, XXVIII, 574; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 212.

İbn Hibbân⁶⁷⁵, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

39. Müseyyeb b. Şerîk, Ebû Saîd et-Temîmî eş-Şakrî el-Kûfî⁶⁷⁶

Hadis rivayet ettiği üstadları; A'meş, Hişâm b. Urve, Ubeydullah b. Velîd, Musâ b. Hişâm ez-Zührî'dir.⁶⁷⁷

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Leys b. Sa'd, İsmâîl b. İsâ el-Attâr, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Menî', Ahmed b. Hanbel'dir.⁶⁷⁸

Yahyâ b. Maîn⁶⁷⁹, leyse bi-şey' olduğunu; Müslim b. el-Haccâc⁶⁸⁰, Dârekutnî⁶⁸¹, Nesâî⁶⁸² ve Ahmed b. Hanbel⁶⁸³, metrûkû'l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁶⁸⁴, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî yüz seksen altı senesinde vefat etmiştir.⁶⁸⁵

40. Nehşel b. Saîd b. Verdân el-Kureşî el-Verdânî, Ebû Saîd⁶⁸⁶

Hadis rivayet ettiği üstadları Sevr b. Yezîd, Dâvûd b. Ebî Hind, Rabî' b. Enes, Dahhâk b. Müzâhim'dir.⁶⁸⁷

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Nümeyr ve Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî'dir.⁶⁸⁸

---

⁶⁷⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 357; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, III, 142; Mizzî, **Tehzîb**, XXVIII, 574; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 212.

⁶⁷⁶ Hatîb, **Târîh**, XV, 175; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 974; **Mîzân**, IV, 114; İbn Hacer, **Lisân**, VIII, 66.

⁶⁷⁷ Hatîb, **Târîh**, XV, 175; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 974.

⁶⁷⁸ Hatîb, **Târîh**, XV, 175; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 974.

⁶⁷⁹ Hatîb, **Târîh**, XV, 177; Zehebî, **Mîzân**, IV, 114; İbn Hacer, **Lisân**, VIII, 66.

⁶⁸⁰ Hatîb, **Târîh**, XV, 178; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 974; **Mîzân**, IV, 114; İbn Hacer, **Lisân**, VIII, 66.

⁶⁸¹ Hatîb, **Târîh**, XV, 178; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 974.

⁶⁸² Hatîb, **Târîh**, XV, 178.

⁶⁸³ Zehebî, **Mîzân**, IV, 114; İbn Hacer, **Lisân**, VIII, 66.

⁶⁸⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 358-359.

⁶⁸⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 358; Hatîb, **Târîh**, XV, 179; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 974.

⁶⁸⁶ Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, XII, 87; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 405.

⁶⁸⁷ İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 405-406.

⁶⁸⁸ İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 406.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî⁶⁸⁹ ve İshak b. Râhûye⁶⁹⁰, yalancı olduğunu; Ebû Hâtîm⁶⁹¹ ve Nesâî⁶⁹², metrûkû'l-hadis olduğunu; Hâkim, Dahhâk'ın Nehşel b. Saîd'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.⁶⁹³

41. Nuh b. Zekvân el-Basrî⁶⁹⁴

Hadis rivayet ettiği üstadları; kardeşi Eyyûb b. Zekvân, Hasan el-Basrî, Atâ b. Ebî Rebâh, Hişâm b. Urve'dir.⁶⁹⁵

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Sevâbe b. Mesûd et-Tenûhî, Suveyd b. Abdilazîz, Yûsuf b. Ziyâd b. Abdillâh, Yûsuf b. Ebî Kesîr'dir⁶⁹⁶

Ebû Hâtîm⁶⁹⁷, Nuh b. Zekvân el-Basrî'nin leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; es-Sâcî⁶⁹⁸, hadislerinin bâtlı olduğunu; İbn Hibbân⁶⁹⁹, münkerü'l-hadis olduğunu; Hâkim Ebû Abdillâh⁷⁰⁰, Nuh b. Zekvân el-Basrî'nin Hasan el-Basrî'den rivayet ettiği hadislerinin tamamının mu'dal olduğunu söylemektedir.

42. Osmân b. Fâid el-Kureysî, Ebû Lübâbe el-Basrî⁷⁰¹

Hadis rivayet ettiği üstadları; İsmâîl b. Muhammed es-Sehmî, Ca'fer b. Burkân, Şu'be b. el-Haccâc, Sâlih b. Ebî'l Ahdar, Muhammed b. İshâk b. Yesâr'dır⁷⁰²

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Sülaymân b. Abdirrahman ed-Dimaşkî, Yahyâ b. Âsım'dır.⁷⁰³

⁶⁸⁹ İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 406.

⁶⁹⁰ İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 406.

⁶⁹¹ İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 406.

⁶⁹² İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 406.

⁶⁹³ Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, XII, 88.

⁶⁹⁴ Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 48; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 747; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, XII, 92; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 411.

⁶⁹⁵ Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 49; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 747; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 411.

⁶⁹⁶ Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 49; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 747; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 411.

⁶⁹⁷ Mizzî, **Tehzîb**, XXX, 49; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 747; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 411.

⁶⁹⁸ Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, XII, 92.

⁶⁹⁹ Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, XII, 92; İbn Kesîr, **Tekmîl**, I, 411.

⁷⁰⁰ Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, XII, 93.

⁷⁰¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 474; Zehebî, **Mizân**, III, 51; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, IX, 180.

⁷⁰² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 475; Zehebî, **Mizân**, III, 51.

⁷⁰³ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 75; Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 475.

Buhârî⁷⁰⁴, fî hadisihi nazarun (فِي حَدِيثِهِ نَظَرٌ) ; Yahyâ b. Maîn⁷⁰⁵, leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; Hıbbân⁷⁰⁶ ve Hâkim en-Nîsâbüri⁷⁰⁷, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

43. Ömer b. Ğayâs Kûfî (Amr b. Ğayâs el-Hadramî el-Kûfî)⁷⁰⁸

Hadis rivayet ettiği hocası; Âsım'dır.⁷⁰⁹ Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Ebû Nuaym, Muâviye b. Hişâm'dır.⁷¹⁰

İbn Adî⁷¹¹ ve Ebû Hâtim⁷¹², münkerü'l-hadis olduğunu; Dârekutnî⁷¹³, zayıf olduğunu; Buhârî⁷¹⁴, mu'dalü'l hadis (مُعْضَلُ الْحَدِيثِ) ve münkerü'l-hadis olduğunu söylemektedir.

44. Ömer b. Hârûn el-Belhî, Ebû Hafs es-Sekafî⁷¹⁵

Hadis rivayet ettiği üstadları; Ca'fer b. Muhammed, İbn Cüreyc, İbn Ebî Urve, Üsâme b. Zeyd, Eymen b. Nâbil'dir.⁷¹⁶

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Kuteybe, Osmân b. Ebî Şeybe, Süreyc b. Yûnus ve Ahmed b. Hanbel'dir.⁷¹⁷

⁷⁰⁴ Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 475; Zehebî, **Mîzân**, III, 51.

⁷⁰⁵ Zehebî, **Mîzân**, III, 52.

⁷⁰⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 75; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, IX, 180; İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî eş-Şeybânî, **Kitâbü Ma'rifeti't-tezkire fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a**, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1.bs., 1406/1985, s.181.

⁷⁰⁷ Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, IX, 181.

⁷⁰⁸ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 185; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 117; Zehebî, **Mîzân**, III, 216; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 131.

⁷⁰⁹ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 185; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 117; Zehebî, **Mîzân**, III, 216; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 131.

⁷¹⁰ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 185; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 117; Zehebî, **Mîzân**, III, 217; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 131.

⁷¹¹ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 117.

⁷¹² Zehebî, **Mîzân**, III, 216; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 131.

⁷¹³ Zehebî, **Mîzân**, III, 217.

⁷¹⁴ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VI, 185; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 117-118; İbn Hacer, **Lisân**, VI, 131.

⁷¹⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 63; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 58; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1173; **Mîzân**, III, 228; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, X, 122.

⁷¹⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 63; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1173; **Mîzân**, III, 228.

⁷¹⁷ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1173; **Mîzân**, III, 228.

Yahyâ b. Maîn⁷¹⁸, zayıf olduğunu; Ahmed b. Hanbel⁷¹⁹ ve Nesâî⁷²⁰, metrûkü'l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁷²¹, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

45. Ömer b. Muhammed Suhbân el-Eslemî, Ebû Ca'fer el-Medenî⁷²²

Hadis rivayet ettiği üstadları; Nâfi', Zeyd b. Eslem ve Zührî'dir.⁷²³ Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Velîd b. Seleme, Muhammed b. Bekr, Ebû Katâde'dir.⁷²⁴

Buhârî⁷²⁵, münkerü'l-hadis olduğunu; Nesâî⁷²⁶ ve Dârekutnî⁷²⁷, metrûkü'l-hadis olduğunu; Ebû Hâtim⁷²⁸, zayıf olduğunu; İbn Hibbân⁷²⁹, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî 157 senesinde vefat etti.⁷³⁰

46. Rışdîn b. Sa'd b. Muflih b. Hilâl, Ebü'l-Haccâc el-Mehrî el-Mısri⁷³¹

Hadis rivayet ettiği üstadları; Zebân b. Fâid, Ukayl b. Hâlid, Yûnus, Amr b. Hâris'dir.⁷³²

⁷¹⁸ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 63; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1173.

⁷¹⁹ Zehebî, **Mîzân**, III, 228.

⁷²⁰ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 58; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1173; Zehebî, **Mîzân**, III, 228.

⁷²¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 63; Zehebî, **Mîzân**, III, 228; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, X, 122.

⁷²² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 52; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 24; Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, **Du'afâ** thk. Fârûk Hamâde, Daru'l- Kalem, Dimâşk, 1431/2010, s.105; İbnü'l-Cevzî, **Mevzû'ât**, II, 163, Zehebî, **Mîzân**, III, 207; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, X, 76.

⁷²³ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 52; İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 24-26; Ebû Nuaym, **Du'afâ** s.105; Zehebî, **Mîzân**, III, 207.

⁷²⁴ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 24-26.

⁷²⁵ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 24; Zehebî, **Mîzân**, III, 207-208; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, X, 76.

⁷²⁶ İbn Adî, **el-Kâmil**, VI, 24; İbnü'l-Cevzî, **el-Mevzû'ât**, II, 163.

⁷²⁷ İbnü'l-Cevzî, **Mevzû'ât**, II, 163; Zehebî, **Mîzân**, III, 208.

⁷²⁸ İbnü'l-Cevzî, **Mevzû'ât**, II, 163.

⁷²⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 52; İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî eş-Şeybânî, **Tezkiretü'l-huffâz etrafü ehâdisi Kitâbi'l-Mecrûhîn li'bn Hibbân**, thk. Hamdî b. Abdülmecîd b. İsmâil es-Selefi, Daru's- Sumay'î, Riyad, 1. bs., 1415/1994, s.207.

⁷³⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 52; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, X, 76.

⁷³¹ İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 68; Mizzî, **Tehzîb**, IX, 191; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 849; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.336.

⁷³² Mizzî, **Tehzîb**, IX, 192; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 849.

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Abdullah b. Mübârek, Kuteybe, Îsâ b. Hammâd, Ebû Kureyb, Ebü'l-Tâhir b. es-Serh'dir.⁷³³

Ebû Hâtim⁷³⁴ ve Ebû Zür'a⁷³⁵, zayıf olduğunu; Nesâî⁷³⁶, metrükü'l-hadis olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁷³⁷, leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî⁷³⁸, mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî yüz seksen sekiz senesinde vefat etmiştir.⁷³⁹

47. Sadaka b. Yezîd el-Horâsânî ed-Dimaşkî⁷⁴⁰

Hadis rivayet ettiği üstadları; Katâde, Hammâd b. Ebî Süleymân, Alâ b. Abdirrahmân, İbrâhîm es-Sâiğ, Yahyâ b. Ebî Kesîr, Ahvas b. Hakîm'dir.⁷⁴¹

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Velîd b. Müslim, Abbâd b. Abbâd, Ebû Utbe, Damra b. Rabîa, Muhammed b. Şuayb, Revvâd b. Cerrâh'dir.⁷⁴²

Ahmed b. Hanbel⁷⁴³ ve Nesâî⁷⁴⁴ zayıf olduğunu; Buhârî⁷⁴⁵, münkerü'l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁷⁴⁶, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

48. Sa'd el-Kasîr el-Mekkî el-Emevî⁷⁴⁷

⁷³³ Mizzî, **Tehzîb**, IX, 192; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 849.

⁷³⁴ Mizzî, **Tehzîb**, IX, 194; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 849.

⁷³⁵ Mizzî, **Tehzîb**, IX, 194; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 849.

⁷³⁶ İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 70; Mizzî, **Tehzîb**, IX, 195; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.336.

⁷³⁷ İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 68-69; Mizzî, **Tehzîb**, IX, 194; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 850; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.336.

⁷³⁸ İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 69; Mizzî, **Tehzîb**, IX, 195; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.336.

⁷³⁹ Mizzî, **Tehzîb**, IX, 195; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 849.

⁷⁴⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 473; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXIV, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 87; **Mîzân**, II, 313; İbn Hacer, **Lisân**, IV, 315.

⁷⁴¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 473; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXIV, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 87; **Mîzân**, II, 313; İbn Hacer, **Lisân**, IV, 315.

⁷⁴² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 473; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXIV, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 87; **Mîzân**, II, 313; İbn Hacer, **Lisân**, IV, 315.

⁷⁴³ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXIV, 41; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 87; **Mîzân**, II, 313; İbn Hacer, **Lisân**, IV, 316.

⁷⁴⁴ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXIV, 42; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 87.

⁷⁴⁵ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, XXIV, 42; Zehebî, **Mîzân**, II, 313; İbn Hacer, **Lisân**, IV, 316.

⁷⁴⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 473.

⁷⁴⁷ Bekr Ebû Zeyd, **Tabakâtü'n-nessâbîn**, Daru'r-Rüşd, Riyad, 1987, s.22.

İbnü'n-Nedîm, Atbî'nin Sa'd el-Kasîr el-Mekkî'den rivayette bulunduğunu söylemektedir. İbnü'n-Nedîm, Atbî Sa'd el-Kasîr el-Mekkî'den bir veya iki vasitanın dışında rivayette bulunursa hadisin munkatı' veya mu'dal olduğunu söylemektedir.⁷⁴⁸

49. Saîd b. Sinân el-Şâmî, Ebû Mehdî el-Hanifî, el-Hımsî el-Kindî⁷⁴⁹

Hadis rivayet ettiği üstadları; Sa'lebe b. Müslim el-Has'amî, Ebû Zâhiriyye Hudeyr b. Küreyb, Hârûn b. Hârûn, babası Sinân, Râşid b. Sa'd el-Makrâî'dir⁷⁵⁰

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Bakıyye b. Velîd, Abdullah b. Mübârek, Velîd b. Müslim, Saîd b. Abdilcebbâr ez-Zübeydî'dir⁷⁵¹

Ahmed b. Hanbel⁷⁵², zayıf olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁷⁵³, güvenilir olmadığını; Ebû İshâk el-Cûzcânî⁷⁵⁴, hadislerinin muvzû olmasından korktuğunu; Buhârî⁷⁵⁵, münkerü'l-hadis olduğunu; İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî⁷⁵⁶, hadislerinin mu'dal olduğunu söylemektedir. Saîd b. Sinân el-Şâmî hicrî yüz altmış üç senesinde başka bir rivayete göre de yüz altmış sekiz senesinde vefat etmiştir.⁷⁵⁷

50. Sellâm b. Ebû Hubze el-Basrî⁷⁵⁸

Hadis rivayet ettiği üstadları; Sâbit el-Bünânî, İbn Cüd'ân, Yunûs b. Ubeyd, Âsım el-Kârî'dir.⁷⁵⁹

⁷⁴⁸ Bekr Ebû Zeyd, **Tabakâtü'n-nessâbîn**, s.23.

⁷⁴⁹ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, III, 477; Cûzcânî, **Ahvâlü'r-ricâl**, s.168; İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 399; Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, **Telhîsü'l-müteşâbih fi'r-resm ve himâyetü mâ eşkele minhü 'an bevâdiri't-tashîf ve'l-vehm**, thk. Sükeyne eş-Şihâbi, Talâs, Dimaşk, 1405/1985, I, 354; Mizzî, **Tehzîb**, X, 495; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.382.

⁷⁵⁰ Mizzî, **Tehzîb**, X, 495.

⁷⁵¹ Mizzî, **Tehzîb**, X, 495-496.

⁷⁵² İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 399; Mizzî, **Tehzîb**, X, 496; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.382.

⁷⁵³ İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 399; Mizzî, **Tehzîb**, X, 496; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.382.

⁷⁵⁴ Mizzî, **Tehzîb**, X, 496.

⁷⁵⁵ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, III, 478; İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 399; Mizzî, **Tehzîb**, X, 497; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.383.

⁷⁵⁶ Cûzcânî, **Ahvâlü'r-ricâl**, s.169; İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 399; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.382

⁷⁵⁷ Mizzî, **Tehzîb**, X, 498.

⁷⁵⁸ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 431; İbn Adî, **el-Kâmil**, IV, 312; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1118; **Mîzân**, II, 174.

⁷⁵⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 431; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 1118; **Mîzân**, II, 174.

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Vekî, Sâlih b. Harb, İshâk b. Ebî İsrâil, Saîd b. Muhammed el-Cermî, Ebû Kâmil'dir.⁷⁶⁰

Nesâî⁷⁶¹, metrûkû'l-hadis olduğunu; Ebû Hâtim⁷⁶², güçlü olmadığını; Kuteybe⁷⁶³, zayıf olduğunu; İbn Hibbân⁷⁶⁴, çok hata yaptığını ve mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

51. Şehr b. Havşeb el-Eş'arî, Ebû Abdurrahmân⁷⁶⁵

Hadis rivayet ettiği sahâbî üstadları; Hz. Âişe (r.a), Ümmü Seleme (r.a), İbn Ömer (r.a), Abdullâh b. Amr (r.a), Abdurrahmân b. Ganm (r.a), Ebû Hüreyre (r.a) ve İbn Abbâs (r.a)'dır.⁷⁶⁶

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Katâde, Dâvûd b. Ebî Hind, Hakem b. Uteybe, Şimr b. Atiyye, İbn Ebî Hüseyin, İbn Huseym'dir.⁷⁶⁷

Ahmed b. Hanbel⁷⁶⁸ ve İclî⁷⁶⁹, güvenilir olduğunu; Buhârî⁷⁷⁰, hasenü'l-hadis (حسن الحديث) olduğunu; İbn Hibbân⁷⁷¹, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî yüz senesinde vefat etmiştir.⁷⁷²

52. Şeyh b. Ebî Hâlid el-Basrî⁷⁷³

⁷⁶⁰ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 432; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 1118.

⁷⁶¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 312; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 1118; *Mîzân*, II, 174.

⁷⁶² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 1118.

⁷⁶³ İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 312; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, IV, 1118.

⁷⁶⁴ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 459; İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk*, II, 45.

⁷⁶⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 258; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 458; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXIII, 217; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 1114.

⁷⁶⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 258; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 459; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXIII, 217; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 1114.

⁷⁶⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 259; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 459; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXIII, 217; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 1114.

⁷⁶⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 1115.

⁷⁶⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 1115.

⁷⁷⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 1115.

⁷⁷¹ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 459; İbnü'l-Cevzî, *Tahkîk*, II, 45.

⁷⁷² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 259; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 459; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXIII, 220.

⁷⁷³ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 461; İbnü'l-Cevzî, *Du'afâ'*, II, 44; Zehebî, *Mîzân*, II, 286.

Kendisinden rivayet ettiği hocası; Hammâd b. Seleme'dir⁷⁷⁴ Kendisinden rivayet eden talebesi ise İbn Ebî Sırrî el-Askalânî'dir⁷⁷⁵

Hâkim⁷⁷⁶ ve Ebû Saîd en-Nâkkâş⁷⁷⁷, Mevzû hadisler rivayet ettiğini Ukaylî⁷⁷⁸, münkerü'l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁷⁷⁹, güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

53. Ubeydullah b. Zahr ed-Damrî el- Afrîkî⁷⁸⁰

Hadis rivayet ettiği üstadları; Ali b. Zeyd, A'meş, Ebû İshak es-Sebî, Hibbân b. Ebî Cebele'dir⁷⁸¹

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Yahâ b. Eyyûb el-Mısrî, Bekr b. Mudar, Leys b. Ebî Süleym'dir⁷⁸²

Ahmed b. Hanbel⁷⁸³ ve Dârekutnî⁷⁸⁴ zayıf olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁷⁸⁵, Ubeydullah b. Zahr'ın leyse bi-şey' ve kendisinde bulunan Ubeydullah b. Zahr hadislerinin tamamının zayıf olduğunu; Ali b. Medînî⁷⁸⁶, hadislerinin münker

⁷⁷⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 461; Zehebî, **Mîzân**, II, 286.

⁷⁷⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, I, 461; Zehebî, **Mîzân**, II, 286.

⁷⁷⁶ Zehebî, **Mîzân**, II, 286; İbn Hacer, **Lisân**, IV, 270.

⁷⁷⁷ İbn Hacer, **Lisân**, IV, 270.

⁷⁷⁸ İbn Hacer, **Lisân**, IV, 270.

⁷⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, II, 44.

⁷⁸⁰ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, V, 382; İbn Adî, **el-Kâmil**, V, 522; Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 36; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 691; **Mîzân**, III, 6; **Dîvânü'd-du'afâ**, s.264; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, IX, 17; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.501; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 365; Muhammed Mehdî Müsellemî, vd., **Mevsûatü akvâli Ebî'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî ed-Dârekutnî fî ricâli'l-hadis ve İlelih**, Âlemü'l- Kütüb, Beyrut, 1432/2001, II, 432; Seyyid Ebü'l Meâtî, vd., **el- Câmî' fî Cerh ve Ta'dîl**, II, 157.

⁷⁸¹ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, V, 382; Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 691; Zehebî, **Mîzân**, III, 6.

⁷⁸² Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, V, 382; İbn Adî, **el-Kâmil**, V, 522; Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 691; Zehebî, **Mîzân**, III, 6.

⁷⁸³ Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 37; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 691.

⁷⁸⁴ Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, IX, 18; Müsellemî, vd., **Mevsûatü akvâli Ebî'l-Hasen**, II, 432.

⁷⁸⁵ İbn Adî, **el-Kâmil**, V, 523; Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 38; Zehebî, **Mîzân**, III, 6; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.502.

⁷⁸⁶ Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 38; Zehebî, **Mîzân**, III, 6.

olduğunu; Ebû Hâtim⁷⁸⁷, leyyinü'l-hadis olduğunu; Ebû Müshir⁷⁸⁸ ve İbn Adî⁷⁸⁹, bütün mu'dal hadislerin sahibi olduğunu söylemektedir.

54. Ufeyr b. Ma'dân el-Hadramî el-Ya'subî, Ebu Âiz, Ebû Ma'dân el-Himsî el-Müezzîn⁷⁹⁰

Hadis rivayet ettiği üstadları; Süleym b. Âmir el-Habâirî, Sa'd b. İbrâhîm b. Abdirrahmân b. Afv, Atâ b. Ebî Rebâh, Atâ b. Zeyd el-Leysî, Katâde b. Diâme'dir.⁷⁹¹

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Bakıyye b. Velîd, Ebü'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi', Zeyd b. Yahyâ b. Ubeyd ed-Dimaşkî, Ali b. Ayyâş, Yahyâ b. Sâlih el-Vuhâzî'dir.⁷⁹²

Ahmed b. Hanbel⁷⁹³, zayıf ve münkerü'l-hadis olduğunu; Yahyâ b. Maîn⁷⁹⁴, leyse bi-şey' (لَيْسَ بِشَيْءٍ) olduğunu; İbn Adî⁷⁹⁵, rivayetlerinin genelini ğayru mahfûz (غَيْرُ مَحْفُوظَةٍ) olduğunu; Ebû Hâtim er-Râzî⁷⁹⁶, Ebü'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi' ve Yahyâ b. Sâlih el-Vuhâzî'nin Ufeyr b. Ma'dân el-Hadramî'den mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Ufeyr b. Ma'dân el-Hadramî hicrî 166 senesinde vefat etmiştir.⁷⁹⁷

⁷⁸⁷ Mizzî, **Tehzîb**, XIX, 38; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 691.

⁷⁸⁸ İbn Adî, **el-Kâmil**, V, 522-523; İbnü'l-Cevzî, **el-Mevzû'ât**, I, 224, III, 208; Zehebî, **Mîzân**, III, 6; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, IX, 17; Makrîzî, **Muhtasarü'l-Kâmil**, s.502; Ebü'l-Feyz İbnü's-Siddîk, Ebü'l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk el-Gumârî, **el-Müdüvî li-ileli'l-Câmi'u's-sagîr ve şerhî Münâvî**, Daru'l-Kutbî'l-Misriyye, 1.bs., 1416/1996, Mısır, I, 241.

⁷⁸⁹ İbnü'l-Harrât, **el-Ahkâmü'l-vustâ**, III, 249-250.

⁷⁹⁰ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 81; İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 97; Mizzî, **Tehzîb**, XX, 176; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 459; **Mîzân**, III, 83.

⁷⁹¹ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 81; Mizzî, **Tehzîb**, XX, 176; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 459; **Mîzân**, III, 83.

⁷⁹² Mizzî, **Tehzîb**, XX, 176-177; Zehebî, **Mîzân**, III, 83.

⁷⁹³ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 98; Mizzî, **Tehzîb**, XX, 177; Zehebî, **Mîzân**, III, 83.

⁷⁹⁴ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 98; Mizzî, **Tehzîb**, XX, 177; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 459; **Mîzân**, III, 83.

⁷⁹⁵ İbn Adî, **el-Kâmil**, VII, 100; Mizzî, **Tehzîb**, XX, 178.

⁷⁹⁶ İbn Ebî Hâtim, **İlel**, VI, 319.

⁷⁹⁷ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VII, 81-82; Mizzî, **Tehzîb**, XX, 178; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 459.

55. Velîd b. Muhammed el-Muvakkarî, Ebû Bişr el-Belkâvî, el-Kureysî, eş-Şâmî, Mevlâ Yezîd b. Abdilmelik b. Mervân el-Emevî⁷⁹⁸

Velîd b. Muhammed Belkâ'nın⁷⁹⁹ Muvakkar bölgesinde dünyaya gelmiştir.⁸⁰⁰

Hadis rivayet ettiği üstadları; Sevr b. Yezîd er-Rahabî, Dahhâk b. Müsâfir, Atâ el-Horasânî, ez-Zührî'dir⁸⁰¹

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Hakem b. Mûsâ, Ebû Müshir Abdila'lâ, Ali b. Hucr, Muhammed b. Âiz el-Kureysî, Velîd b. Müslim, Hâcib b. Velîd el-Mencî ve Müseyyeb b. Vâdih'tır, ⁸⁰²

Esrem, Velîd b. Muhammed el-Muvakkarî'nin münker hadisler rivayet ettiğini; Yahyâ b. Maîn, Velîd b. Muhammed el-Muvakkarî'nin kezzâb (كذاب) olduğunu; başka bir zamanda leyse bi-şey' (ليس بشيء) olduğunu; Ali b. Medînî, zayıf ve hadisinin yazılmayacağını (لا يُكتب حديثه); Cûzcânî, güvenilir olmadığını ve Zührî'den aslı olmayan hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.⁸⁰³ Dârekutnî, metrûkûn'dan saymaktadır. Ebû Nuaym, çok münker hadis rivayet ettiği zikretmektedir. Buhârî, Zührî'den münker hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.⁸⁰⁴ Hâkim Ebû Ahmed, Hâcib b. Velîd'in ve Ali b. Hacer'in Velîd b. Muhammed el-Muvakkarî'den mu'dal

⁷⁹⁸ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VIII, 155; İbn Adî, **el-Kâmil**, VIII, 348; İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, LXIII, 257; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 76; Zehebî, **Dîvânü'd-du'afâ'**, s.427 **Mîzân**, IV, 346; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 996; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, XII, 249; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 113; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 445, 496; Seyyid Ebü'l Meâtî en-Nevrî (en-Nurî), vd., **el-Câmi' fî Cerh ve Ta'dîl**, Âlemu'l- Kütüb, Beyrut, 1403/1992, III, 268.

⁷⁹⁹ Belkâ: Şu anda Ürdün'de bir ildir.

⁸⁰⁰ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, LXIII, 257; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 76; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 113.

⁸⁰¹ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, LXIII, 258; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 76; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 996; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 114.

⁸⁰² İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, LXIII, 258; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 76-77; Zehebî, **Mîzân**, IV, 346; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 996; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 114.

⁸⁰³ İbn Adî, **el-Kâmil**, VIII, 348; Zehebî, **Mîzân**, IV, 346; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 996-997; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, XII, 249; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 114.

⁸⁰⁴ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebîr**, VIII, 155; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 77-81.

hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.⁸⁰⁵ Velîd b. Muhammed el-Muvakkarî hicrî yüz seksen bir başka bir rivayete göre de yüz seksen iki vefat etmiştir.⁸⁰⁶

56. Yahyâ b. Abdillâh b. Dahhâk b. Bâbelut el-Bâbeluttî, Ebû Saîd el-Harrânî, Mevlâ benî Ümeyye⁸⁰⁷

Hadis rivayet ettiği üstadları; İbrâhîm b. Cüreyc er-Ruhâvi, İbrâhîm b. Yezîd el-Mekkî, Ebû Hallâd Eyyûb b. Nehîk el-Halebî, Abdullâh b. el-Muharrar, Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî'dir⁸⁰⁸

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cûzcânî, İshâk b. Seyyâr en-Nusaybî, İsmâîl b. Ya'kûb es-Sabîhî'dir.⁸⁰⁹

Ebû Zür'a⁸¹⁰, zayıf olduğunu; İbn Adî,⁸¹¹ Yahyâ b. Abdillâh b. Dahhâk'ın Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî dışındaki meşhûr ve mechûl kişilerden yaptığı rivayetlerin zayıf olduğunu; İbn Hibbân,⁸¹² güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî iki yüz on sekiz senesinde vefat etmiştir.⁸¹³

57. Yahyâ b. Amr b. Mâlik en-Nükrî el-Basrî⁸¹⁴

⁸⁰⁵ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, LXIII, 260; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 80; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 115.

⁸⁰⁶ İbn Asâkir, **Târîhu Dimaşk**, LXIII, 265; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 81; Zehebî, **Mizân**, IV, 346; **Târîhu'l-İslâm**, IV, 997; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 115; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 233.

⁸⁰⁷ Buhârî, **et-Târîhu'l-kebir**, VIII, 288; İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 479; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 409; Zehebî, **Siyer**, X, 318; **Târîhu'l-İslâm**, V, 479; Zehebî, **Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl**, X, 5; Moğultay, **İkmâlü't-Tehzîb**, XII, 338; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 233; Sibt İbnü'l-Acemî, Ebû'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî, **el-Keşfü'l-hasîs 'ammen rumiye bi-vaż' i'l-hadis**, thk. Subhî es-Sâmerrâî, Âlemü'l- Kütüb, Beyrut, 1.bs., 1407/1987, s.280; İbn Hacer, **Lisân**, IX, 448.

⁸⁰⁸ Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 410; Zehebî, **Siyer**, X, 318; **Târîhu'l-İslâm**, V, 479; **Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl**, X, 5.

⁸⁰⁹ Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 410; Zehebî, **Siyer**, X, 318; **Târîhu'l-İslâm**, V, 479; **Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl**, X, 5.

⁸¹⁰ Zehebî, **Siyer**, X, 318 **Târîhu'l-İslâm**, V, 479.

⁸¹¹ Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 412; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 234.

⁸¹² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 479; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 411; Zehebî, **Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl**, X, 5; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 234; Sibt İbnü'l-Acemî, **el-Keşfü'l-hasîs**, s.280.

⁸¹³ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 479; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 412; Zehebî, **Siyer**, X, 319; **Târîhu'l-İslâm**, V, 480; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 234.

⁸¹⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 465; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 477; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 543.

Rivayette bulunduğu hocası babası Amr b. Mâlikdir.⁸¹⁵ Kendisinden rivayet eden talebeleri ise oğlu Mâlik b. Yahya, Müslim b. İbrâhîm, Bişr b. Velîd, Abdillâh b. Abdilvehhâb el-Hacebî'dir.⁸¹⁶

Ebû Dâvûd⁸¹⁷, Nesâî⁸¹⁸, Ebû Zür'a⁸¹⁹, ve Yahyâ b. Maîn⁸²⁰, Yahya b. Amr'ın zayıf olduğunu; İbn Hibbân⁸²¹ ise onun hadis uydurduğunu ve güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

58. Yahyâ b. Ebî Huleyd (Yahyâ b. Müslim) el-Bekke, Ebû Süleymân el-Basrî el-Ezdî⁸²²

Hadis rivayet ettiği üstadları; İbn Ömer, Saîd b. el-Müseyyeb, Ebû'l-Âliye, Hasan el-Basrî'dir.⁸²³

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Kudâme b. Şihâb ve Abdülvâris b. Saîd'dir.⁸²⁴

Dârekutnî⁸²⁵, zayıf olduğunu; Nesâî⁸²⁶, metrûkü'l-hadis olduğunu; İbn Hibbân⁸²⁷ ise güvenilir kişilerden mu'dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir. Hicrî yüz otuz senesinde vefat etmiştir.⁸²⁸

⁸¹⁵ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 465; Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 477; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 543.

⁸¹⁶ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 465; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 543.

⁸¹⁷ Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, IV, 543.

⁸¹⁸ Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 478.

⁸¹⁹ Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 478.

⁸²⁰ Mizzî, **Tehzîb**, XXXI, 478.

⁸²¹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 461.

⁸²² İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 461; Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, **Ensâb**, thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Daru'l-Cinân, Beyrut, 1.bs., 1408/1988, I, 381; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ** III, 203; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 558; **Mîzân**, IV, 408; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, XII, 364.

⁸²³ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 461; Sem'ânî, **Ensâb**, I, 381; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 559; **Mîzân**, IV, 409.

⁸²⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 461; Sem'ânî, **Ensâb**, I, 381; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 559; **Mîzân**, IV, 409.

⁸²⁵ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, III, 203; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 559; **Mîzân**, IV, 409; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, XII, 365.

⁸²⁶ İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, III, 203; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 559; **Mîzân**, IV, 409.

⁸²⁷ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 477; Sem'ânî, **Ensâb**, I, 381; İbnü'l-Cevzî, **Du'afâ**, III, 203; **Mîzân**, IV, 409; Moğultay, **İkmâlû't-Tehzîb**, XII, 365.

⁸²⁸ Sem'ânî, **Ensâb**, I, 381; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, III, 559; **Mîzân**, IV, 409.

59. Yahyâ b. Hâşim el-Simsâr el-Ğassânî, Ebû Zekerıyyâ el-Kûfî⁸²⁹

Hadis rivayet ettiği üstadları; A‘meş, Mis‘ar, Hişâm b. Urve‘dir⁸³⁰

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise Muhammed b. Eyyûb er-Râzî, Temtâm‘dır.⁸³¹

Nesâî⁸³², “metrûkü‘l-hadis” olduğunu; İbn Adî⁸³³, İbn Hibbân⁸³⁴, hadis uydurduğunu ve güvenilir kişilerden mu‘dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

60. Yahyâ b. Yezîd el-Cezerî, Ebû Şeybe er-Ruhâvî⁸³⁵

Hadis rivayet ettiği üstadları; Bukeyr b. Feyrûz er-Ruhâvî, Zeyd b. Ebî Üneyse el-Cezerî‘dir.⁸³⁶

Kendisinden rivayet eden talebeleri ise İsmâîl b. Ayyâş, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, Muhammed b. Muhâcir el-Ensârî‘dir⁸³⁷

Buhârî⁸³⁸, hadisinin sahih olmadığını; Ebû Hâtım⁸³⁹, herhangi bir beis olmadığını; İbn Hibbân⁸⁴⁰ ise güvenilir kişilerden mu‘dal hadisler rivayet ettiğini söylemektedir.

3.2.DEĞERLENDİRME

Yukarıda görüldüğü üzere mu‘dal hadis rivayet ettikleri tespit edilen râvîlerin çoğunun hicrî I. ve II. asırda ve az bir kısmının da hicrî III. ve IV. asırda yaşadıkları görülmektedir.

⁸²⁹ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 477; İbn Adî, **el-Kâmil**, IX, 120; Zehebî, **Mîzân**, IV, 412.

⁸³⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 477; İbn Adî, **el-Kâmil**, IX, 120; Zehebî, **Mîzân**, IV, 412.

⁸³¹ Zehebî, **Mîzân**, IV, 412.

⁸³² İbn Adî, **el-Kâmil**, IX, 120.

⁸³³ İbn Adî, **el-Kâmil**, IX, 120, 123.

⁸³⁴ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 477.

⁸³⁵ Buhârî, **et-Târîhu‘l-kebîr**, VIII, 310; İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 466; İbn Adî, **el-Kâmil**, IX, 85; Mizzî, **Tehzîb**, XXXII, 44; Zehebî, **Mîzân**, IV, 414; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 302.

⁸³⁶ Mizzî, **Tehzîb**, XXXII, 44; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 302.

⁸³⁷ Buhârî, **et-Târîhu‘l-kebîr**, VIII, 310; Mizzî, **Tehzîb**, XXXII, 45; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 302.

⁸³⁸ Buhârî, **et-Târîhu‘l-kebîr**, VIII, 310; İbn Adî, **el-Kâmil**, IX, 85; Mizzî, **Tehzîb**, XXXII, 45; Zehebî, **Mîzân**, IV, 414; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 302.

⁸³⁹ Zehebî, **Mîzân**, IV, 414; İbn Kesîr, **Tekmîl**, II, 302.

⁸⁴⁰ İbn Hibbân, **Mecrûhîn**, II, 466.

Mu'dal hadis rivayet ettikleri tespit edilen râvîlerin bazısının rivayetlerinin tamamının mudal olduğu, bazısının rivayetlerinin çoğunun mu'dal olduğu, bazısının ise bazı rivayetlerinin mu'dal olduğu, bazısının güvenilir kişilerden rivayet ettiği rivayetlerin mu'dal olduğu, bazısının belirli bazı kişilerden rivayet ettiği rivayetlerin mu'dal olduğu görülmektedir.

Mu'dal hadis rivayet ettikleri tespit edilen râvîlerin çoğunun Basra, Kûfe, Dimaşk ve Medine'de bazılarının ise Horasan bölgesinde yaşadıkları görülmektedir.

3.2. KÜTÜB-İ SİTTEDEKİ MU'DAL HADİS ÖRNEKLERİ

Bu bölümde âlimlerin muteber olarak kabul etmiş olduğu peş peşe olmak şartıyla senedin herhangi bir yerinde iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis tarifine göre kütüb-i sittedeki mu'dal hadisler tespit edilmiştir.

3.2.1. Sahihayn'daki Mu'dal Hadisler

Burada *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* eserlerinde geçen mu'dal hadislere örnek verilecek ve kaç yerde geçtiğine değinilecektir.

3.2.1.1. Sahîh-i Buhârî

Yukarıda belirttiğimiz üzere muallak hadisle mu'dal hadis arasında umûm ve husûs min vech vardır.⁸⁴¹ Yani senedin başında peş peşe olmak şartıyla iki ve ikiden fazla râvî düşerse, bu hadise hem muallak hadis hem de mu'dal hadis denir; fakat senedin başında bir râvî düşerse bu hadise sadece muallak hadis denir. Eğer senedin ortasında veya sonunda peş peşe olmak şartıyla iki veya ikiden fazla râvî düşerse, bu hadise sadece mu'dal hadis denir.⁸⁴²

Sahih-i Buhârî'de bu çeşit hadisler iki ayrı kategoride değerlendirilmektedir:

1. Hadisin senedinin ortasında veya sonunda peş peşe iki veya ikiden fazla râvînin düşmesi şeklindeki hadisler: Bu şekildeki hadisler *Sahîh-i Buhârî*'de az bulunmaktadır.

---

⁸⁴¹ İbn Hacer, **Nüzhe**, s.98.

⁸⁴² Âdil, **el-Kavlü'l-latîf**, s.43; Gavri, **Medhal**, s.745.

2. Hadisin senedinin başında peşpeşe iki veya ikiden fazla râvînin düşmesi şeklindeki hadisler: *Sahîh-i Buhârî*'de bu çeşit hadisler çoktur. Peşpeşe kopukluğun hadisin başında olması sebebiyle, bu hadisler hakkında genellikle (ta'likât) veya (muallakât) ifadesi kullanılmaktadır. Yukarıda da açıkladığımız üzere bunlar da cezim sîgasiyla nakledilip nakledilmemeleri açısından farklı hükme tabi tutulmuşlardır.

3.2.1.2. Sahîh-i Müslim

Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârayabî 'nin tahkik etmiş olduğu Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî'nin *Sahîh-i Müslim* adlı eserinde yaptığımız tespitlere göre mu'dal hadis bulunmamaktadır.

3.2.2. Sünen-i Erbaa'da Geçen Mu'dal Hadisler

3.2.2.1. Sünen-i Ebî Dâvûd

Şuayb el-Arnâût ve arkadaşlarının tahkik etmiş olduğu Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî'nin *Sünen* adlı eserinde yaptığımız tespitlere göre on sekiz mu'dal hadis bulunmaktadır:

Birinci Hadis

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْحَكَمِ وَحَمَّادٍ عَنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِيِّ عَنِ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « الْمَسْحُ عَلَى الْحُقَيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلِلْمَقِيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ ».

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁴³ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste adı geçen İbrâhîm en-Nehâî, Ebû Abdillâh el-Cedelî'den bu hadisi işitmemiştir. İbrâhîm en-Nehâî ile Ebû Abdillâh el-Cedelî arasında iki râvî (İbrâhîm et-Teymî ve Amr b. Meymûn) düşmüştür.⁸⁴⁴

İkinci Hadis

⁸⁴³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 112, Tahârat, 58, hadis no: 157.

⁸⁴⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 417, Tahârat, 276, hadis no: 1319.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي النَّضْرِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنِ الْمُقَدَّادِ بْنِ الْأَسْوَدِ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَمَرَهُ أَنْ يُسْأَلَ لَهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ إِذَا دَنَا مِنْ أَهْلِهِ فَخَرَجَ مِنْهُ الْمَدَى مَاذَا عَلَيْهِ فَإِنَّ عِنْدِي ابْنَتَهُ وَأَنَا أَسْتَحْيِي أَنْ أَسْأَلَهُ. قَالَ الْمُقَدَّادُ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ « إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ ذَلِكَ، فَلْيَنْصَحْ فَرَجَهُ وَلْيَتَوَضَّأْ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ».

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁴⁵ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Süleymân b. Yesâr, Mikdâd b. Esved'den işitmemiştir. Süleymân b. Yesâr ile Mikdâd b. Esved arasında iki râvî (Hz. İbn Abbâs ve Hz. Ali) düşmüştür.⁸⁴⁶

Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْبَرْزُ، حَدَّثَنَا شَرِيكَ عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « إِذَا وَقَعَ الرَّجُلُ بِأَهْلِهِ وَهِيَ حَائِضٌ فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينَارٍ ». قَالَ أَبُو دَاوُدَ وَكَذَا قَالَ عَلِيُّ بْنُ بَدِيمَةَ عَنْ مِقْسَمٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْسَلًا . وَرَوَى الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: « أَمْرُهُ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِخُمُسَى دِينَارٍ ». وَهَذَا مُعْضَلٌ.

Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde⁸⁴⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu söylemektedir. Beyhakî *Sünen*'inde⁸⁴⁸, Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübki'nin *el-Menhelü'l-'azbi'l-mevrûd* adlı eserinde⁸⁴⁹ ve Halîl Ahmed es-Sehârenfûrî'nin *Bezlü'l-mechûd* adlı eserinde⁸⁵⁰ Abdülhamîd b. Abdirrahman ile Peygamberimiz (s.a.v) arasında art arda iki râvî (Ömer b. el-Hattâb (r.a) ve Abdülhamîd b. Abdirrahman'ın babası) olduğunu zikretmektedirler.

Dördüncü Hadis

⁸⁴⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 149, Tahârat, 80 hadis no: 207.

⁸⁴⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 149 dipnot 2.

⁸⁴⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 190-191, Tahâret, 103, hadis no: 266.

⁸⁴⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 471-472, Hayz, 9, hadis no: 1518.

⁸⁴⁹ Mahmûd es-Sübki, *el-Menhelü'l-'azbi'l-mevrûd*, III, 51.

⁸⁵⁰ Sehârenfûrî, *Bezlü'l-mechûd*, II, 314.

حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا زَيْدٌ يَعْنِي ابْنَ الْحَبَابِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي حُصَيْنٌ، مِنْ وَلَدِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْنٍ، أَنَّهُ كَانَ يُؤْمُهُمْ، قَالَ: فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُهُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ إِمَامَنَا مَرِيضٌ، فَقَالَ: «إِذَا صَلَّى قَاعِدًا فَصَلُّوا فُعُودًا»

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁵¹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Husayn b. Abdirrahmân, Üseyd b. Hudayr'dan işitmemiştir. Husayn b. Abdirrahmân ile Üseyd b. Hudayr arasında iki râvî (babası ve dedesi) düşmüştür.⁸⁵²

Beşinci Hadis

حَدَّثَنَا نُوحُ بْنُ حَبِيبٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ سِمَاكِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنْبِهٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي كَمْ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ « فِي أَرْبَعِينَ يَوْمًا ». ثُمَّ قَالَ « فِي شَهْرٍ ». ثُمَّ قَالَ « فِي عِشْرِينَ ». ثُمَّ قَالَ « فِي خَمْسِ عَشْرَةَ ». ثُمَّ قَالَ « فِي عَشْرِ ». ثُمَّ قَالَ « فِي سَنَةٍ ». ثُمَّ قَالَ « فِي سَنَةٍ ». ثُمَّ قَالَ « فِي سَنَةٍ ». ثُمَّ قَالَ « فِي سَنَةٍ ».

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁵³ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Vehb b. Münebbih, Abdullah b. Amr'dan işitmemiştir. Vehb b. Münebbih ile Abdullah b. Amr arasında iki râvî (Amr b. Şuayb ve Amr b. Şuayb'ın babası) düşmüştür.⁸⁵⁴

Altıncı Hadis

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا أَبُو بَرٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ فِي حَجَّتِهِ فَقَالَ: « إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ثَلَاثُ مُتَوَالِيَاتٍ ذُو الْقَعْدَةِ وَ ذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبٌ مُضَرَّ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ ».

⁸⁵¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I, 455, Salât, 69, hadis no: 607.

⁸⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990, III, 327, hadis no: 5264 (862).

⁸⁵³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 542, Salâtü's-Sefer, 324, hadis no: 1395.

⁸⁵⁴ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübra*, VII, 277, Fezâilü'l-Kur'ân, 48, hadis no: 8015.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁵⁵ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Muhammed b. Sîrîn, Ebû Bekre'den (r.a) bu hadisi işitmemiştir. Muhammed b. Sîrîn ile Ebû Bekre (r.a) arasında iki râvî (Abdurrahmân b. Ebî Bekre ve Humejd b. Abdirrahmân) düşmüştür.⁸⁵⁶

Yedinci Hadis

حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ قَالَ قَالَ مَالِكٌ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يُجَاوِزَ الْمُعْرَسَ إِذَا قَفَلَ رَاجِعًا إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى يُصَلِّيَ فِيهَا مَا بَدَأَ لَهُ لِأَنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَسَ بِهِ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْحَاقَ الْمَدِينِيَّ قَالَ الْمُعْرَسُ عَلَى سِتَّةِ أَمْيَالٍ مِنَ الْمَدِينَةِ.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁵⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Mâlik b. Enes doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir. Mâlik b. Enes ile Peygamberimiz (s.a.v) arasında iki râvî (Nâfi' b. Hürmüz ve Abdullah b. Ömer) düşmüştür. Ebû Dâvûd bu hadisi *Sünen*'inde mevsûl bir şekilde zikretmektedir.⁸⁵⁸

Sekizinci Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ بْنُ بَرِيحٍ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ النَّجَاشِيَّ زَوَّجَ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى صَدَاقٍ أَرْبَعَةِ آلَافٍ دِرْهَمٍ وَكَتَبَ بِذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَبِلَ.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁵⁹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Yûnus, Ümmü Habîbe (r.a) ve Urve b. ez-Zübeyr'i düşürüp hadisi doğrudan Zührî'den maktû bir şekilde rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd⁸⁶⁰ ve Ahmed b. Hanbel⁸⁶¹ bu hadisi *Sünen*'inde ayrıca merfû olarak da rivayet etmektedir.

⁸⁵⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 319, Menâsik, 67, hadis no: 1947.

⁸⁵⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 227-228, Hac, 210, hadis no: 9614.

⁸⁵⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 388, Menâsik, 97, hadis no: 2045.

⁸⁵⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 397, Menâsik, 97, hadis no: 2044.

⁸⁵⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 446, Nikâh, 28, hadis no: 2108.

⁸⁶⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 445, Nikâh, 28, hadis no: 2107.

⁸⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV, 398, hadis no: 27408.

Dokuzuncu Hadis

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ أَنَّ جَمِيلَةَ كَانَتْ تَحْتَ أُوسِ بْنِ الصَّامِتِ وَكَانَ رَجُلًا بِهِ لَمَمٌ فَكَانَ إِذَا اشْتَدَّ لَمَمُهُ ظَاهَرَ مِنْ امْرَأَتِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ كَفَّارَةَ الظَّهَارِ.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁶² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Hammâd b. Seleme, Hz. Âişe (r.a) ve Urve b. ez-Zübeyr'i düşürüp hadisi doğrudan Hişâm b. Urve'den maktû bir şekilde rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd⁸⁶³ bu hadisi *Sünen*'inde ayrıca merfû olarak da rivayet etmektedir.

Onuncu Hadis

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَقْطَعَ بِلَالُ بْنُ الْحَارِثِ الْمُرَبِّيَّ مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ وَهِيَ مِنْ نَاحِيَةِ الْفُرْعِ فَتِلْكَ الْمَعَادِنُ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا إِلَّا الزُّكَاةُ إِلَى الْيَوْمِ.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁶⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Rabîa b. Ebî Abdirrahmân ile Peygamberimiz (s.a.v) arasında iki râvî (Hâris b. Bilâl b. Hâris el-Müzenî ve babası) düşmüştür.⁸⁶⁵

Onbirinci Hadis

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ الرَّمْلِيُّ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرْتُ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ عَنْ عَلِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « لَا تُبْرَزُ فَحِذْكَ وَلَا تَنْظُرَنَّ إِلَى فَحِذِ حَيٍّ وَلَا مَيِّتٍ ».

⁸⁶² Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 540, Talâk, 17, hadis no: 2219.

⁸⁶³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 540, Talâk, 17, hadis no: 2220.

⁸⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 664-665, Kitâbü'l-Harâc ve'l-Fey'i ve'l-Îmâre, 36, hadis no: 3061.

⁸⁶⁵ İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî, **es-Sahîh**, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1. bs., 1400/1980, IV, 44, Zekât, 325, hadis no: 2323.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁶⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, İbn Cüreyc, Habîb b. Ebî Sâbit'den işitmemiştir. İbn Cüreyc ile Habîb b. Ebî Sâbit arasında iki râvî (Hasan b. Zekvân ve Amr b. Hâlid) düşmüştür.⁸⁶⁷

Onikinci Hadis

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةٌ يَمِينٌ » .

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁶⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi Tirmizî'ye göre Zührî Ebû Seleme'den işitmemiştir. Zira ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) bulunmaktadır.⁸⁶⁹

Onüçüncü Hadis

حَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ بِمَعْنَاهُ وَإِسْنَادِهِ .

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁷⁰ tahrîc etmiş olduğu ve onikinci hadiste senedinin tamamının ve metnin zikredilmiş olduğu (onüçüncü) hadisi Tirmizî, Zührî'nin Ebû Seleme'den işitmediğini ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁸⁷¹

Ondördüncü Hadis

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَهْلٍ الرَّمْلِيُّ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرْتُ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ صَمْرَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « لَا تُبْرَزُ فَخِذُكَ وَلَا تَنْظُرَنَّ إِلَى فِخْذِ حَيٍّ وَلَا مَيِّتٍ » .

⁸⁶⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 58, Cenâiz, 32, hadis no: 3140.

⁸⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *İlel*, VI, 51.

⁸⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 182, Eymân ve'n-Nuzûr, 22, hadis no: 3290.

⁸⁶⁹ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

⁸⁷⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, V, 183, Eymân ve'n-Nuzûr, 22, hadis no: 3291.

⁸⁷¹ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁷² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, İbn Cüreyc, Habîb b. Ebî Sâbit'den bu hadisi işitmemiştir. İbn Cüreyc ile Habîb b. Ebî Sâbit arasında iki râvî (Hasan b. Zekvân ve Amr b. Hâlid) düşmüştür.⁸⁷³

Onbeşinci Hadis

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ سَلَامٌ بْنُ سُلَيْمٍ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَذَكَرَ فِتْنَةَ فَعَظَّمَ أَمْرَهَا فَقُلْنَا أَوْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ أَدْرَكْنَا هَذِهِ لَتَهْلِكَنَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « كَلَّا إِنَّ جَحْسِيكُمْ الْقَتْلُ ». قَالَ سَعِيدٌ فَرَأَيْتُ إِخْوَانِي قُتِلُوا.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁷⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Hilâl b. Yisâf, Saîd b. Zeyd'den bu hadisi işitmemiştir. Hilâl b. Yisâf ile Saîd b. Zeyd arasında iki râvî (Hilâl b. Hayyân ve Abdullah b. Zâlim) düşmüştür.⁸⁷⁵

Onaltıncı Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ وَكَثِيرُ بْنُ عُبَيْدٍ قَالَا حَدَّثَنَا ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ بْنِ سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ عَنْ أَبِي عَمْرٍو عَنْ عَمْرٍو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَتَلَ بِالْقَسَامَةِ رَجُلًا مِنْ بَنِي نَصْرِ بْنِ مَالِكٍ بِبَحْرَةِ الرُّغَاءِ عَلَى شَطِّ لِيَّةِ الْبَحْرَةِ قَالَ الْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ مِنْهُمْ. وَهَذَا لَفْظُ مُحَمَّدٍ بِبَحْرَةِ أَقَامَهُ مُحَمَّدٌ وَحَدَهُ عَلَى شَطِّ لِيَّةٍ.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁷⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadis, mudal bir hadis olup Münzirî tarafından bu durumu *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd*⁸⁷⁷ adlı

⁸⁷² Ebû Dâvûd, *Sünen*, VI, 133, Hammâm, 1, hadis no: 4015.

⁸⁷³ İbn Ebî Hâtim, *İlel*, VI, 51.

⁸⁷⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, VI, 133, Hammâm, 1, hadis no: 4015.

⁸⁷⁵ İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *Kitâbü's-Sünne meahu zilâlül'-cenne fî tahrîci's-sünne*, thk. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrut, 1.bs., 1400/1980, II, 631-632; eş-Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâşî, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Mektebü'l- Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1.bs., 1414/1994, I, 249, hadis no: 214.

⁸⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, VI, 133, Hammâm, 1, hadis no: 4015.

⁸⁷⁷ Münzirî, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd*, III, 217.

eserinde zikretmektedir. İbn Abdilber, Peygamberimiz (s.a.v) ile Amr b. Şuayb arasında iki râvî (Amr b. Şuayb babası ve dedesi) olduğunu belirtmektedir.⁸⁷⁸

Onyedinci Hadis

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ هِلَالِ بْنِ يَسَافٍ قَالَ كُنَّا مَعَ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ فَطَسٍ رَجُلٍ مِنَ الْقَوْمِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْنَا . فَقَالَ سَالِمٌ وَعَلَيْكَ وَعَلَى أُمَّكَ . ثُمَّ قَالَ بَعْدَ لَعَلِّكَ وَجَدْتِ مِمَّا قُلْتِ لَكَ قَالَ لَوَدِدْتُ أَنَّكَ لَمْ تَذْكُرِي أُمِّي بِخَيْرٍ وَلَا بِشَرٍّ . قَالَ إِنَّمَا قُلْتِ لَكَ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنَّا بَيْنَنَا وَنَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- «وَعَلَيْكَ وَعَلَى أُمَّكَ». ثُمَّ قَالَ « إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَحْمِدِ اللَّهَ ». قَالَ فَذَكَرَ بَعْضَ الْمَحَامِدِ « وَلْيَقُلْ لَهُ مَنْ عِنْدَهُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَلْيُرِدَّ - يَعْنِي عَلَيْهِمْ - يَغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ ».

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁷⁹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Hilâl b. Yisâf, Sâlim b. Ubeyd'den işitmemiştir. Hilâl b. Yisâf ile Sâlim b. Ubeyd arasında iki râvî (Racül ve Hâlid b. Urfuta) düşmüştür.⁸⁸⁰

Onsekizinci Hadis

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ أَنَّ عَمَرَ بْنَ السَّائِبِ حَدَّثَهُ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- كَانَ جَالِسًا يَوْمًا فَأَقْبَلَ أَبُوهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ فَوَضَعَ لَهُ بَعْضَ ثَوْبِهِ فَقَعَدَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَقْبَلَتْ أُمُّهُ فَوَضَعَ لَهَا شِقَّ ثَوْبِهِ مِنْ جَانِبِهِ الْآخَرَ فَجَلَسَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ أَقْبَلَ أَحُوهُ مِنَ الرِّضَاعَةِ فَقَامَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَجْلَسَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ.

Münzirî, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd* adlı⁸⁸¹ eserinde Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁸² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisin mu'dal olduğunu zikretmektedir.

⁸⁷⁸ İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIII, 217.

⁸⁷⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, VII, 376, Edeb, 98, hadis no: 5031.

⁸⁸⁰ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, s.242, hadis no: 230.

⁸⁸¹ Münzirî, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd*, III, 423.

⁸⁸² Ebû Dâvûd, *Sünen*, VII, 457-458, Nevm, 128, hadis no: 5145.

Zira Ömer b. es-Sâib etbâu't-tâbînin tabakasından olup hadisi doğrudan Peygamberimiz'den (s.a.v) rivayet etmektedir.⁸⁸³

3.2.2.2. Sünenü't-Tirmizî

Ahmed Muhammed Şâkir ve arkadaşlarının tahkik etmiş olduğu Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî'nin *Sünen* adlı eserinde yaptığımız tespitlere göre dört mu'dal hadis bulunmaktadır:

Birinci Hadis

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْمُرُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ فِي الْأَمْرِ مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ وَأَنَا مَعَهُمَا».

Tirmizî'nin *Sünen*'inde⁸⁸⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Alkame b. Kays, Ömer b. Hattâb'den işitmemiştir. Alkame b. Kays ile Ömer b. Hattâb (r.a) arasında iki râvî (Karsa' ve Kays b. Ebî Kays el-Cu'fi) düşmüştür.⁸⁸⁵

İkinci Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْقُطَيْبِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: عَقَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحَسَنِ بِشَاةٍ، وَقَالَ: يَا فَاطِمَةُ، احْلِقِي رَأْسَهُ، وَتَصَدَّقِي بِزَنَةِ شَعْرِهِ فِصَّةً، قَالَ: فَوَزَنْتُهُ فَكَانَ وَزْنُهُ دِرْهَمًا أَوْ بَعْضَ دِرْهَمٍ.

Tirmizî'nin *Sünen*'inde⁸⁸⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn, Ali b. Ebî Tâlib'den (r.a) işitmemiştir. Muhammed b. Ali el-

⁸⁸³ Nebîl b. Mansûr b. Ya'kûb el-Besâre, **Enîsü's-sârî fi tahrîc ve tahkîki'l-ehâdis elletî zekarahe'l-Hâfiz İbn Hacer fi Fethi'l-Bârî**, Müessesetu'r-Reyhan, Beyrut, 1.bs., 1426/2005, II, 1251.

⁸⁸⁴ Tirmizî, **Sünen**, I, 315, Salât, 126, hadis no: 169.

⁸⁸⁵ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, **el-Mühezzeb fi'htisâri's-Süneni'l-kebîr**, nşr. Daru'l-Mişkât, Daru'l-Vatan, Riyad, 1.bs., 1422/2001, I, 444, hadis no: 1911.

⁸⁸⁶ Tirmizî, **Sünen**, IV, 99, Edâhî, 20, hadis no: 1519.

Hüseyin ile Ali b. Ebî Tâlib arasında iki râvî (babası Ali b. el-Hüseyin ve dedesi Hüseyin b. Ali) düşmüştür.⁸⁸⁷

Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو صَفْوَانَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَرِيدٍ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا نَذْرَ فِي مَعْصِيَةٍ، وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةٌ يَمِينٍ».

Tirmizî, *Sünen*'inde⁸⁸⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Zührî'nin Ebû Seleme'den işitmediğini ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁸⁸⁹

Dördüncü Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، عَنْ عَبَادِ بْنِ مَنْصُورٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اكْتَحِلُوا بِالْإِمْدِ فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ، وَيُنْبِتُ الشَّعْرَ، وَرَعِمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ لَهُ مُكْحَلَةٌ يَكْتَحِلُ بِهَا كُلَّ لَيْلَةٍ ثَلَاثَةَ فِي هَذِهِ، وَثَلَاثَةَ فِي هَذِهِ.

Tirmizî'nin *Sünen*'inde⁸⁹⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Abbâd b. Mansûr, İkrime'den işitmemiştir. Abbâd b. Mansûr ile İkrime arasında iki râvî (İbrâhîm b. Ebî Yahyâ ve Dâvûd b. Husayn) düşmüştür.⁸⁹¹

3.2.2.3. Sünen-i Nesâî

Abdülfettâh Ebû Gudde'nin tahkik etmiş olduğu Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî'nin *Sünen* adlı eserinde yaptığımız tespitlere göre on beş mu'dal hadis bulunmaktadır:

Birinci Hadis

⁸⁸⁷ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 265, hadis no: 7589 (20).

⁸⁸⁸ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103, Eymân ve'n-Nuzûr, 1, hadis no: 1524.

⁸⁸⁹ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

⁸⁹⁰ Tirmizî, *Sünen*, IV, 234, Libâs, 23, hadis no: 1757.

⁸⁹¹ İbn Ebî Hâtim, *İlel*, VI, 215-216.

أَخْبَرَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ سَعِيدِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ، " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي صَلَاتِهِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الْأَمْرِ، وَالْعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ، وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ، وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا، وَلِسَانًا صَادِقًا، وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعَلَّمَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعَلَّمَ، وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعَلَّمَ ".

Nesâî'nin *Sünen* 'inde⁸⁹² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Ebu'l-A'lâ b. Şihhîr Şeddad b. Evs'den (r.a) işitmemiştir. Ebu'l-A'lâ b. Şihhîr ile Şeddad b. Evs arasındaki iki râvî düşmüştür.⁸⁹³

İkinci Hadis

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ قَالَ أَنْبَأَنَا حِبَّانُ بْنُ مُوسَى خُرَاسَانِيٌّ قَالَ أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الرَّهْرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا دَخَلَ رَمَضَانَ فَتَحَتْ أَبْوَابُ الرَّحْمَةِ وَعُلِقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ وَسُلِسِلَتِ الشَّيَاطِينُ.

Nesâî'nin *Sünen* 'inde⁸⁹⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Zührî Ebû Hüreyre'den (r.a) işitmemiştir. Zührî ile Ebû Hüreyre (r.a) arasındaki iki râvî (Nâfi' b. Ebû Enes ve babası Ebû Enes) düşmüştür.⁸⁹⁵

Üçüncü Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْلَى، وَهُوَ ابْنُ عُبَيْدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، وَالْأَعْمَشُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَا: قَالَ مُعَاذٌ: بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ، فَأَمَرَنِي أَنْ آخُذَ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ بَقْرَةً تَبِيَّةً، وَمِنْ كُلِّ ثَلَاثِينَ تَبِيَّةً، وَمِنْ كُلِّ دِينَارًا أَوْ عِدْلَهُ مَعَاوِرَ.

⁸⁹² Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 4.bs., 1414/1994, III, 54, Sehv, 61, hadis no: 1304.

⁸⁹³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VII, 352, hadis no: 7179; *Kitâbü'd-Du'â*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993, s.200.

⁸⁹⁴ Nesâî, *Sünen*, IV, 54, Siyâm, 5, hadis no: 2105.

⁸⁹⁵ Nesâî, *Sünen*, IV, 54, Siyâm, 4, hadis no: 2099.

Nesâî'nin *Sünen* 'inde⁸⁹⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, İbrâhîm Muâz b. Cebel'den (r.a) işitmemiştir. İbrâhîm ile Muâz b. Cebel (r.a) arasındaki iki râvî (Mesrûk ve bilinmeyen bir râvî) düşmüştür.⁸⁹⁷

Dördüncü Hadis

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ سَمِعْتُ حُسَيْنًا قَالَ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ، قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ وَمَعَهَا بِنْتُ هَذَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَفِي يَدِ ابْنَتِهَا مِسْكَتَانِ.

Nesâî'nin *Sünen* 'inde⁸⁹⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Amr b. Şuayb Peygamberimiz'den (s.a.v) işitmemiştir. Amr b. Şuayb ile Peygamberimiz (s.a.v) arasındaki iki râvî (Amr b. Şuayb'ın babası ve dedesi) düşmüştür.⁸⁹⁹

Beşinci Hadis

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي عَدُوٍّ قَالَ: أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَهَبَ هَبَةً ثُمَّ يَرْجِعَ فِيهَا إِلَّا مِنْ وَلَدِهِ." قَالَ طَاوُسٌ: كُنْتُ أَسْمَعُ وَأَنَا صَغِيرٌ عَائِدٌ فِي قَيْئِهِ فَلَمْ نَدِرْ أَنَّهُ صَرَبَ لَهُ مَثَلًا قَالَ: فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ يَأْكُلُ ثُمَّ يَبْقَى ثُمَّ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ.

Nesâî'nin *Sünen* 'inde⁹⁰⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Hasan b. Müslim, Tâvus'un babası ve İbn Abbâs'ı (r.a) düşürüp doğrudan Tâvus'dan maktû bir şekilde rivayet etmiştir. Nesâî, bu hadisi *Sünen* 'inde ayrıca merfû olarak da rivayet etmektedir.⁹⁰¹

Altıncı Hadis

⁸⁹⁶ Nesâî, *Sünen*, V, 26, Siyâm, 8, hadis no: 2451.

⁸⁹⁷ Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, II, 346.

⁸⁹⁸ Nesâî, *Sünen*, V, 38, Zekât, 19, hadis no: 2479.

⁸⁹⁹ Nesâî, *Sünen*, V, 38, Zekât, 19, hadis no: 2480.

⁹⁰⁰ Nesâî, *Sünen*, VI, 265, Hibe, 6, hadis no: 3692.

⁹⁰¹ Nesâî, *Sünen*, VI, 265, Hibe, 6, hadis no: 3691.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ طَاوُسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا يَجِلُّ لِأَحَدٍ يَهَبُ هَبَةً ثُمَّ يَعُودُ فِيهَا إِلَّا الْوَالِدَ." قَالَ طَاوُسٌ: كُنْتُ أَسْمَعُ الصَّبِيَّانَ يَقُولُونَ: يَا عَائِدًا فِي قَيْبِهِ وَمَ أَشْعُرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَرَبَ ذَلِكَ مَثَلًا حَتَّى بَلَغَنَا أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: "مَثَلُ الَّذِي يَهَبُ الْهَبَةَ ثُمَّ يَعُودُ فِيهَا" وَذَكَرَ كَلِمَةً مَعْنَاهَا: كَمَثَلِ الْكَلْبِ يَأْكُلُ قَيْبَهُ.

Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹⁰² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Hasan b. Müslim, Tâvus'un babası ve İbn Abbâs'ı (r.a) düşürüp doğrudan Tâvus'dan maktû bir şekilde rivayet etmiştir. Nesâî, bu hadisi *Sünen*'inde ayrıca merfû olarak da rivayet etmektedir.⁹⁰³

Yedinci Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ، قَالَ أَنْبَأَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ أَخْبَرَنِي اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَطَعَ الَّذِينَ سَرَقُوا لِقَاحَهُ وَسَمَلِ أَعْيُنَهُمْ بِالنَّارِ عَاتَبَهُ اللَّهُ فِي ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى {إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ} الْآيَةَ كُلَّهَا.

Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹⁰⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, İbn Aclân, Abdullah b. Ubeydillah ve Abdullah b. Ömer'i (r.a) düşürüp hadisi doğrudan Ebü'z-Zinâd'dan maktû bir şekilde rivayet etmiştir. Nesâî, bu hadisi *Sünen*'inde ayrıca merfû olarak da rivayet etmektedir.⁹⁰⁵

Sekizinci Hadis

أَخْبَرَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ الْيَمِينِ."

⁹⁰² Nesâî, *Sünen*, VI, 268, Hibe, 4, hadis no: 3704.

⁹⁰³ Nesâî, *Sünen*, VI, 265, Hibe, 6, hadis no: 3691.

⁹⁰⁴ Nesâî, *Sünen*, VII, 100, Tahrîmu'd-Dem, 9, hadis no: 4042.

⁹⁰⁵ Nesâî, *Sünen*, VII, 100, Tahrîmu'd-Dem, 9, hadis no: 4041.

Tirmizî, Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹⁰⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi Zührî'nin Ebû Seleme'den işitmediğini ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁹⁰⁷

Dokuzuncu Hadis

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ الْمُحَرَّمِيُّ، قَالَ حَدَّثَنَا يَجِيءُ بْنُ آدَمَ، قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ
الرُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ
كَفَّارَةٌ يَمِينٍ."

Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹⁰⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadis hakkında Tirmizî, Zührî'nin bu hadisi Ebû Seleme'den işitmediğini ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁹⁰⁹

Onuncu Hadis

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ أَنْبَأَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ قَالَ حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنْ الرُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةٌ يَمِينٍ."

Tirmizî, Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹¹⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi Zührî'nin Ebû Seleme'den işitmediğini ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁹¹¹

Onbirinci Hadis

⁹⁰⁶ Nesâî, *Sünen*, VII, 26, Eymân ve'n-Nuzûr, 41, hadis no: 3834.

⁹⁰⁷ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

⁹⁰⁸ Nesâî, *Sünen*, VII, 26, Eymân ve'n-Nuzûr, 41, hadis no: 3835.

⁹⁰⁹ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

⁹¹⁰ Nesâî, *Sünen*, VII, 26, Eymân ve'n-Nuzûr, 41, hadis no: 3836.

⁹¹¹ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ عَنِ الرَّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهَا كَفَّارَةُ الْبَيْمِينِ قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَقَدْ قِيلَ أَنَّ الرَّهْرِيَّ لَمْ يَسْمَعْ هَذَا مِنْ أَبِي سَلَمَةَ.

Tirmizî, Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹¹² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi Zührî'nin Ebû Seleme'den işitmediğini ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁹¹³

Onikinci Hadis

أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ مُوسَى الْفَرَوِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو صَمْرَةَ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهَا كَفَّارَةُ الْيَمِينِ."

Tirmizî, Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹¹⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi Zührî'nin Ebû Seleme'den işitmediğini ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁹¹⁵

Onüçüncü Hadis

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ قَالَ حَدَّثَنَا مُصْعَبٌ قَالَ حَدَّثَنَا دَاوُدُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ صَرَبَتْ امْرَأَةٌ صَرَّتَهَا بِحَجَرٍ وَهِيَ حُبْلَى فَقَتَلَتْهَا، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا فِي بَطْنِهَا غُرَّةً، وَجَعَلَ عَقْلَهَا عَلَى عَصَبَتِهَا فَقَالُوا: نَغْرَمُ مَنْ لَا شَرِبَ وَلَا أَكَلَ وَلَا اسْتَهَلَ فِيمِثْلُ ذَلِكَ يُطَلَّ؟ فَقَالَ: "أَسْجَعُ كَسَجْعِ الْأَعْرَابِ؟ هُوَ مَا أَقُولُ لَكُمْ."

Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹¹⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, A'meş, Ubeydullah b. Nudayle ve Mugîre b. Şu'be'i düşürüp hadisi doğrudan İbrâhîm'den

⁹¹² Nesâî, *Sünen*, VII, 27, Eymân ve'n-Nuzûr, 41, hadis no: 3837.

⁹¹³ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

⁹¹⁴ Nesâî, *Sünen*, VII, 27, Eymân ve'n-Nuzûr, 41, hadis no: 3838.

⁹¹⁵ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

⁹¹⁶ Nesâî, *Sünen*, VIII, 51, Kasâme, 40-41, hadis no: 4827.

maktû bir şekilde rivayet etmiştir. Nesâî bu hadisi *Sünen*'inde ayrıca merfû olarak da rivayet etmektedir.⁹¹⁷

Ondördüncü Hadis

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ بْنِ نَعِيمٍ قَالَ أَنْبَأَنَا حِبَّانُ، قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ أَبِي رِيَّاحٍ أَنَّ رَجُلًا سَرَقَ تَوْبًا، فَأُتِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَ بِقَطْعِهِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هُوَ لَهُ. قَالَ: "فَهَلَّا قَبْلَ الْآنِ."

Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹¹⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Evzâî, Târik b. Murakka' ve Safvân b. Ümeyye'yi düşürüp hadisi doğrudan Atâ b. Ebî Rebâh'den maktû bir şekilde rivayet etmiştir. Nesâî, bu hadisi *Sünen*'inde ayrıca merfû olarak da rivayet etmektedir.⁹¹⁹

Onbeşinci Hadis

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ قَالَ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرِو الْأَوْزَاعِيُّ، عَنِ يَحْيَى، عَنِ عَلِيٍّ، قَالَ نَهَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

Nesâî'nin *Sünen*'inde⁹²⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Evzâî, Amr b. Saîd, Nâfi' ve İbn Huneyn'i düşürüp hadisi doğrudan Yahyâ'dan maktû bir şekilde rivayet etmiştir. Nesâî bu hadisi *Sünen*'inde ayrıca merfû olarak da rivayet etmektedir.⁹²¹

3.2.2.4. Sünen-i İbn Mâce

Şuayb el-Arnâût ve arkadaşlarının tahkik etmiş olduğu Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni'nin *Sünen* adlı eserinde yaptığımız tespitlere göre dokuz mu'dal hadis bulunmaktadır:

⁹¹⁷ Nesâî, *Sünen*, VIII, 50, Kasâme, 40-41, hadis no: 4822.

⁹¹⁸ Nesâî, *Sünen*, VIII, 68, Kat'u's-Sârik, 4, hadis no: 4880.

⁹¹⁹ Nesâî, *Sünen*, VIII, 68, Kat'u's-Sârik, 4, hadis no: 4879.

⁹²⁰ Nesâî, *Sünen*, VIII, 169, Zînet, 43, hadis no: 5182.

⁹²¹ Nesâî, *Sünen*, VIII, 169, Zînet, 43, hadis no: 5180.

Birinci Hadis

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اسْتَقِيمُوا، وَلَنْ تُحْصُوا، وَعَلِمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلَاةُ، وَلَا يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلَّا مُؤْمِنٌ».

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹²² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadis hakkında Begavî, Sâlim b. Ebî'l-Ca'd ile Sevân arasında düşen iki râvî (Hassân b. Atiyye ve Ebû Kebşe es-Selûlî) olduğunu zikretmektedir.⁹²³

İkinci Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ سَلَمَةَ اللَّيْثِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا وُضُوءَ لَهُ، وَلَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ»

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹²⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadis hakkında Buhârî, Ya'kûb b. Seleme'nin babasından babasının Ebû Hüreyre'den (r.a) bu hadisi işitmediğini söylemektedir.⁹²⁵

Üçüncü Hadis

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَثْمَانُ بْنُ عَمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ سَالِمِ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ، أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يَدُؤُ مِنْ امْرَأَتِهِ، فَلَا يُنْزِلُ قَالَ: «إِذَا وَجَدَ أَحَدَكُمْ ذَلِكَ، فَلْيَنْضَحْ فَرْجَهُ - يَعْنِي لِيَغْسِلَهُ -، وَيَتَوَضَّأْ»

⁹²² İbn Mâce, *Sünen*, I, 184, Tahârat, 4, hadis no: 277.

⁹²³ İbn Mâce, *Sünen*, I, 185, dipnot 1.

⁹²⁴ İbn Mâce, *Sünen*, I, 257, Tahârat, 41, hadis no: 399.

⁹²⁵ İbn Mâce, *Sünen*, I, 257, dipnot 2.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹²⁶ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste Süleymân b. Yesâr, Mikdâd b. Esved'den bu hadisi işitmemiştir. Süleymân b. Yesâr ile Mikdâd b. Esved arasında iki râvî (Hz. İbn Abbâs ve Hz. Ali) düşmüştür.⁹²⁷

Dördüncü Hadis

حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخُرَاعِيُّ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ أَبُو بَكْرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ: أَنْبَأَنَا حَجَّاجٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: فَقَدْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ، فَخَرَجْتُ أَطْلُبُهُ، فَإِذَا هُوَ بِالْبَقِيعِ رَافِعٌ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ. فَقَالَ: «يَا عَائِشَةُ أَكُنْتِ تَخَافِينَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَسُولُهُ؟» قَالَتْ، قَدْ قُلْتُ: وَمَا بِي ذَلِكَ، وَلَكِنِّي ظَنَنْتُ أَنَّكَ أَتَيْتِ بَعْضَ نِسَائِكَ، فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْزِلُ لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَغْفِرُ لِأَكْثَرِ مِنْ عَدَدِ شَعْرِ غَنَمِ كَلْبٍ.»

Tirmizî, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹²⁸ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi Haccâc b. Ertât'ın Yahyâ b. Ebî Kesîr'den; Yahyâ b. Ebî Kesîr'in de Urve'den bu işitmediğini söylemektedir.⁹²⁹

Beşinci Hadis

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ السَّرْحِ الْمِصْرِيُّ أَبُو طَاهِرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لَا نَذَرَ فِي مَعْصِيَةٍ، وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةٌ يَمِينٍ.»

⁹²⁶ İbn Mâce, *Sünen*, I, 317, Tahârat, 70, hadis no: 505.

⁹²⁷ İbn Mâce, *Sünen*, I, 317, dipnot 1.

⁹²⁸ İbn Mâce, *Sünen*, II, 399, Salavât, 191, hadis no: 1389.

⁹²⁹ Tirmizî, *Sünen*, III, 108; Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût ve Züheyr eş-Şâviş, Mektebü'l-İslamiyye, Beyrut, 2.bs., 1403/1983, IV, 126-127.

Tirmizî, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹³⁰ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi Zührî'nin Ebû Seleme'den işitmediğini ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁹³¹

Altıncı Hadis

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ قَالَ: حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنْ عَاصِمِ، عَنْ أَبِي الْمُهَلَّبِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْإِفْرِيقِيِّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الْمُغَنِّيَاتِ، وَعَنْ شِرَائِهِنَّ، وَعَنْ كَسْبِهِنَّ، وَعَنْ أَكْلِ أُمَّانِهِنَّ»

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹³² tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Ubeydullah el-İfrîkî, Ebû Ümâme'den (r.a) işitmemiştir. Ubeydullah el-İfrîkî ile Ebû Ümâme arasında iki râvî (Ali b. Yezîd ve Kâsım b. Abdirrahmân) düşmüştür.⁹³³

Yedinci Hadis

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّمَشْقِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَلَاءِ، عَنِ الْقَاسِمِ قَالَ: " اسْمُ اللَّهِ الْأَعْظَمُ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ فِي سُورِ ثَلَاثِ: الْبَقْرَةِ، وَآلِ عِمْرَانَ، وَطِه "

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹³⁴ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Abdullah b. Alâ, Peygamber Efendimiz'i (s.a.v) ve sahâbî olan Ebû Ümâme'yi (r.a) düşürüp hadisi doğrudan Kâsım'dan maktû bir şekilde rivayet etmiştir. İbn Mâce⁹³⁵ ve Taberânî⁹³⁶ bu hadisi kitaplarında merfû olarak rivayet etmektedirler.

Sekizinci Hadis

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ عَاصِمِ، عَنِ السُّمَيْطِ بْنِ السُّمَيْرِ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ، قَالَ: أَتَى نَافِعُ بْنُ الْأَرْزَقِ وَأَصْحَابُهُ، فَقَالُوا: هَلَكْتَ يَا عِمْرَانُ قَالَ: مَا هَلَكْتُ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: مَا الَّذِي

⁹³⁰ İbn Mâce, *Sünen*, III, 257-258, Kefârât, 16, hadis no: 2125.

⁹³¹ Tirmizî, *Sünen*, IV, 103.

⁹³² İbn Mâce, *Sünen*, III, 295, Ticârât, 11, hadis no: 2168.

⁹³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVI, 611-612, hadis no: 22280.

⁹³⁴ İbn Mâce, *Sünen*, V, 24, Duâ, 9, hadis no: 3856.

⁹³⁵ İbn Mâce, *Sünen*, V, 25.

⁹³⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, VIII, 282, hadis no: 7925.

أَهْلِكُنِي؟ قَالُوا: قَالَ اللَّهُ: {وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ} [الأنفال: 39], قَالَ: قَدْ قَاتَلْنَاهُمْ حَتَّى نَفَيْتَانَاهُمْ، فَكَانَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹³⁷ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadisi, Sümeyt b. Sümeyr, İmrân b. Husayn'dan işitmemiştir. Sümeyt b. Sümeyr ile İmrân b. Husayn arasında iki râvî (Ebû'l Alâ b. Şehîr ve mübhem râvî) düşmüştür.⁹³⁸

Dokuzuncu Hadis

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حَفْصِ الْأُبُلِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنِ السُّمَيْطِ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ، قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ، فَحَمَلَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَزَادَ فِيهِ، فَتَبَدَّثَهُ الْأَرْضُ: فَأَخْبَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: «إِنَّ الْأَرْضَ لَتَقْبَلُ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ، وَلَكِنَّ اللَّهَ أَحَبُّ أَنْ يُرِيكُمْ تَعْظِيمَ حُرْمَةٍ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁹³⁹ tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki hadiste, Sümeyt b. Sümeyr bu hadisi İmrân b. Husayn'dan işitmemiştir. Sümeyt b. Sümeyr ile İmrân b. Husayn arasında iki râvî (Ebû'l Alâ b. Şehîr ve mübhem râvî) düşmüştür.

3.2.2.5. Kütüb-i Sittede ve Sünen'lerdeki Mu'dal Hadislerle İlgili Genel Değerlendirme

Bütün bu örneklerde, kütüb-i sitte ve *Sünen* müelliflerinin mu'dal hadisleri eserlerine aldıklarını ancak bu hadisleri bab başlıkları altında veya mütâbeat ve şevahid olarak kullandıkları ya da istînâs kabilinden zikrettikleri görülmektedir. Zira özellikle Tirmizî *Sünen*'inde zaman zaman bu hadislerin senedlerinin durumlarına ilgili açık ve net ifadelerle işaret etmektedir.

Meselâ: Tirmizî, *Sünen*'inde tahrîc etmiş olduğu yukarıdaki bir hadis⁹⁴⁰ hakkında; seneddeki râvîlerden olan Zührî'nin bu hadisi Ebû Seleme'den işitmediğini

⁹³⁷ İbn Mâce, **Sünen**, V, 83-84, Fiten, 1, hadis no: 3930.

⁹³⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, , XXXIII, 162-163, hadis no: 19937.

⁹³⁹ İbn Mâce, **Sünen**, V, 84, Fiten, 1, hadis no: 3930.

⁹⁴⁰ Tirmizî, **Sünen**, IV, 103, Eymân ve'n-Nuzûr, 1, hadis no: 1524.

ve ikisi arasında düşen iki râvî (Süleymân b. Erkam ve Yahyâ b. Ebî Kesîr) olduğunu zikretmektedir.⁹⁴¹

Ebû Dâvûd ise, *Sünen*'inde tahrîc etmiş olduğu bir hadisin mu'dal olduğunu açıkça ifade etmektedir.⁹⁴²

---

⁹⁴¹ Tirmizî, **Sünen**, IV, 103.

⁹⁴² Ebû Dâvûd, **Sünen**, I, 190-191, Tahâret, 103, hadis no: 266.

SONUÇ

Hadis dirayet ilminde hadisin metin ve senedinin kabul veya reddinin tesbiti ve ilim dünyasına arzı, temel gaye olarak kabul edilmiştir. Hadisin metninin kabul edilip delil olarak gösterilmesi, hadisi rivayet eden râvîlerin adâlet ve zabt sahibi olmalarına, hadis senedinin herhangi bir yerinde kopukluğun olmamasına, hadiste herhangi bir şüzûz veya illet bulunmamasına bağlıdır.

Tarihî süreç içerisinde hadislerin senedleri ve metinleri üzerinde yapılan derin incelemeler sonunda senedinin kesintili olup olmaması bakımından hadisler **muttasıl** ve **munkatı'** şeklinde iki ana çerçevede değerlendirilmiştir.

Bu konuda farklı hadis çeşitleri için farklı hadis ıstılahları ortaya konulmuş, hadis usûlü ve ıstılahları kaynaklarında bu ıstılahların tarifleri ve örnekleri verilmiştir. Ancak onlarca ıstılahın bir eserde verilmesi sebebiyle her ıstılahın ayrı ayrı derinliğine incelenmesi mümkün olmamıştır.

Muhaddislerin ittifâkı ile zayıf hadis çeşitleri arasında yer alan ve senedin herhangi bir yerinde peş peşe olmak şartıyla iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis olarak tarif edilen, "Mu'dal Hadis" konusunun kadîm ve muâsır hadis usûlü eserlerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmadığı görülmektedir.

Özellikle hadis alanında ciddî ve ilmî değeri yüksek akademik çalışmaların yapıldığı bu son yıllarda "Mu'dal Hadis" ile ilgili müstakil çalışmaların son derece az olması dikkate alınarak bu konunun çok yönlü ve derinlemesine araştırılması hedeflenmiştir. Hadis ıstılahları konusunda yapılan ve yapılacak akademik çalışmaların tamamı, Hadis ıstılahları Ansiklopedisi projesinin alt yapısını teşkil edecektir.

Hadis usûlünde mu'dal hadis konusunun ele alındığı bu çalışmada ele edilen bazı sonuçlar şöyle zikredilebilir:

Mu'dal hadis hakkında (معضل) mu'dal lafzının yanı sıra aynı kökten gelen (معضلة, معضلات, معاضيل, أعضل) gibi farklı kelimelerin kullanıldığı görülmüştür. İbn Hibbân ve İbn Adî, eserlerinde mu'dal lafzını en çok zikreden âlimlerdendir.

Tespitlerimize göre; mu'dal hadis teriminin ilk defa hicrî 234 de kullanıldığı görülmektedir. Mu'dal hadis terimini ilk kullanan âlim İmam Buhârî'nin üstadı Ali b. Medînî'dir.

Mu'dal hadisin ilk tarifi ise müteahhirûn hadis âlimlerinden İbnü'l-Kattân el-Mağribî tarafından yapılmıştır. Mu'dal hadis teriminin günümüz âlimler tarafından kabul edilen en yaygın tarifi, Zeynüddin el-İrâkî'nin yapmış olduğu “senedin herhangi bir yerinde peş peşe olmak şartıyla iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis” şeklindeki tariftir.

Mu'dal hadis terimi, sadece senedin herhangi bir yerinde peş peşe olmak şartıyla iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis anlamında kullanılmamış; bu terim bazı âlimler tarafından münker, bâtil, muvzû, metrûk, mürsel, mürsel-i hafî, ğarîb, şâz ve teferrüdü'r-râvî gibi manalarda da kullanılmıştır.

Mütekaddimûn ve müteahhirûn döneminde mu'dal hadisin tarifini yapan âlimler olmasına rağmen hadis âlimlerinin bir kısmının mu'dal hadisin tarifini yapmadığı ve bazı âlimlerin ise mu'dal hadis terimini bilinen meşhur anlamından farklı anlamda kullandığı görülmektedir.

Yaptığımız araştırma ve incelemeler sonucu mu'dal hadisin üç çeşidi (başında, ortasında veya sonunda iki veya ikiden fazla râvînin düştüğü hadis) var olduğu söyleminin yanlış olduğu kanısına varılmış ve mu'dal hadisin sekiz çeşit olduğu tespit edilmiştir.

Mu'dal hadis çeşitlerini zikreden âlimlerin her çeşide örnek vermedikleri görülmüş, örnekleri zikredilmeyen mu'dal hadis çeşitleri bu çalışmada örnekleriyle beraber zikredilmiştir.

Mud'al teriminin başka hadis terimleriyle benzer yönleri olduğu görülmüş ve tezimizde bu terimle diğer hadis terimleri arasındaki ince farklar ortaya konulmuştur.

Bazı âlimlerin İmam Mâlik'in “Belaganî” ifadesiyle senedsiz rivayet ettiği hadisleri mu'dal hadis olarak kabul ettikleri, bazı âlimlerin ise bu çeşit rivayetleri senedinde müphem râvî bulunan muttasıl hadis olarak kabul ettikleri görülmüştür.

Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inde sadece on mu'dal hadise rastlanmıştır. Bazı hadis usûlü müelliflerinin eserlerinde⁹⁴³ Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'i hakkında söylemiş olduğu; "*Mu'dal munkatı ve Mürsel hadislerin (bolca bulunduğu) kaynaklar, Said b. Mansûr'un Sünen'i ve İbn Ebi'd-Dünya'nın eserleridir,*" şeklindeki tespitin gerçeği yansıtmadığı görülmüştür. Ya da bu sözü söyleyen âlimler, Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'inin kâmil nüshasına muttali olmuş ve bu ifadeyi bu sebeple kullanmış olabilirler.

Târîh, tabakat, terâcim, ensâb, cerh ve ta'dîl, künâ, sikât, duafâ', metrûkîn, mevzû'ât ve ricâl eserleri incelendiğinde bu eserlerde hadisleri mu'dal diye tavsif edilen râvîlerin sayısının beklenenden çok olduğu görülmüştür. Hadisleri mu'dal diye tavsif edilen râvîlerin çoğunlukla, zayıf râvîler olduğu görülmüştür.

Kütüb-ü Sitte'de ve Said b. Mansur'un *Sünen*'inde bulunan mu'dal hadisler istiksâ (tümevarım) metoduyla tek tek tespit edilmiş, yapılan tespitler sonucu Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde on sekiz, Tirmizî'nin *Sünen* adlı eserinde dört, Nesâî'nin *Sünen*'inde on beş, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde dokuz mu'dal hadise rastlanmıştır. Müslim'in *Sahîh*'inde ise mu'dal hadise rastlanmamıştır. Buhârî'nin *Sahîh*'inde bulunan mu'dal hadislerin birçoğunun bâb başlıklarında, ya da mütâbeât ve şevâhid olarak zikredildiği görülmüştür.

Sahîh-i Buhârî'de bulunan mu'dal hadislerin çoğunun senedin başında meydana gelen iki veya ikiden fazla râvî düşmesinden kaynaklandığı, bu çeşit hadislerin aynı zamanda "muallak" olarak adlandırıldığı ve bu konuda özel değerlendirmeler yapıldığı bilinmektedir. Muallak hadislerin Buhârî tarafından istînas (sözgelimi yardımcı delil) kabilinden bilerek zikredildiği, bunlar arasında malum sîga ile nakledilenlerin makbul olduğu ve başka senedlerinin muttasıl olduğu ispat edilmiştir.

Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Saîd b. Mansûr'un *Sünen*'lerinde bulunan mu'dal hadislerin çoğunun senedin başında iki veya ikiden fazla râvînin

---

⁹⁴³ Süyûtî, **Tedrîb**, I, 244.

düşmesinden kaynaklandığı görülmüştür. Bu çeşit hadislerin de mütâbeât ve şevâhid ile takviye edildiği, zayıf rivayetle yetinilmediği görülmüştür.

Her hadis ıstılahının derinliğine incelenmesi sonucunda; hadis âlimlerinin bu ilme dikkat ve itina, ihtiyat ve teenni ile gönülden hizmet ettikleri; ön kabul ve ön yargı ile hareket etmedikleri; ilmî ve mantıkî ölçülerle doğruyu yanlıştan, makbulü merdûddan, sahihi zayıftan ayırarak gelecek nesillere berrak bir miras bıraktıkları bir kez daha müşahede edilmiştir.

Bu mütevazı çalışma sonunda; tarih boyunca Kur'an ve Sünnete bağlılığı şiar edinen ilim erbabını rahmet, minnet ve takdir ile yâd eder; Rabbimden ilim, irfan ve hikmet yolunda muvaffakiyet niyaz ederim.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Yusuf el-Cudey', **Tahrîru ulûmi'l-hadis**, Müessesetu'r-Reyhan, Beyrut, 1423/2003.
- Abdullah Şaban, **et-Ta'sîlü's-şer'î li-kavâidi'l-muhaddisîn**, Daru's-Selâm, Kahire, 2.bs., 1429/2008.
- Abdülkerîm b. Abdullah el-Hudayr, **el-Hadîsü'z-za'îf ve hükmü'l-ihcâc bih**, Daru'l-Menhec, Riyad, 1.bs., 1425/2004.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyârî, (ö.211/826-27), **el-Musannef**, thk. Merkezü'l-buhûs ve tikaniyyeti'l-malûmât, Daru't-Ta'sîl, Kahire, 1436/2015.
- Âdil Ebû Bekir Abdulazîz, **el-Kavlü'l-latif fi'l-hadisi'd-daîf**, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1433/2012.
- Âdil Nüveyhid, **Mu'cemü'l-müfessîrîn min sadri'l-İslâm hatte'l-asri'l-hâdir**, Müessesetu Nüveyhid es-Sekâfiyye, Lübnan, 2.bs., 1409/1988.
- Ahmed b. Hanbel, (ö.241/855), Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö.241/855), **el-Müsned**, thk. Şuayb el-Arnâût, vd, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1.bs., 1416/1995.
- _____, **Kitâbü'l-ilel ve ma'rifeti'r-ricâl**, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs, Daru'l-Hanî, Riyad, 2.bs., 1422/2001.
- _____, **Hadis Usûlü**, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 34.bs., 1438/2017.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddin Halîl b. Keykeldî, (ö.761/1359), **Câmi'u't-tahsîl li-ahkâmi'l-merâsîl**, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefî, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 2.bs., 1407/1981.
- Ali b. Ca'd, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Ca'd el-Cevherî, (ö.230/844), **el-Müsned**, thk. Abdulmehdî b. Abdulkâdir b. Abdulhâdî, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt, 1.bs., 1405/ 1985.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, (ö.1014/1605), **Şerhu şerhi Nuhbeti'l-fiker**, thk. Muhammed Nizâr Temîm ve Heysem Nizâr Temîm, Daru'l-Erkam, Beyrut, 1415/1994.

- Amr Abdü'l-Mün'im Selim, **Teysîr diraseti'l-esânîd li'l-mubtedîn**, Daru İbn Affân, 4.bs., 1437/2016.
- Attâr, Ebü'l-Hüseyn Reşîdüddin Yahyâ b. Ali b. Abdillâh el-Kureşî el-Ümevî en-Nablusî, (ö.662/1264), **Ğurerü'l-fevâ'idi'l-mecmû'a fî beyâni mâ vaka'a fî Sahîhi Müslim mine'l-esânîdi'l-maktû'a**, thk. Sa'd b. Abdullah Âlü Humeyyid, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1422/2001.
- Avnî, Şerîf Hâtim b. Ârif, **el-Mürselü'l-hafî ve 'alâkatühû bi't-tedlîs**, Daru'l-Hicra, Riyad, 1418/1997.
- Aydınlı, Abdullah, "*Muallak*", DİA, İstanbul, 1426/2005.
_____, "*Muttasıl*", DİA, İstanbul, 1427/2006.
- Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, (ö.855/1451), **Şerhü Süneni Ebî Dâvûd**, thk. Ebû Münzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısrî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1.bs., 1420/1999.
- Aynî, Zeynüddin Ebû Muhammed Abdirrahim b. Ebî Bekir el-Aynî, (ö.893/1488), **Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî fî ulûmi'l-hadîs**, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âli Numân, Merkezü'n-Numân li'l-Buhûs ved-Dirâsât, Yemen, 1.bs., 1432/2011.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyî's-Sünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, (ö.516/1122), **Şerhu's-sünne**, thk. Şuayb el-Arnaût ve Züheyr eş-Şâvîş, Mektebü'l-İslamiyye, Beyrut, 2.bs., 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, (ö.458/1066), **el-Câmi'u li-şu'abi'l-imân**, thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1.bs., 1423/2003.
_____, **el-Esmâ' ve's-sıfât**, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, Mektebetü's-Sevâdî, Cidde, 1412/1991.
_____, **el-Hilâfiyyât beyne's-Şâfi'î ve Ebî Hanîfe**, ed. Mahmûd b. Abdilfettâh Ebû Şezâ'l-Nehhâl, Ravza, Kahire, 1.bs., 1436/2015.
_____, **es-Sünenü'l-kübrâ**, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 3.bs., 1423/2003.
_____, **es-Sünenü's-sağîr**, thk. Abdulmutî Emin Kal'acî, Dâru'l-Vefâ li't-Tıbâa ve'n-Neşr, Mansura(Mısır), 1.bs., 1410/1989.

- Bikaî, Burhanüddin İbrahim b. Ömer, (ö.885/1480), **en-Nüketü'l-vefiyye bi-mâ fi şerhi'l Elfiyye**, thk. Mahir Yasin el- Fahl, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1.bs., 1428/2007.
- Bikâî, Ali Nâyif, **el-Menhecü'l-hadîs fi teshîli ulûmi'l-hadîs**, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 3.bs., 1434/2013.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, (ö.256/870), **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Mustafa Dîb Buğâ, Daru İbn Kesîr, Dimaşk, 1414/1993.
- _____, **et-Târîhu'l-kebîr**, nşr. Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad, t.y.
- _____, **et-Târîhu's-sagîr**, thk. Mahmûd İbrâhîm Zêyd, Daru'l-Marife, Beyrut, 1.bs., 1986/1406.
- _____, **el-Edebü'l-müfred**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 3.bs., 1409/1989.
- Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Raslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî, (ö. 805/1403), **Mukaddimetü İbni's-Salâh ve Mehâsinü'l-Istîlâh**, thk. Âişe Abdurrahman, Daru'l-Maârif, Kahire, 1409/1989.
- Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, (ö.840/1436), **İthâfü'l-hiyerati'l-mehere bi-zevâ'idi'l-mesânîdi'l-aşere**, thk. Ebî Abdirrahmân vd., Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1.bs., 1419/1998.
- Cezairî, Tahir b. Salih b. Ahmed, (ö.1338/1920), **Tevcîhu'n-nazar ilâ usûli'l-eser**, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, Daru's-Selam, Kahire, 2.bs., 1430/2009.
- Cûzcânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî, (ö.259/873), **Ahvâlü'r-ricâl**, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Müessesetur-Risâle, Beyrut, 1403/1993.
- Cûzekânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm b. Hüseyin el-Hemedânî el-Cûzekânî, (ö.543/1148), **el-Ehâdisü'l-ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr**, nşr. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Firyevâî, Daru's- Sumay'î, Riyad, 1422/2002.

- Coşkun, Cüneyt, **Hadis Rivayetinde Tedlîs ve Çeşitleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 1427/2006.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, (ö.444/1053), **Cüz fi ulûmi'l-hadis fi beyâni'l-muttasil ve'l-mürsel ve'l-mevkûf ve'l-munkatî'**, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân, ed-Darü'l-Eseriyye, Ammân, 2.bs., 1427/2006.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, (ö. 385/995), **es-Sünen**, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, Daru'l-Marife, Beyrut, 1.bs., 1422/2001.
- Dihlevî, Ebü'l-Mecd Abdülhak b. Seyfiddin b. Sa'dillâh ed-Dihlevî, (ö.1052/1642), **Mukaddime fi usûli'l-hadîs**, thk. Selmân Muhammed Tahir el-Hüseynî en-Nedvî, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 1.bs., 1406/1986.
- Dûlâbî, Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd el-Verrâk ed-Dûlâbî, (ö.310/923), **el-Künâ ve'l-esmâ'**, thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1421/2000.
- Ebnâsî, Burhaneddin İbrahim b. Musa b. Eyyub, (ö.802/1400), **eş-Şeze'l-fevvâh min Ulûmi'l-Hadis li'bni's-Salah**, thk. Salah Fethî Hilal, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1419/1998.
- Ebû Avâne, Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, (ö.316/929), **el-Müsned**, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî, Daru'l-Marife, 1.bs., Beyrut, 1419/1998.
- Ebû Bekr Esrem, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hânî el-Esrem et-Tâî, (ö.261/874-75), **Nâsihu'l-hadîs ve mensûhuh**, thk. Abdullah b. Hamdi el-Mensûr, y.e.y., y.y.y., 1419/1999.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, (ö. 275/889), **es-Sünen**, thk. Şuayb el-Arnâût ve Muhammed Kâmil Karaballî, Daru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 1.bs., 1430/2009.
- _____, **el-Merâsîl**, thk. Şuayb el-Arnâût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1408/1988.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, (ö.1403/1983), **el-Vasît fi ulûmi ve mustalahi'l-hadis**, Âlemu'l-Marife, Beyrut, 1403/1983.

- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, (ö.430/1038), **ed-Du‘afâ**, thk. Fârûk Hamâde, Daru‘l-Kalem, Dimaşk, 1.bs., 1431/2010.
- Ebû Ya‘lâ, Ebû Ya‘lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, (ö.307/919), **el-Müsned**, thk. Merkezü‘l-buhûs ve tikaniyyeti‘l-malûmât, Daru‘t-Ta‘sil, Kahire, 1.bs., 1438/2017.
- Ebû Zür‘a, Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dimaşkî, (ö.281/894), **et-Târîh**, thk. Halil Mansur, Daru‘l-Kütübi‘l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1417/1996.
- _____, **Kitâbu‘l-müdellesîn**, thk. Refet Fevzî Abdülmuttalib, Nâfiz Hüseyin Hammâd, Daru‘l Vefâ, Mansûra, 1.bs., 1415/1995.
- Efendioğlu, Mehmet, “*Mu‘dal*”, DİA, İstanbul, 1426/2005.
- _____, “*Münkati*”, DİA, İstanbul, 1427/2006.
- Erul, Bünyamin, “*Tedlîs*”, DİA, İstanbul, 1432/2011.
- Gannam, Kasım Muhammed, *el-Hadisü‘l-mu‘dal, dirase nazariyye tatbîkiyye*”, Mecelletü‘ş-Şeria ve‘l-İktisad, Emir Abdülkadir İslâmî İlimler Üniversitesi, Kasantina, Cezayir, Haziran 2015, c.IV sayı: 7 ss.47-83. <https://www.asjp.cerist.dz/en/article/26948>
- Gumarî, Ebü‘l-Feyz İbnü‘l-Siddîk, Ebü‘l-Feyz Ahmed b. Muhammed b. es-Siddîk (ö.1379/1960), **el-Müdâvî li-‘ileli‘l-Câmi‘i’s-sağîr ve şerhi‘l-Münâvî**, Daru‘l- Kütübî‘l-Misriyye, Mısır, 1.bs., 1416/1996.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, (ö.405/1014), **el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn**, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Daru‘l Kütübi‘l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990.
- _____, **Ma‘rifetü ‘ulûmi‘l-hadîs**, thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1.bs., 1424/2003.
- Hamdi b. İbrâhîm Osman, **el-Muharrar fî mustalahi‘l-hadis**, Daru‘l-Eseriyye, Ürdün, 1.bs., 1429/2008.
- Hammâd b. Muhammed el-Ensârî, **İthâfü zevi‘r-rusûh bi-men rumiye bi’t-tedlîs mine‘ş-şüyûh**, Mektebetü‘l-Ma‘lâ, Kuveyt, 1.bs., 1406/1985.

- Hassa bt. Abdülazîz es-Sagîr, **el-Hadîsü'l-mürsel beyne'l-kabûl ve'r-red**, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1.bs., 1420/2000.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, (ö.463/1071), **Târîhu medineti's-selâm**, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 1.bs., 1422/2001.
- _____ , **Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye**, thk. Ebu İshak İbrahim b. Mustafa ed- Dimyâtî, Daru'l Hüda, Kahire, 1.bs., 1423/2003.
- _____ , **Telhîsü'l-müteşâbih fî'r-resm ve himâyetü mâ eşkele minhü 'an bevâdiri't-tashîf ve'l-vehm**, thk. Sükeyna eş-Şihâbi, Talâs, Dimaşk, 1405/1985.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, (ö. 807/1405), **Buğyetü'r-râ'id fî tahkiki Mecma'î'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id**, thk. Abdullah Muhammed Dervîş, Daru'l- Fikr, Beyrut, 1414/1994.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî, (ö. 806/1404), **et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddimeti'bni's-Salâh**, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh, Daru'l-Hadîs, Beyrut, 2.bs., 1405/1984.
- _____ , **Tabsıra ve't-tezkire**, thk. Abullatif el-Hümeym, Mahir Yasin el- Fahl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1423/2002.
- _____ , **el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fî'l-esfâr fî tahrîci mâ fî'l-İhyâ mine'l-ahbâr**, thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdilmaksûd, Mektebetü't-Taberiyye, Riyad, 1.bs., 1415/1995.
- Itr, Nureddin, **Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadis**, Daru'l- Fikr, Dimaşk, 2.bs., 1399/1979.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, (ö.463/1071), **Temhîd li-mâ fî'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd**, thk. Mustafa b. Ahmed el-Hulvî, vd., Vezâratu'l-Evkâf, Fas, 1387/1967.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, (ö. 365/976), **el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl**, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavved, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997.

- İbn Ammâr, Şemsüddin b. Ammâr el-Mâlikî, (ö.844/1441), **Miftahu's-saâdiyye fî şerhi Elfiyyeti'l-Hadisiyye**, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim en-Nu'mân, Merkezü'n-Nu'mân, San'a, 1.bs., 1435/2013.
- İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûruddin Ali b. Muhammed b. Ali el-Kinânî ed-Dimaşkî, (ö.963/1556), **Tenzîhü's-şerîa ti'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a**, thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf ve Abdullah Muhammed es-Siddîk, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2.bs., 1401/1981.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfî, (ö.571/1176), **Târîhu Dimaşk**, thk. Muhibbüddin Ebi. Saîd Ömer b. Ğarâme el-Amrâvî, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995.
- İbn Cemâa, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh b. Cemâa el-Kinânî el-Hamevî, (ö.733/1333), **el-Menhelü'r-revî fî 'ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî**, thk. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazân, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 1406/1985.
- İbn Dakîkî'l-îd, Ebü'l-Feth Takıyyüddin Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî, (ö.702/1302), **el-İktirâh fî beyâni'l-istilâh ve mâ udife ilâ zâlike mine'l-ehâdîsi'l-ma'dûde mine's-sihâh**, thk. Kahtân Abdurrahman ed-Dûrî, Daru'l-Ulûm, Ürdün, 1.bs., 1427/2007.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, (ö.327/938), **el-Merâsîl**, thk. Şükrullah b. Nimetullah Kôcânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2.bs., 1418/1998.
- _____, **el-Cerh ve't-Ta'dîl**, nşr. Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Daru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1.bs., 1371/1952.
- _____, **el-İlel**, thk. Hâlid b. Abdurrahman el-Cüveysî, vd, Mektebetü'l-Melik Fehd, Riyad, 1.bs., 1437/2006.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö.235/849), **el-Musannef fî'l-ehâdîs ve'l-âsâr**, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Daru't-Tâc, Beyrut, 1.bs., 1409/1989.
- İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, (ö.281/894), **Sıfatü'n-nâr**, thk. Muhammed Hayr Ramzân Yûsuf, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1.bs., 1417/1997.

- _____, **Mekârimü'l-ahlâk**, thk. Mecdî es-Seyyid İbrâhîm, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, t.y.
- _____, **Kitâbü'l-menâmât**, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1413/1993.
- _____, **Zemmü'd-dünyâ**, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1.bs., 1414/1993.
- _____, **Kitâbü'z-zühd**, nşr. Daru İbn Kesîr, Dimaşk, 1.bs., 1420/1999.
- _____, **Kitâbü's-samt ve âdâbü'l-lisân**, thk. Ebû İshâk Huveynî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1.bs., 1410/1990.
- _____, **el-'Ukûbât**, thk. Muhammed Hayr Ramzân Yûsuf, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1.bs., 1416/1996.
- _____, **Kitâbü'l-emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'ani'l-münker**, thk. Salâh b. Âyid eş-Şelâhî, Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, Medine, 1.bs., 1418/1997.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, (ö.287/900), **Kitâbü's-Sünne ve meahu zılâlü'l-cenne fî tahrîci's-sünne**, thk. Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1.bs., 1400/1980.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, (ö.395/1004), **Mu'cemü mekâyisi'l-luğa**, Abdusselâm Muhammed Hârûn, Daru'l-Fikr, y.y.y., 1399/1979.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, (ö.852/1449), **el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe**, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavved, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1415/1995.
- _____, **Lisânü'l-Mîzan**, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Beyrut, 1.bs., 1423/2002.
- _____, **Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker**, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Rahilî, Riyad, Mektebetü'l-Melik Fehd, 1.bs., 1422/2001.

- _____, **en-Nüket ala kitabi İbni's-Salah**, thk. Rebi' b. Hadi Umeyr el-Medhalî, İhyâu't-Türasi'l İslâmî, Medine, 1.bs., 1404/1984.
- _____, **Tehzîbü't-Tehzîb**, nşr. Dâiratü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, Haydarâbâd, 1325/1907.
- _____, **Takrîbü't-Tehzîb**, thk. Ebû Eşbâl Sağîr Ahmed Şağîf el-Pakistânî, Daru'l-Âsîma, Riyad, 1421/2000.
- _____, **Ta'rifü ehli't-takdîs bi-merâtibi'l-mevsûfin bi't-tedlîs**, thk. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî, y.y.y., Riyad, 2.bs., 1414/1993.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö.456/1064), **el-Muhallâ bi'l-Asâr**, thk. Abdülgaffâr Süleymân el-Bindârî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 3.bs., 1423/2003.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, (ö.354/965), **es-Sikât**, thk. Muhammed Abdulmuîd Hân, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarabad, 1.bs., 1393/1973.
- _____, **Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn**, thk. Hamdî b. Abdülmecîd b. İsmâil es-Selefî, Daru's-Sumay'î, Riyad, 1.bs., 1420/2000.
- _____, **Meşâhîru'ulemâ'i'l-emsâr**, thk. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şurâ, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1416/1995.
- _____, **Sahîhu İbn Hibbân bi-tertîbi İbn Belbân**, thk. Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1419/1998.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî, (ö.311/924), **es-Sahîh**, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1.bs., 1400/1980.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbüddin Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî ed-Dimaşkî eş-Şâfîî, (ö.774/1373), **İhtisâru'Ulûmi'l-hadîs**, thk. Mâhir Yasin el-Fahl, Daru'l-Meymen, Riyad, 1.bs., 1434/2013.
- _____, **Müsnedü'l-fârûk emîri'l-mü'minîn Ebî Hafs 'Ömer b. Hattâb ve akvâlühû 'alâ ebvâbi'l-ilm**, thk. İmâm b. Ali b. İmâm, Daru'l-Felâh, Feyyûm, 1430/2009.

- _____, **et-Tekmîl fî ma‘rifeti’s-sikât ve’z-zu‘afâ’ ve’l-mecâhîl**, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim en-Nu‘mân, Mektebetü İbn Abbâs, Mansura, 1.bs., 1432/2011.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî, (ö.879/1474), **es-Sikât mimmen lem yaka’ fî’l-kütübi’s-sitte**, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim en-Nu‘mân, Merkezun-Nu‘mân, San’a, 1431/2010.
- İbn Maîn, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî, (ö. 233/848), **Min kelâmi Ebî Zekerıyyâ Yahyâ b. Maîn fi’r-ricâl**, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Daru’l-Me‘mun li’t-Turâs, Dimaşk, 1400/1979.
- İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Ali b. Hibetillâh b. Ali el-İclî, (ö. 475/1082’den sonra) **el-İkmâl fî ref‘i’l-irtiyâb ‘ani’l-mü’telif ve’l-muhtelif mine’l-esmâ’ ve’l-künâ ve’l-ensâb**, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî ve Nâyif Abbas, Dâiratü’l-Maârifî’l-Osmâniyye, Haydarabad, 1382/1963.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükrem el-Mısrî, (ö.711/1311), **Lisânü’l-arab**, Dâru’s-Sâdır, Beyrut, t.y
- İbn Nukta, Ebû Bekr Muînüddîn (Muhibbüddîn) Muhammed b. Abdilganî b. Ebî Bekr b. Şücâ‘ el-Bağdâdî, (ö.629/1231), **Tekmiletü’l-İkmâl**, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebî ve Muhammed Sâlih Abdilazîz el-Murâd, nşr. Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, Mekke, 1407/1987.
- İbn Receb el-Hanbelî, Ebü’l-Ferec Zeynüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî, (ö.795/1393), **Câmi‘u’l-ulûm ve’l-hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi‘i’l-kilem**, thk. Şuayb el-Arnâût ve İbrâhîm Bâcis, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 8.bs., 1419/1999.
- _____, **Şerhu ‘İleli’t-Tirmizî**, thk. Nûreddin İtr, Daru’l-Mellah, Dimaşk, 1.bs., 1398/1978.
- İbn Sa‘d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, (ö.230/845), **et-Tabakâtü’l-kübrâ**, Muhammed Abdülkâdir Atâ, Daru’l Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1410/1990.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, (ö.597/1201), **Kitâbü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn**, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1406/1986.
- _____, **el-Mevzû'âtü'l-kübrâ**, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1.bs., 1386/1966.
- _____, **et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf**, thk. Müs'ad Abdülhamîd es-Sa'denî, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1414/1994.
- İbnü'l-Hanbelî, Ebû Abdillâh Radıyyüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Yûsuf el-Halebî el-Hanefî, (ö.971/1563), **Kafvü'l-eser fî safvi 'ulûmi'l-eser**, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, Halep, 1408/1987.
- İbnü'l-Harrât, Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî, (ö.582/1186), **el-Ahkâmü'l-vüstâ min hadîsi'n-nebî sallallâhü 'aleyhi ve sellem**, thk. Hamdî es-Selefî ve Subhî es-Sâmerrâî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1416/1995.
- İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî, (ö.826/1423), **Tuhfetü't-tahsîl fî zikri ruvâtî'l-merâsîl**, thk. Abdullah Nevvâra, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999.
- İbnü'l-Kattân el-Mağribî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî, (ö.628/1231), **Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vâkı'ayn fî kitâbi'l-Ahkâm**, thk. Hüseyin Âyt Saîd, Daru Tayyibe, Riyad, 1418/1997.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî eş-Şeybânî, (ö.507/1113), **Kitâbü ma'rifeti't-tezkire fî'l-ehâdîsi'l-mevzû'a**, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1.bs., 1406/1985.
- _____, **Tezkiretü'l-huffâz etrâfü ehâdîsi kitâbi'l-mecrûhîn li'bn Hibbân**, thk. Hamdî b. Abdülmecîd b. İsmâil es-Selefî, Daru's-Sumay'î, Riyad, 1.bs., 1415/1994.
- İbnü'l-Keyyâl, Ebü'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb ed-Dimaşkî, (ö.929/1523), **el-Kevâkibü'n-neyyirât fî ma'rifeti men'ihatelata mine'r-ruvâtî's-sikât**, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinnebî, Mektevetü'l-İmdâdiyye, Mekke, 2.bs., 1420/1999.

İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî, (ö.804/1401), **el-Mukni' fî 'ulûmi'l-hadîs**, thk. Abdullah Yûsuf el-Cedî, Daru'l-Fevvâz, el-İhsâu, 1.bs., 1413/1992.

_____, **el-Bedrü'l-münîr fî tahrîci ehâdîsi's-Şerhi'l-kebir**, thk. Mustafâ Ebü'l-Ğayt Abdülhay, vd., Daru'l-Hicra, Riyad, 1.bs., 1425/2004.

İbnü's-Salâh, (ö.643/1245), **Sıyânetü Sahîhi Müslim mine'l-ihlâl (halel) ve'l-galat ve himâyetühû mine'l-iskât ve's-sakat**, thk. Muaffak b. Abdullah b. Abdulkâdir, Daru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut, 1404/1984.

_____, **Ulûmu'l-hadis**, thk. Nureddin Itr, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut, 1406/1986.

İbrahim b. Abdullah el-Lâhim, **el-İttisal ve'l-inkıtâ'**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1.bs., 1426/2005.

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, (ö. 544/1149), **el-İlmâ' ilâ ma' rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'**, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Daru't-Turâs, Kahire, 1.bs., 1389/1970.

Kâsımî, Muhammed Cemâlüddin b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dimaşkî, (ö. 1333/1914), **Kavâi'dü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs**, thk. Muhammed Behcet el-Baytâr, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, Halep, 1380/1961.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, (ö.923/1517), **İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, nşr. Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Bulak, 7.bs., 1323/1905.

Kirmânî, Ebü Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Kirmânî, (ö. 786/1384), **el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Muhmmmed Muhammed Abdüllatîf, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1401/1981.

Koçyiğit, Talat, **Hadis Usûlü**, TDV Yayınları, 16. bs., Ankara, 1439/2017.

Kutlay, Halil İbrahim, **Hadiste Sened Tenkidi**, Elif Yayınları, İstanbul, 1436/2015.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, (ö.1304/1886), **Zaferü'l-**

emânî bî şerhi Muhtasari'l-Cürcânî, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Daru's-Selâm, Kahire, 5.bs., 2016/1438.

Lokmân el-Hakîm el-Endûnîsî, **İmdâdu'l-muğîs bî teshîli ulumi'l-hadîs**, Dârus-Salîh, Kahire, 2.bs., 1439/2018.

Makdisî, Ebû Mahmûd Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hilâl el-Makdisî, (ö.765/1364), **el-Manzûme fî esmâi'l-müde'llisîn**, thk. Âsım b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Karyûtî, y.e.y., y.y.y., 1407/1986.

Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, (ö.845/1442), **Muhtasarü'l-Kâmil fî ma'rifeti du'afâ'i'l-muhaddissîn li-İbn 'Adî**, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1.bs., 1415/1994.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (ö.179/795), **el-Muvatta**, thk. Fuâd b. Abdilbâkî, Dâru'l İhyâit-Turâsu'l Arabî, Beyrut, 1406/1985.

Meşşât, Hasen Muhammed **et-Takrîrâtü's-seniyye Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs**, thk. Fevvâz Ahmed Zümerlî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 2.bs., 1406/1986.

Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, **et-Tedlîs fî'l-hadîs**, y.y.y, Riyad, 1412/1992.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, (ö.742/1341), **Tehzîb fî esmâi'r-ricâl**, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetur-Risâle, Beyrut, 2.bs., 1403/1983.

Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddin Moğultay b. Kılıç b. Abdillâh el-Bekcerî el-Hikrî, (ö. 762/1361), **İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl**, thk. Âdil b. Muhammed ve Ebî Muhammed Üsâme b. İbrâhîm, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, Kahire, 1.bs., 1422/2001.

_____, **Islâhu kitâbi İbni's-Salâh**, thk. Nâsır Abdülazîz Ferac Ahmed, Adva'u's-Selef, Riyad, 1428/2007.

_____, **el-İnâbe ila ma'rifeti'l-muhtelef fihim mines-sahâbe**, thk. es-Seyyid İzzet el-Mursî, vd, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999.

Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ el-Esyûbî el-Vellûvî, **Şerhü Elfiyyeti's-Suyûtî**, Mektebetü'l-Ğurabâu'l-Eseriyye, Medine, 4013/1993.

- Muhammed Mahmud Ahmed Bekkar, **Bulûğu'l-âmâl min mustalahı'l-hadîsi ve'r-ricâl**, Daru's-Selam, Kahire, 1.bs., 1433/2012.
- Muhammed Mehdî Müsellemî, vd., **Mevsûatü akvâli Ebî'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî ed-Dârekutnî fî ricâli'l-hadîs ve İlelih**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1432/2001.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tâci'l-ârifîn b. Nûriddin Ali el-Münâvî el-Haddâdî, (ö. 1031/1622), **el-Yevâkît ve'd-dürer şerhu şerhi Nuhbeti'l-Fiker**, Ebû Abdillâh Rebî' b. Muhammed es-Suûdî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, (ö.656/1258), **Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd**, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1.bs., 1430/2010.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), **Sahîh**, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârayâbaî, Daru't-Tayyibe, Riyad, 1.bs., 1427/2006.
- Mütercim Âsım Efendî, (ö. 1235/1819), **Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 1.bs., 1434/2013.
- Nebîl b. Mansûr b. Ya'kûb el-Besâre, **Enîsü's-sârî fî tahrîc ve tahkîki'l-ehâdîs elletî zekarahe'l-Hâfız İbn Hacer fî Fethi'l-Bârî**, Müessesetu'r-Reyhan, Beyrut, 1.bs., 1426/2005.
- Nesâî, Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, (ö. 303/915), **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, thk. Fârûk Hamâde, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1399/1978.
- _____, **Sünen**, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 4.bs., 1414/1994.
- _____, **es-Sünenü'l-kübra**, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1.bs., 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürrî eş-Şafîî, (ö. 676/1277), **et-Takrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr**, thk. Muhammed Osman el-Haşî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1.bs., 1405/1985.
- _____, **el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc**, Beytu'l-Efkari'd Devliyye, Riyad, t.y

- _____, **İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik sallallâhu 'aleyhi ve sellem**, thk. Abdulbari Fethullah es-Selefi, Mektebetü'l-İman, Medine, 1.bs., 1407/1987.
- Polat, Salahaddin, **Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri**, (Basılmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum, 1402/1981.
- _____, "*Mürsel*", DİA, İstanbul, 1427/2006.
- Razân Muhammed Mâcid Arafe, "*el-Hadisü'l-müdelles dirâse ta'sîliyye tabîkiyye*", Mecelletü Câmîati'l-Kudsi'l-Meftûha, c.II, sy. 30, Ürdün, Haziran, 1434/2013.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, (ö. 666/1268'den sonra), **Muhtârü's-Sihâh**, nşr. Mektebetü'l-Lübnân, Mektebetü'l-Lübnân, Beyrut, 1406/1986.
- Sâdık Kürşîd, "*el-Tedlîs fil hadisi'l-nebevî kavâid ve davâbit*", Mecelletü'l-Mişkât, Câmîatü Zeytûne, sy. 3, Tunus, 1426/2005.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, (ö.764/1363), **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, thk. Ahmed el-Arnâût, Türkî Mustafâ, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1.bs., 1420/2000.
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî, (ö. 227/842), **es-Sünen**, thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âlü Humeyyid, Daru's-Sumay'î, Riyad, 1413/1993.
- Sâlih b. Saîd Avmâr el-Cezâirî, **et-Tedlîs ve ahkâmühû ve âsâruhü'n-nakdiyye**, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1423/2002.
- San'ânî, Muhammed b. İsmâil el-Emîru's-San'ânî, (ö. 1182/1768), **İsbâlü'l-Matar 'alâ kasabi's-sükker**, thk. Abdülhamid b. Sâlih b. Kâsım b. Abdullah Âl-i E'vac Seb'r, Daru İbn Hazm, Beyrut, 1428/2006.
- _____, **Tavdîhu'l-efkâr li-maânî Tenkîhi'l Enzâr**, thk. Ebû Üveys el-Kürdî, Bedr b. Receb, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1.bs., 1431/2010.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, (ö.902/1497), **et-Tuhfetü'l-latîfe fi târihi'l-Medîneti's-şerîfe**, thk. Esad Tırabzonî el-Hüseynî, y.e.y., y.y.y., 1399/1979.

- _____, **Fethu'l-mugîs bi şerhi Elfiyyeti'l-Hadis li'l-Irâkî**, thk. Abdulkerim b. Abdullah el- Hudayr, Muhammed b. Abdullah Âl-i Fehd, Daru'l Minhec, Riyad, 1.bs., 1426/2005.
- _____, **Kitâbü'l-Ġâye fi şerhi'l-Hidâye fi 'ilmi'r-rivâye**, thk. Muhammed Seyyidî Muhammed Emîn, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ümmü'l-Kurâ Üniv., eş-Şerî'atü ved-Dirâsâtü'l-İslâmiyye Fak., Mekke, 1404/1983.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed (ö.1346/1927-28), **Bezlü'l-mechûd fi halli Süneni Ebî Davud**, thk. Takıyyüddin Nedvî, Merkezü Ebi'l-Hasen en-Nedvî, Hindistan, 1.bs., 1427/2006.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, (ö. 562/1166), **el-Ensâb**, thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Daru'l-Cinân, Beyrut, 1.bs., 1988/1408.
- Seyyîd Ebü'l Meâtî en-Nevrî (en-Nurî), **el- Câmî' fi Cerh ve Ta'dîl**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1413/1992.
- _____, **Mevsûatü akvâli'l İmâm Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l- hadîs ve ilelih**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1418/1997.
- Seyyid Abdülmâcid Gavrî, **el-Medhal ilâ dirâseti ulûmi'l-hadis**, Daru İbn Kesîr, Dimaşk, 1.bs., 1430/2009.
- _____, **et-Tedlîs ve'l-müdellesîn**, Daru İbn Kesîr, Dimaşk, 1.bs., 1430/2009.
- Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî, (ö.841/1438), **el-Keşfü'l-hasîs 'ammen rumiye bi-vaż'î'l-hadîs**, thk. Subhî es-Sâmerrâî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1.bs., 1407/1987.
- Subhî es-Sâlih, Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübnânî, (ö.1407/1986), **Ulûmu'l Hadîs ve Mustalahuh**, Daru'l- İlmi lil-Meleyîn, Beyrut, 1430/2009.
- Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb es- (ö.1352/1933), **el-Menhelü'l-'azbü'l-mevrûd**, thk. Emîn Mahmûd Hattâb, Müessesetu't- Târîhi'l-Arabî, Beyrut, 1351/1932.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîî, (ö.911/1505), **Tedrîbü'r-râvî fi şerhi**

Takrîbi'n-Nevâvî, thk., Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Firyabî, Mektebetü'l Kevser, Riyad, 1415/1995.

_____, **ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr**, nşr. Daru'l- Fikr, Beyrut, 1432/2011.

_____, **Cem'u'l-cevâmi**, nşr. Ezher, Daru's-Saâde, 1437/2015.

_____, **el-Le'âlî'l-masnû'a fi'l- ehâdîsi'l-mevzû'a**, thk. Ebû Abdirrahman Salâh Üveyde, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1417/1996.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, (ö. 204/820), **er-Risâle**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Daru'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

Şâşî, Ebû Saîd el-Heyssem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâşî, (ö. 335/946), **el-Müsned**, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah, Mektebü'l- Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1.bs., 1414/1994.

Şekarî, Abdullah b. Nâsır, "**Hakîkatü'l-hadîsi'l-mürsel ve envâ'uhû 'inde'l-muhaddisîn ve'l-fukahâ' ve'l-usûliyyîn**", ed-Dir'iyye, Riyad, sy.17, Haziran, 1423/2002.

Tanrıverdi, Mustafa, **Müdelles Hadîs ve Tedlîs Yapan Râviler**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Iğdır Üniversitesi SBE, Iğdır, 1435/2013.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, (ö.360/971), **el-Mu'cemü'l-kebîr**, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1404/1983.

_____, **Kitâbü'd-Du'â'**, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, (ö.321/933), **Şerhu meâni'l-âsâr**, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdelhak, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1415/1994.

_____, **Şerhu müşkili'l-âsâr**, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1.bs., 1415/1994.

Târik b. Muhammed Âl-i b. Nâcî, **et-Tezyîl 'alâ kutübi'l- Cerh ve't-Ta'dîl**, Mektebetü'l Mesnâ el-İslamiyye, Havlî(Kuveyt), 1425/2004.

- Tebrîzî, Ali b. Ebi Muhammed el-Erdebîlî, (ö.746/ 1346), **el-Kâfi fi ulûmi'l-hadis**, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân, ed-Daru'l-Eseriyye, Ürdün, 1.bs., 1429/2008.
- Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf et-Tehânevî el-Osmânî, (ö.1394/1974), **Kavâ'id fi 'ulûmi'l-hadîs**, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslamiyye, Riyad, 5.bs., 1405/1984.
- Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddin Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî, (ö. 743/1343), **el-Hulâsa fi usûli'l-hadîs**, thk. Ebu Asım eş-Şevvamî, Mektebetü'l-İslamiyye, Kahire, 1.bs., 1430/2009.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, (ö. 279/892), **es-Sünen**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, vd, Matbaatü'l- Mustafa El-Bâbî El-Halebî, Kahire, 1.bs., 1398/1978.
- _____, **el-İlelü'l-kebir**, tertib. Ebu Talib Kadî, thk. Seyyid Subhi es-Sâmarrâî, vd., Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1.bs., 1409/1989.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö. 322/934), **ed-Du'afâ'ü'l-kebir**, thk. Abdulmutî Emin Kal'acî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984/1404.
- Ulu, Arif, "*Tabîîn*", DİA, İstanbul, 1431/2010.
- Ulusoy, Ömer Mehmet, **Hadis Rivayetinde Tedlis Uygulaması Ve İbn Hacer'in "Tabakatü'l- Müdellisin" Adlı Eseri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Kahramanmaraş, 1429/2008.
- Yücel, Ahmet, **Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 2.bs., 1435/2014.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdırrezzâk el-Hüseyinî ez-Zebîdî, (ö.1205/1791), **Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs**, thk. Abdüsettar Ahmed Ferac, Tab'atü'l-Kuveyt, Kuveyt, 1385/1965.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî ed-Dimaşkî, (ö. 748/1348), **el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-kütübi's-sitte**, Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemir Hatîb, Daru'l-Kible, Cidde, 1413/1992.

- _____, **Tezkiretü'l-huffâz**, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1419/1998.
- _____, **Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl**, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Daru'l-Marife, Beyrut, 1383/1963.
- _____, **el-Mûkîza "fî 'ilmi mustalahi'l-hadîs**, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbûati'l-İslamiyye, Halep, 1416/1996.
- _____, **Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm**, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1424/2003.
- _____, **Dîvânü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn**, thk. Hammâd el-Ensârî, Mektebetü'n-Nahdati'l-Hadisiyye, Mekke, 1387/1967.
- _____, **Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl**, thk. Mus'ad Kâmil ve Mecdî Seyyid Emîn, Kahire, 1.bs., 1425/2004.
- _____, **Men tüküllime fîhi ve hüve müvessak**, thk. Muhammed Şekûr b. Mahmûd el-Meyâdînî, Mektebetü'l-Menâr, Zerkâ'(Ürdün), 1.bs., 1406/1986.
- _____, **el-Muğnî fi'd-du'afâ'**, thk. Nûreddin Itr, İhyaü't-Türasi'l-İslâmî, katar, 1407/1987.
- _____, **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'**, thk. Şuayb el-Arnâût, vd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 11.bs., 1417/1996.
- _____, (1348), **el-Mühezzeb fî'htisâri's-Süneni'l-kebîr**, nşr. Daru'l-Mişkât, Daru'l-Vatan, Riyad, 1.bs., 1422/2001.
- Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddin Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, (ö.926/1520), **Fethu'l-Bâkî bi-şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî**, thk. Abdüllatîf el-Hümeym ve Mâhir Yâsin Fahl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1.bs., 1422/2002.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, (ö.794/1392), **Nüket 'alâ Mukaddimeti'bni's-Salâh**, thk. Zeynelâbidin b. Muhammed bilâ Fureyc, Advâus-Selef, Riyad, 1.bs., 1419/1998.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed (ö.762/1360), **Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye**, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetu'r-Reyhan, Beyrut, 1418/1997.

_____, **Tahrîcü'l-ehâdîs ve'l-âsâri'l-vâkî'a fî tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî**, thk. Sultân b. Fehd et-Tubeysî, Daru İbn Huzeyme, Riyad, 1414/1993.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimaşkî, (ö.1396/1976), **el-A'lâm**, Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1423/2002.

Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, (ö.1122/1710), **Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs ma'a hâşiyeti Atıyye el-Echûrî**, thk. Ebû Abdirrahman Salâh Üveyde, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1425/2004.